NEAR EAST UNIVERSITY
LIBRARY
1988 - LEFKOŞA

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ

FEN - EDEBİYAT FAKÜLTESİ

TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI BÖLÜMÜ

KONU: ŞANLIURFA'NIN TARİHİ, GAZİLERİN ANLATIMIYLA KURTULUŞU VE FOLKLORİK ÖZELLİKLERİ

MEZUNİYET ÇALIŞMASI

DANIŞMAN : Doç. Dr. Bülent YORULMAZ

HAZIRLAYAN : Hayrünisa KİRPİK

ŞANLIURFA - 2000

62 93 90 87 86

NEAR EAST UNIVERSITY LIBRARY 1988 - LEFKOŞA

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖNSÖZ 1
Güneydoğu Anadolu Bölgesi İçinde Şanlıurfa 3
Şanlıurfa İli Ve İlçeleri 4
Şanlıurfa İlinin Yeri Ve Yönleri 5
Sınır İlleri 5
İlçeleri 5
Urfa Tarihi 5
Urfa'nın Adları 6
Urfa'dan Gelip Geçen Uluslar 7
Urfa'da Selçuklular Devri 8
Osmanlılar Devrinde Urfa 8
Cumhuriyet Devrinde Urfa 9
Servet-i Fünün Dergisinde İse Urfa Şöyle Anlatılmaktadır 9
GİRİŞ 11
URFA'NIN KURTULUŞ HAREKETİNİN BAŞLAMASI VE KURTULUŞU 12
Protestoname (Urfa'nın Medeni Aleme İlk Haykırışı) 25
URFA KURTULUŞ SAVAŞINDA DÜŞMANIN KULLANDIĞI BİNALAR VE MEVKİLER 26
1- Ermeni Mahallesi 26
2- Tel - Fıtır 26
3- Bediüzzaman Karakolu 26
4- Ermeni Şakaloz'un Evi 27
5- Mahmut Nedim Efendi'nin Konağı 27
6- Amerikan Hastanesi 27
7- Ermeni Şişko'nun Damı 27
8- Millet Hastanesi 30
9- Dr. Fisher'in Evi 30
10- Kazzaz Ali Efendi Konağı 30
11- Kürkcüzade Osman Efendi Konağı 30
12- Keşiş'in Ağılı 30
13- Kürkçüzade Ömer Edip Efendi Konağı 30
14- Karalök'ün Bağ Evi 30
15- Ermeni Yetimhanesi 33
16- Külaflı Tepesi 33
17- Alman Bağı (Hacı Bedri Ağa Bağı) 33
URFA KUVVA-İ MİLLİYE CEMİYETİ (ONİKİLER) TARAFINDAN URFA KURTULUŞUNDA KARARGAH OLARAK KULLANILAN VE İÇERİSİNDE TOPLANTILAR YAPILARAK İŞGAL KUVVETLERİNE KARŞI OLANLARA HAZIRLANAN EV VE YAPILAR: 35
1- Haşimiye Karakolu 35
2- Bican Ağa Hanı 35
3- Sultani Mektebi 35
4- Numune Mektebi (Kurtuluş İlkokulu) 35
5- Mekteb-i Sanayi Binası 35

6- Parmaksız Ali Efendi Evi 36
7- Millet Hanı 36
8- Hacı Bekir Hanı 36
9- Güllü Hacı Osman Efendi'nin Evi 36
10- Barutcuzade Hacı İmam Efendi'nin Evi 36
11- Nebo Hacı İmam Efendi'nin Evi 36
12- Şıho Ramazan Efendi'nin Evi 37
13- Urfa Kalesi (İç Kale) 37
URFA'NIN KURTULUŞUNUN KRONOLOJİSİ 37
URFA KURTULUŞ SAVAŞINA YEDEKSUBAY OLARAK KATILAN
AHMET MESCİ BEY'İN HATIRALARI 41
Harbin İlk Muvaffakiyeti 44
Karalök'ün Bağına Hücum 45
Urfa'nın Kurtuluşu 48
Urfa Kurtuluş Savaşının Başlangıcı 52
Urfa Kurtuluş Savaşında Yedek Subaylar 56
Kurtuluş Savaşında Büyük Hacı Mustafa 58
11 Nisan Kurtuluş Savaşı 59
URFA KURTULUŞ SAVAŞI MÜNASEBETİ İLE
MERHUM ALİ SAİP BEY'İN HATIRATINDAN 60
İZOLLU BOZAN ve KURTULUŞ SAVAŞI 61
MİLLİ MÜCADELEDE BÜYÜK HİZMETLER İFA EDEN 62
REŞİT RASTGELDİ'NİN HATIRALARI 62
9 Şubat 1920 Urfa Kurtuluş Savaşına Girerken; 68
EMEKLİ ÖĞRETMEN CEVDET EMİROĞLU'NUN HATIRALARI 68
FRANSIZ SUBAYININ HATIRA DEFTERİNDEN 69
ŞEBEKE OLAYI 70
TEYFUR İLE MAĞMİKO 73
NAFİ GÜN (BUDAK) 74
BİR MÜCAHİDİN ANISI 75
URFA KURTULUŞ SAVAŞINDA ŞEHİT OLANLARDAN
HÜVİYETLERİNİ TESPİT EDEBİLDİKLERİMİZ 78
URFA'NIN KURTULUŞ TARİHİNDEN BİR BELGE-6 80
ATATÜRK'ÜN URFA'NIN KURTULUŞU SIRASINDA
URFA MÜFTÜSÜ HASAN EFENDİ'YE ÇEKTİĞİ TELGRAFIN METİNİ 82
KURTULUŞ SAVAŞIMIZDAN BELGELER 84
URFA KURTULUŞ TÜRKÜSÜ 93
URFA KURTULUŞ MARŞI 94
FOLKLORİK ve KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ İLE URFA 95
- Halk Oyunları 95
- Giysiler 96
- Urfa Mutfağı 101
- Çocuk Ve Büyük Oyunları 101
- Tarihi Eserler 101
- Urfa'da Musıkı 102
- El Sanatları 102
- Urfa'da Yaşamış Peygamberler 102
- Urfa'da Yetişmiş Bazı Bilginler Ve Edipler 102

- Günümüzde Urfa'nın Yetiştirdiği Bazı İsimler 103
URFA İLE İLGİLİ ŞİİRLER 104
Urfa Destanı - Halide Nusret ZORLUTUNA 104
Urfa Geceleri - Halide Nusret ZORLUTUNA 105
Urfa İçin - Halide Nusret ZORLUTUNA 106
Urfam - Halide Nusret ZORLUTUNA 107
Urfa - Halide Nusret ZORLUTUNA 108
Unutamam Seni - Halide Nusret ZORLUTUNA 109
Şehr-İ Ruhadır Bu - NÂBİ 110
Urfa Türkülerinde - Behçet Kemal ÇAĞLAR 112
URFA TÜRKÜLERİ 113
Türkü 113
Urfa'nın Etrafı Dumanlı Dağlar 114
Kahveyi Kaynadırlar 115
Kalanın Ardında Ekerler Darı 116
Kövün Develeri 116
Evlerinde Vardır Arış 117
Bülbülün Göksu Al Olur 118
El Zanneder Ben Deliyem 119
Urfalıyam Dağlıyam 120
Daracık Sokakta Yare Kavuştum 121
Kapuyu Çalan Kimdir 122
Ayağına Geymiş Kara Yemeni 123
Urfa'dan Derlenen Maniler 124
Hoyrat 127
HZ. İBRAHİM VE URFA 128
URFA'DAN DERLENMİŞ BİR HALK HİKAYESİ
Tembelo 133
URFA'DAN DERLENMİŞ ATASÖZLERİ 138
URFA'DAN DERLENMİŞ DEYİMLER 140
URFA'DAN DERLENMİŞ DUALAR 145
URFA FOLKLORUNDA BEDDUA 147
A- Sağlıkla İlgili Beddua 147
B- Ölüm Dileğinde Bulunan Bedduallar 148
C- Gelinlerle İlgili Bedduallar 150
Ç- Bıkkınlık Ve Hakkı Haram Etmekle İlgili Bedduallar 150
D- Yoksulluğa Düşme İle İlgili Bedduallar 151
E- Münferit Konulu Bedduallar 151
BİLMECELER 153
BİBLİYOGRAFYA 158

ÖNSÖZ

Binlerce yıllık tarihi, medeniyeti olan Anadolumuzun eski ve fağfur bir çini kase, olarak nitelendirilen şehri Şanlıurfa bağrından gelip-geçen nice kavimleri, kültürleri yaşamış nadir illerimizden birisidir. Tarihin derinliklerinden bugüne Asuriler, Sümerler, Kildanilerden Roma, Bizans ve sonra da Arap İslam ve Türk kavimleri ve medeniyetlerine sahip olmuştur.

Mezuniyet çalışmamın konusu olarak "Şanlıurfa'nın kurtuluşu, tarihi ve kültürü" nü daha derinden inceleme imkanı bulduğumdan dolayı kendimi mutlu hissediyorum.

Vatanımızın kurtuluş harbi zamanında, Şanlıurfa'lıların "Kuvayı-Milliye" ruhuyla çok zor şartlar içerisinde işgal kuvvetleri ve yerli Ermenilerin ihanetine karşı kahramanca mücadelesini araştırıp öğrendikçe konuya olan ilgi bir kat daha artmıştır.

Bundan 80 küsür yıl evvel I. Dünya harbinin galip devletleri tarafından hiçbir hukuki mesnede dayanmadan tamamen işgalci bir zihniyet ile vatanından koparılmak istenen yurdumuzun bu cennet köşesi tam 12 ay 5 gün düşman işgalinde kalmıştır. 7 Mart 1919'da İngilizlerle başlayan işgal, 31 Ekim 1919'da Fransızlarla devam etmiştir.

Hür yaşamayı karakterinin bir parçası olarak gören kahraman Urfa halkı bu işgal ve esarete daha fazla tahammül edemeyerek, Heyet-i Temsiliye Başkanı Mustafa Kemal'in emir ve direktifleriyle organize edilerek geliştirilen, silah ve donatımı zayıf, fakat cesur ve inançlı milli kuvvetler teşkil ederek, işgali Fransız ve Ermenilere karşı 61 gün süren büyük bir mücadeleye girmişlerdir. Bu mücadele adeta Gazi Osman Paşa'nın Plevne, Şükrü Paşa'nın Edirne savunmasında yarattığı destanları gibi Erzurum'da tabyalarımıza giren düşmana karşı aslanlar gibi cesaretle saldıran Nene Hatun'lar gibi kahraman Urfa halkı da kendi şehrini müdafaa etmiş, kendi kendini kurtaran şehir ünvanını kazanmış ve Dünya harp tarihine "Şehir Savaşları" diye adlandırılan yeni bir doktrini altın harflerle yazdırmıştır.

Çalışmamın ilk kısmını teşkil eden bölümde destanlaşan bu kurtuluş mücadelesini çeşitli kaynaklar ve o dönemi yaşamış gazilerimizin muhtelif zamanlarda anlattıklarına binaen dile getirmeye çalıştım.

Koynunda çok derin bir medeniyet, kültür barındırmış olan Urfa'nın manisi, atasözleri, türküsü, hikayesi ve folklorik özellikleri ise çalışmanın ikinci kısmını teşkil etmektedir.

Bu çalışmada bana yardımlarını esirgemeyen hocam Sayın Doç. Dr. Bülent YORULMAZ'a teşekkür eder ayrıca bu günlere kavuşturan kahraman şehitlerimizi rahmet, gazilerimizi ise minnetle ve şükranla anmayı bir borç addediyorum.

Hayrünisa KİRPİK

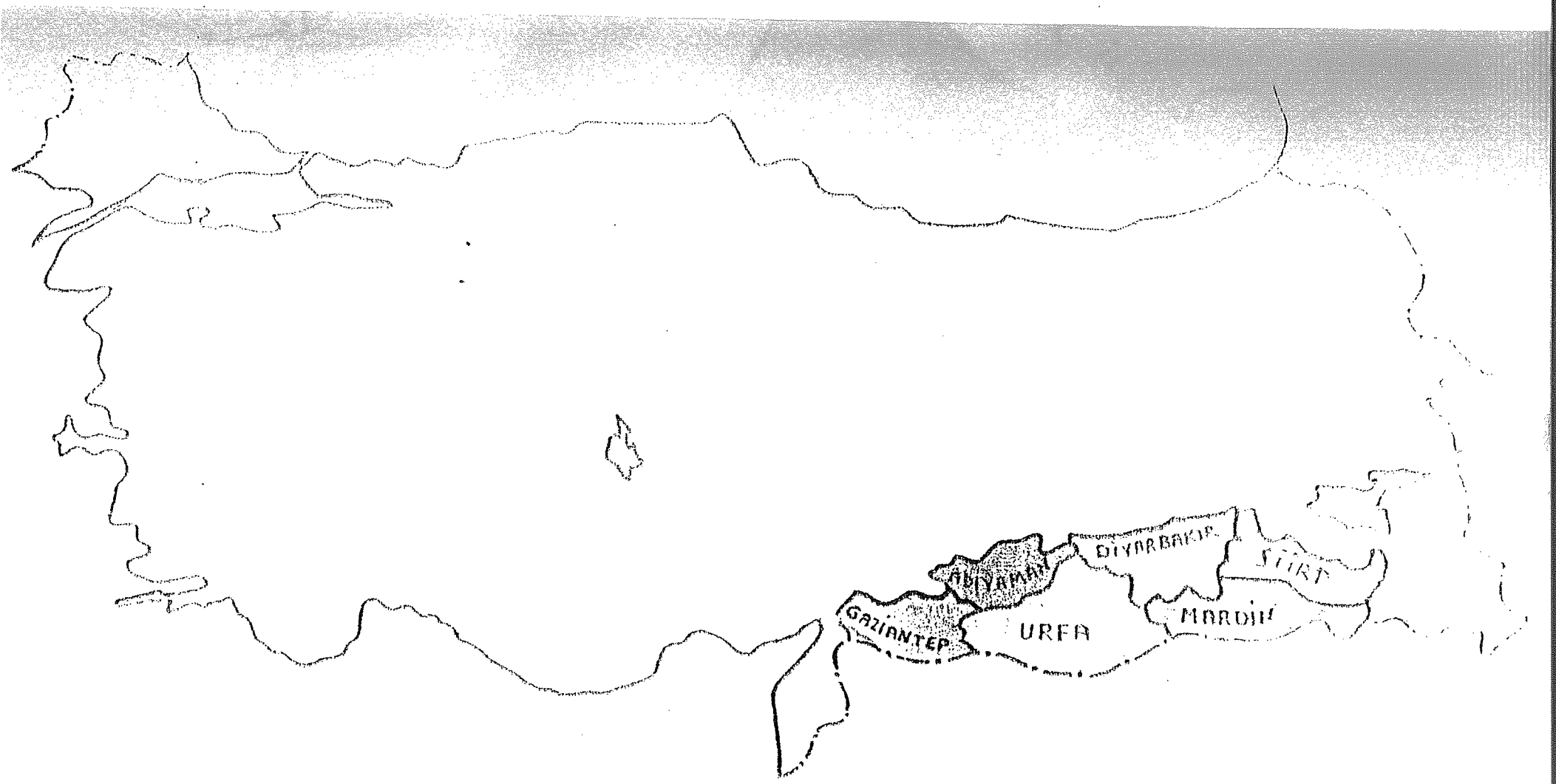

Güneydoğu Anadolu Bölgesi İçinde Şanlıurfa

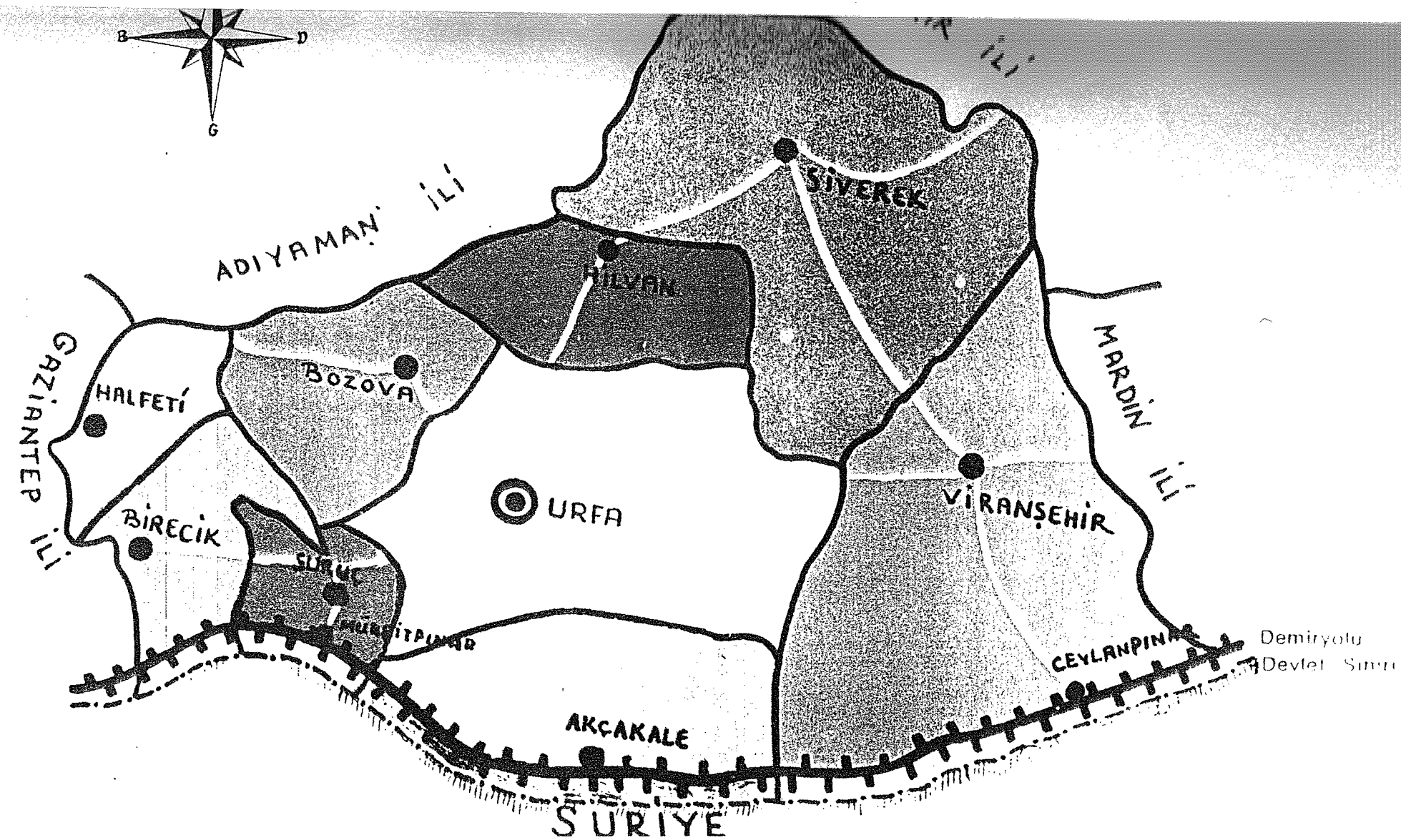

Şanlıurfa İli ve İlçeleri

ŞANLIURFA İLİNİN YERİ VE YÖNLERİ

Şanlıurfa, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan bir ildir. Şanlıurfa, 37 derce 8 dakika kuzey enleminde ve 38 derece 46 dakika doğu boylamında yer alır.

SINIR İLLERİ

Şanlıurfa ilinin doğusunda Mardin, kuzeydoğunda Diyarbakır, kuzeybatısında Adıyaman, batısında Gaziantep illeri bulunur. Güneyi boydan boya Suriye ülkesiyle sınırdaştır. Bu sınır çizisi Haydarpaşa-Bağdat demiryolunun 7,5 metre güneyinde geçer. Bu sınır, 1921 yılında yapılan Ankara Anlaşmasıyla çizilmiştir.

İLÇELERİ

İl merkezi olan Şanlıurfa, merkez ilçedir. İlin öteki ilçeleri Akçakele, Birecik, Bozova, Ceylanpınar, Halfeti, Hilvan, Siverek, Suruç ve Viranşehir'dir.

URFA TARİHİ

Şanlıurfa Turani olarak doğmuş, istila görmüş elden ele geçmiş bir krallığa merkez olmuş, ve nihayet Türklüğe avdet etmiş olan bu mukaddes şehrin kuruluşuna şöyle bir baktığımızda; Millatan dört-beş bin yıl evveline kadar çıkan Urfa'nın varlığı düşünülür ise bu şehrin kimler tarafından kurulmuş olduğu hakkında rivayetlerin hepsinin efsanelere dayanan hikayelerden başka bir şey olmadığı kolayca anlaşılır.

Bugüne kadar Urfa'nın kuruluşuna ait sağlam bir vesika elde edilememiştir. İskender'in kumandanlarından Selefküs Nikator; Selefkiyan devletini kurduktan sonra M. Ö. 304 yılında Urfa'yı yaptırmış olduğuna dair bir rivayet söz konusudur. Bu rivayet doğru değildir; Selefküs Urfa'yı yalnız tamir ve tahkim etmiştir.

Urfa'nın içinde, dışında etrafında görülen ve içinde oturmak için oyulmuş olduğuna şüphe edilmeyen mağaralar tetkik edilirse Urfa'nın varlığı Selefküs zamanına değil mağaralar devrine kadar yükseleceğine inanmak icap eder.

Yaşlı bir şehri kuranı tanımak, kurulduğu zaman bilmek müşkül olduğundan Urfa'nın kuruluşu ve kimler tarafından kurulduğu hakkında efsanelere yer verilerek bu efsanelere dayanarak konuya açıklık getirmeye çalışacağım.

Efsanelerden birisi Urfa'nın kuruluşu Millatan 4000 yıl evvel yaşamış olduğu rivayet edilen Metuşloh'un oğlu Enoch'a atfetmektedir.

Bir efsaneye göre Urfa'yı Uhnuh yani İdris (a.s.) yaptırmıştır. Harran'ın Sabii dinine merkez olması ve Sabii iddiasna göre Uhnuh bulunması Harran'ın pek yakın komşusu olan Urfa'nın etrafındaki bu efsaneyi daha revaçlı gösterebilir.

Başka bir rivayete göre Tevrat'ta adı geçen ERK şehri Urfa'dır. Bu şehir kuranda Nemrut'tur.

Daha başka bir rivayete göre tufandan sonra Mezopotamya'da kurulan dört şehirden birisi Urfa'dır ve o zaman adı KALNE idi.

Urfa'nın kuruluşu hakkındaki bu efsaneler, bu ihtilaflar Urfa'nın tarihten evvelki zamanlara ait bir şehir olduğuna delil gösterebilir.

Urfa'nın tarihten evvelki zamanlara ait bir şehir olduğunu belirledikten sonra Mezopotamya'nın ilk sakinleri bulunan Sümerlerin kurmuş olduğuna şüphe edilemez.

Efsaneler içindeki Nemrut ismine gelince isim Mezopotamya imparatorlarına verilmiş bir ünvandır.

URFA'NIN ADLARI

Bu şehre Romalılar (EDES) ve (KALLİROE), eski Suriyeliler (ORHAY), Araplar (RUHA) derlerdi.

Urfa'nın adı üzerine halk arasında yaygın bir rivayet vardır. Bu rivayet Millatan binlerce yıl önce Mezopotamya'nın bu bölgesinde bir zalim hükümdar yaşardı. İlk defa taç giyen, av törenleri düzenleyen bir hükümdardı. Adı Numrud idi. Bir gün gördüğü rüya üzerine, bilginleri kendisine taç ve tahtını devirecek birinin doğacağını haber verirler.

Engel olması için de doğacak erkek çocuklarının tümünü öldürmesini tavsiye ederler. Buna rağmen Nemrud bu doğuma engel olamaz ve Hz. İbrahim doğar. Büyüyünce de Nemrud'da ve putlarına karşı mücadele eder. Münazaralarda onu

yener. Bunun üzerine Hz. İbrahim'in ateşe atılmasına karar verilir. Günler boyu toplanan odunlar yakılır. Bu ateşe yaklaşmak mümkün değildir. Yaklaşamayınca bir mancılık yaptırarak onunla Hz. İbrahim'i ateşe atarlar. Ancak Halilullah (Allah dostu) İbrahim'i ateş yakmaz. O yerde iki göl meydana gelir. Bu gün hala mevcut olan bu göllere Anzılha ve Halilurrahman gölleri denir. Hz. İbrahim ateşten sağ-salim çıkınca Nemrud ve halkı dehşete düşerler. O'na bir şey yapmaktan korkarlar. Fakat şehiri terketmeye zorlarlar. O da Harran'a oradan Haleb'e, sonra Hicaz'a gider. Bugün Mekke şehrinin bulunduğu yere yerleşir. KA'BE'yi bina eder.

Nemrud'a gelince; yaptığına ceza olarak memleketini sivrisinekler istila eder. Sarayına sığınır ve her tarafı sımsıkı kapatılır. Ancak topal bir sinek O'nu bulunduğu odaya girip. Bir yolunu bularak burnuna ve oradan beynine girer. Beyninde kımıldadıkça acı ve azap duyar. Beyni yerinden oynar. Buna bir çare bulunmasını ister. Bir türlü sivrisinek çıkarılamaz. Öldürülemez de... keçeden tokmaklar yaparlar. Yavaş yavaş Nemrud'un başına vururlar. Böylece biraz rahatlar. Sinek beynin de kımıldadıkça, ur ... ur... der. Bu durum günlerce sürer. İşte Nemrud'un bu UR emri bazen ur.... ur... Urha olur. Ur, Urha, Ruha ve bu günkü Urfa şeklini alır.

URFA'DAN GELİP GEÇEN ULUSLAR

Mezopotamya'ya girip çıkan uluslar çoktur. Bu uluslar Urfa üzerinde de hakimiyetlerini kurmuşlardır. Böyle olmakla beraber arada Kuşlular, Partlar, Kaymeriler, İskitler gibi Turani kavimler yine bu ulusların elinden hakimiyeti alarak asırlarca kıtada ve Urfa'da hakimiyetleri sürdürmüşlerdir. Urfa'ya girip çıkan uluslar; Kaldeler, Asurlar, Farslar, Makedonyalılar, Romalılar, Bizanslılar, Araplar.... dır. Müstevliler arasında Kuşluları, Partları, Kaymerileri, İskitleri saymıyoruz, çünkü bunlar Turani olduğunu biliyoruz.

Bunlardan başka M. Ö. 17. Y.Y.'da Mısır kralı I. Totmozisin Karkamış'a kadar fütuhatını genişlettiğine 3. Totmozis'sin Belih ve Habur'a kadar Elcezire'ye sokulmuş olduğuna bakılırsa Urfa bir müddet Mısır Firavunlarının da istilasına uğramış olduğu anlaşılır. Urfa'da bulunan bazı eski eserler üzerinde Hiyeroglif yazıları görülmektedir.

Eski çağlarda Urfa'ya yukarıda yer verdikten sonra çeşitli dönemlerde Urfa'ya kısaca değinmek istiyorum.

URFA'DA SELÇUKLULAR DEVRİ

1037 yılında Asya'da Aral Gölü ve Hazar Denizi dolaylarında Büyük Selçuklu Devleti kurulurken, Anadolu ve Urfa Romalıların elinde bulunuyordu.

26 Ağustos 1071 yılında Van Gölünün kuzeyinde bulunan Malazgirt ovasında Doğu Roma İmparatoru Romen Diyojen ile karşılaştı. Savaş Alpaslan'ın zaferi ile sonuçlandı. Anadolu, böylece Selçuklu egemenliğine geçti. Urfa Selçuklu yönetiminde yeniden eski uygarlığına kavuşturuldu. Hanlar, mescitler, medreseler açıldı.

OSMANLILAR DEVRİNDE URFA

16 Y.Y. başlarında İran Hükümdarı Şah İsmail Akkoyunlu devletini ortadan kaldırdığı zaman Akkoyunlu prenslerinden Sultan Yakub'un oğlu Murat Osmanlı Padişahı Yavuz sultan Selim'e sığındı. Yavuz Sultan Selim İran seferine çıkarken Murat'ı da yanına aldı. kendisini Akkoyunlulara ait ülkelerin İranlılardan alınmasına memur etti. Murat, 1514'de Urfa kalesine akın ederken şehit oldu.

Urfa ve çevresinin kesin olarak Osmanlılara geçmesi Yavuz Sultan Selim'in 1516'daki Mısır seferine rastlar. Yavuz Sultan Selim Ordusu ile Urfa'dan geçerken Temmuz sonlarında Urfa'yı Osmanlı imparatorluğuna kattı. Halep eyaletine bağlandı. 1535 yılında Kanuni Sultan Süleyman Irak seferi sırasında Urfa'da konakladı. Burada iki gece kaldı ve Urfa'yı bağımsız bir sancak yaptı.

KURTULUŞ SAVAŞINDA URFA

Daha sonra yer vereceğimden dolayı tekrar değinmeyeceğim.

CUMHURİYET DEVRİNDE URFA

Tarih boyunca önemli olaylara çeşitli savaşlara sahne olan birçok defalar el değiştiren Urfa, Cumhuriyet devrinde il merkezi oldu.

Cumhuriyetin getirdiği devrimleri en güzel şekilde benimsedi. Güneydoğu Anadolu'nun önemli bir sınır şehri durumuna geldi. Bu gün eski Urfa, tarihi turistik ve tabii durumunu bütün özellikleriyle eski şehir ve kale civarında yaşatırken yeni Urfa şehri de eski Urfa'nın devamı olarak Diyarbakır-Mardin yolu üzerinde hızla gelişiyor.

SERVET-I FÜNÜN DERGİSİNDE İSE URFA ŞÖYLE ANLATILMAKTADIR

Urfa, Halep vilayetinde bir sancak merkezi olup Halep'ten mesafesi 190 km'dir ve Şimali şarkisinde kaindir. Urfa'nın yakınında Fırat nehrine mansap olan Cülap ırmağına dökülen Kehriz çayı mürür eder. Kasaba iki tepe arasında mebnidir. Sekenesi 30 bin raddesindedir.

Urfa bir belde-i kadime olup tarihinde şöhreti vardır.

Eski bir kalesi ve bu kalenin kapısı önünde asar-ı atikeden iki büyük sütun mevcuttur. Urfa'dan makam-ı İbrahim (A.S.) olmakla ma'ruf mahal-ı ziyaret olan güzel bir camii şerif ile resmi bu nushamızda münderiç olan Hasan Paşa camiidir. Camii şerifi bu bunlardan başka müteaddid cevami ve medaris vardır. Urfa kasabası bir sur ile muhattır. Surun etrafı 12 metro umkunde bir hendek ile çevrilmiştir. Şehrin cenubunda Bürke-i İbrahim namiyle ma'ruf bir göl bulunmakta olup burası da beyn-e I ahali mübarak görülmektedir. Kasaba içinden geçen Ayn-ı Zeliha Halilürrahman suları da bu göle dökülür.

Urfa kasabası Halep ile Diyarbakır arasında ve Karban tariki üzerinde bulunmak itibariyle haiz-ı ehemmiyettir. Bağdad hatt-ı kebirinin temdidiyle Urfa'nın ehemmiyet-ı iktisadiyesi birkaç kat daha artacağı şek ve şüpheden azadedir. Urfa'dan

Halep'e kadar olan tarikte Urfa tarafından Bireciğe doğru bir şose inşasına ahiren teşebbüs edilmiş ve günden güne ilerlemekte bulunmuştur. Urfa mutasarrıfı atufetlü Edhem Bey Efendi. Hz.'leri de memleketin terakkisini mucib olacak tedabir-ı musibeden geri durmamakta ve bel-ı himmet eylemektedirler. Urfa'da sanayinin teşvik ve terbiği mekteplerin bir kat daha tanzimi gibi icraat-ı maarif perverane de memnuniyetle görülmektedir. Ahiren Urfa'da mükemmel bir hastahane inşa edilmiş iş bu müessese-i hayriyenin resmi ilk sahifemize konmuştur. Bu hastahanenin namı, namı Hazreti hilafetpenahiye izafetle tevsimi hususuna da lütfen müsaade-i senye-i Cenab-ı cihan bani ezan buyurulmuştu. Urfa sancağı da umumiyet üzere mahsüldar olup enva-ı hububat yetişir.

Urfa'da maşlah, beyaz şal, aba, dayanıklı beyaz ve kırmızı ben nesc ve imal eden destgahlar bulunduğuda, bakırcılıkta hayli ileriye gitmiştir. Sahtiyan ve kavsele de işlenir. Bu sanatların teşvikatı mahsusa ile bir derece daha ileriye görütüleceği derkardır.

(31. cilt 27 Nisan 1323 (1905) 70. sayfa)

GİRİŞ

1. Dünya Savaşından yenik çıkan Osmanlı İmparatorluğu ağır şartlar taşıyan Mondros Ateşkes antlaşmasının hükümlerine uyup uysal bir biçimde anlaşma devletlerinin buyruklarını, yerine getiriyordu.

Bu anlaşma uyarınca daha önce planladıkları üzere "Türk yurdunu" işgal etmeye başladılar.

Güney cephedeki çarpışmaları teşkil eden iller olan Adana, Antep, Maraş ve Urfa bölgelerine önce İngilizler girmiş, daha sonra buraları Fransızlara bırakılmıştır. Fransızlar bu yörelere hem kendileri yerleşiyor hem de gerek yerli gerek Mısır'dan ve Suriye'den getirdikleri Ermenileri teşkil adlandırıp Türklerin üzerine saldırtıyorlardı. Vatansever güneyliler bu durumu sindiremiyorlardı. Yaşadıkları yerleri korumak için kendi aralarında küçük büyük tüm bölge halkı birleşti, düşmana karşı üstün bir cesaret ve fedakarlıkla çarpışmaya başladı.

Güneyde kurulan Kuvva-i Milliye'nin Batı Anadolu'dakinden çok büyük bir farkı vardır. Güneyde, kendi topraklarında Fransızları ve Ermenileri görmeye katlanamayan halk, tüm gücü ve benliğiyle Kuvva-i Milliyenin tanında yer aldı. Temsil kurulu tarafından kendilerine gönderilen subaylarla birlikte müthiş bir direnişe geçti. Yöre halkı ve Kuvva-i Milliye birlikleri bütünleşerek, salt kendi imkanları ile Fransızları 12 Şubat 1920'da Maraş'tan, 11 Nisan 1920'de Urfa'dan, 10 Şubat 1921'de Antep'ten kovdular.

Bu üç şehir düşmana karşı aşağı-yukarı aynı şartlar altında savaşmış üç kardeş gibidir. Adeta kaderleri birbirine bağlı üç kardeş şehir. Aynı düşmanların istilasına uğradılar, aynı savaşları verdiler ve aynı zamanlarda kurtuldular.

Akıllara durgunluk veren, eşi tarihlerde az görülen bu yurt savunmasından dolayı, Antep'e "Gazi", Maraşa "Kahraman", Urfa'ya "Şanlı" sanı verilerek T.B.M.M. tarafından ödüllendirildiler.

URFA'NIN KURTULUŞ HAREKETİNİN BAŞLAMASI ve KURTULUŞU

Fransızlar 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesine dayanarak haksız ve keyfi bir şekilde İngilizler'den devir alarak Urfa'yı işgal etmeye başladılar ve Urfa'ya hakim olan yerleri ele geçirdiler.

Mevcutları 500 kadar olan Fransızlar Urfa'da yaşayan Ermenilerle sıkı bir işbirliği yaparak kuvvetlerini 1500'e çıkardılar. O tarihlerde Urfa nüfusunun üçte birini teşkil eden Ermeniler de haksızlık yapmada efendilerinden geri kalmıyorlardı. Sanki asırlarca onları bağrımıza basan, bütünüyle ticaret ve sanayiimizi ellerine veren, büyüğünü-küçüğünü musibetlerden koruyan biz değildik.... Türklerin sayesinde sürdükleri sefayı, cefa vererek iade ediyorlardı. Mahfuz bir kaleyi andıran evleri, kiliseleri silah ve cephane deposu haline gelmişti.

Urfa'yı işgal eden Fransızlar ne pahasına olursa olsun Urfa'ya hakim olmak istedikleri için Ermeni azınlığı, azdırmağa önem veriyorlardı. Türklerin elinde olan mal ve emlakı onların lehine gasp ediyorlar, devlet dairelerini kontrollerine veriyorlar, keyfi tevkifler yapıyorlardı. Ermenilerin Türklere karşı her türlü haksızlığını hoş görüyor. Ufak bir mukabeleyi ise şiddetle bastırıyorlardı.

Ermeniler, şehrin önde gelen kişilerini, minarelerde ezan okuyan hocayı, damda çamaşır seren kadınlardan çocuklara değin gözlerini kırpmadan öldürüyorlardı.

Diyebiliriz ki halk işgal eden Fransız kuvvetlerinden çok yüzyıllarca beraber yaşadı. Ermenilerden zarar görüp büyük kayıplar veriyorlardı.

Urfa'nın ileri gelenleri bu hadiseleri milli şuuruna sığdıramıyor, bunlara ders vermenin sırası geldiğini söylüyorlardı.

Urfa'nın ileri gelenlerinden "Onikiler" diye tabir edilen on iki kişi bir araya gelerek bu destanlaşan kurtuluş mücadelesine ilk adımı atmış oluyorlardı. On ikiler şu kişilerden meydana geliyordu:

1- Eski idare meclisi azasından ve Belediye Reisi Hacı Kamilzade Hacı Mustafa Efendi.

2- Barutçuzade Hacı İmam Efendi.

3- Eşraftan Tüccar Hacı Kamilzade Hacı Mustafa Reşit Efendi.

4- Mollazade Mahmut Efendi.

5- Polis Komserliğinden ayrılmış Arabizade Şakir Efendi

6- Güllizade Osman Efendi

7- Esnaftan Şellizade Ali Ağa

8- Tüccardan Nebozade Hacı İmam Efendi

9- Eşraftan Hacı Bedirağazade Halil Ağa

10- Jandarma Tabur Mülhakı İzmirli Adil Hulusi Efendi

11- Takim kumandanlarından Mülazim-i Evvel Hüseyin Pertev Efendi.

12- Jandarma Çavuşu Safizade Hacı Mustafa Çavuş

Onikiler içinde yer alan Urfa Jandarma komutanı Binbaşı Ali Rıza Bey Kurtuluş hareketinin başlangıcını, kitabında şöyle ifade etmiştir:

"Jandarma komutanı başına topladığı 12 reis arkadaşını 4-5 Eylül 1919 gecesinde Urfa'nın Kale Mahallesinde Güllüzade Hoca Osman Efendinin hanesinde toplanmaya davet ile artık beklenen vaktin yaklaştığını beyan, Mustafa Kemal Paşa hazretlerine mevcudiyetimizi bildirmek ve gayemizi arz etmek zamanı geldiğini, çalışma arkadaşlarının her birinin maiyetindeki kuvvet ve silahların tepsitini ve bir sendika teşkilini talep etti.

Toplantıda bulunanlar her meşru konuda jandarma kumandanı, Ali Rıza Bey'i genel başkanlığa tayin ile beraber peşinde yürümeye ve o günün mevcudu olan 150 silahlı kişi ile hazır olduklarını beyan ve karşılıklı güveni takviye için kelam-ı kadim üzerine ahd ve and ile sonuna kadar birlikte olacaklarını bildirerek muzakerelerine son verdiler.

Cemiyet bu suretle teşekkül ettikten sonra İngilizlere sezdirmemek üzere geceleri toplantı ve kararların programını düzenlemek, silah ve kişi mevcudu arttırmak ve anı bir hal karşısında bulunulduğu taktirde kuvvetin yiyecek-içecek ve cephanesini temin hususuna yönelmiş gayelerin hazırlanmasına, yoğun bir çalışma ile mülkiye reisi mutasarrıfı da bu ulu harekete ikna ettiler. O vasıtayla Cemiyet Reisi Ali Rıza Beyi M. Kemal Paşa hareketlerine takdim ve Urfa telgrafhanesi kontrol ve sansür altında bulunduğundan Urfa hududu haricinde bulunan Karacurun namlı mahalede bir telgraf merkezi açılmasına da Telgraf ve Posta Müdürü Arif Bey'i ikna eylediler. Telgraf müdürü, alınacak haberlerin verilmesini de temin ediyordu.

Eski İdare Meclisi Azasından,

Belediye Reisi Hacı Kamilzade Hacı Mustafa Efendi

Yüzbaşı Ali Saib Bey

Jandarma Komutanı

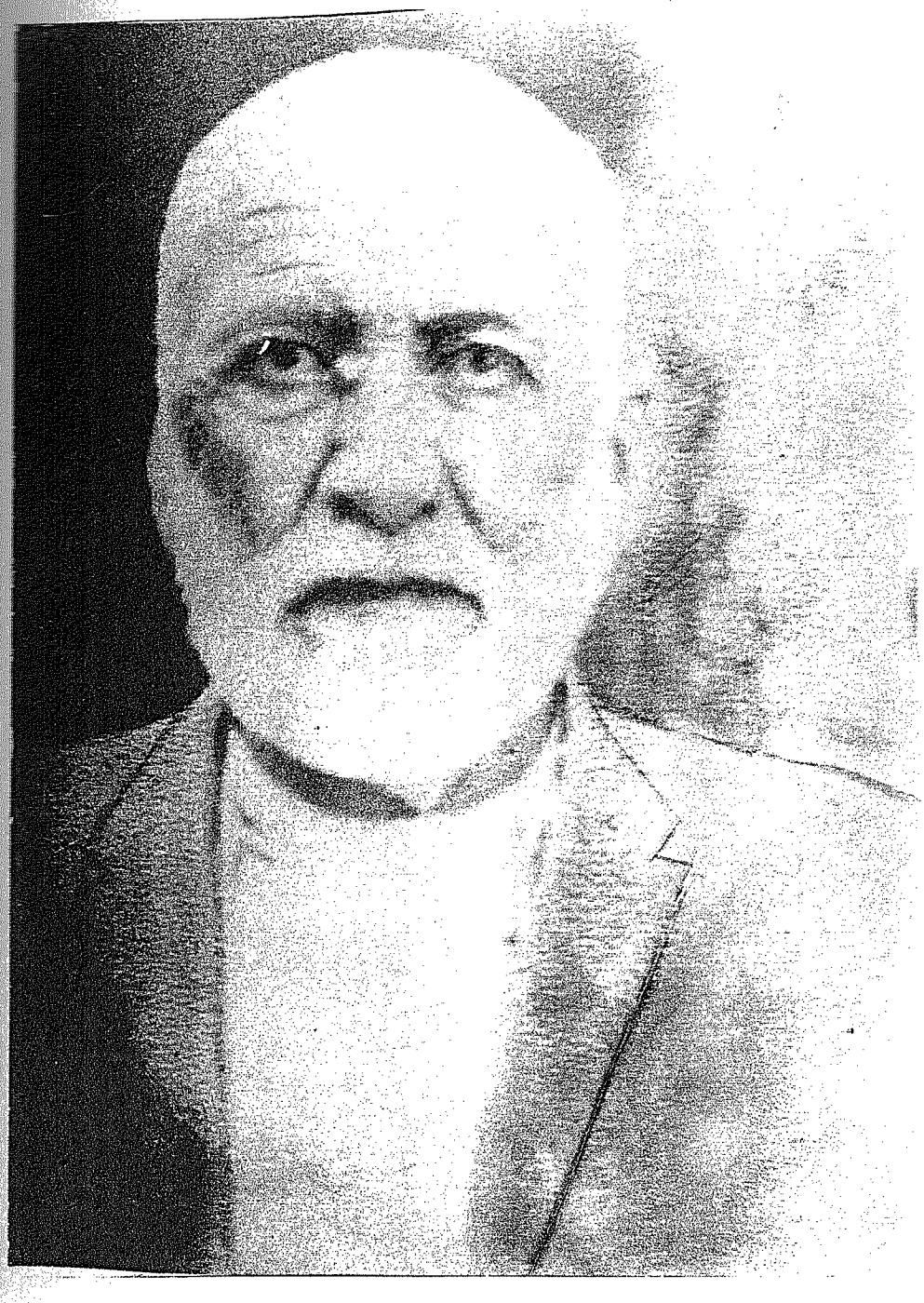

Güllüzade Osman Efendi (12'lerden)

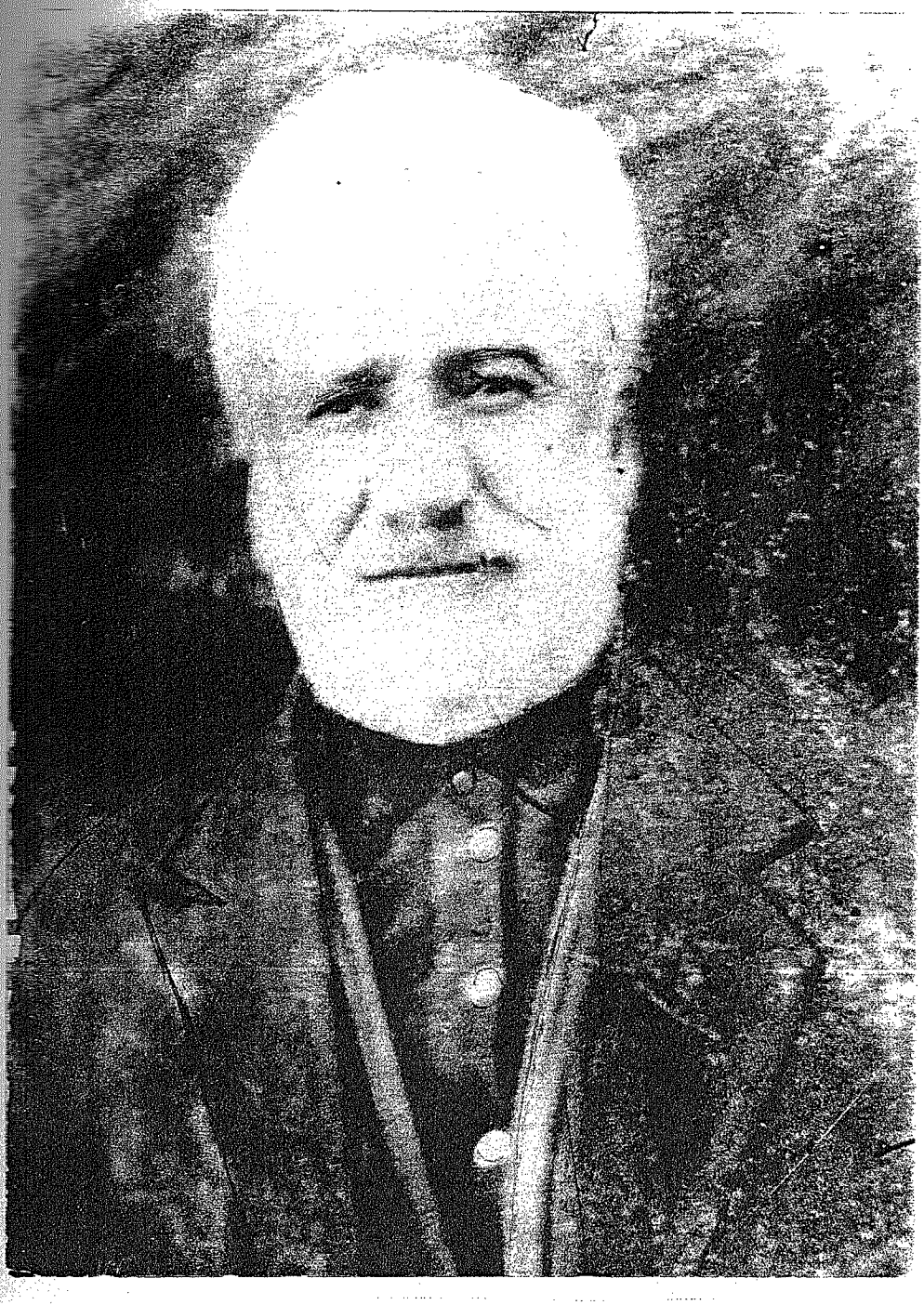

Barutçuzade Hacı İmam Efendi (12'lerden)

Şelizade Ali Ağa (12'lerden)

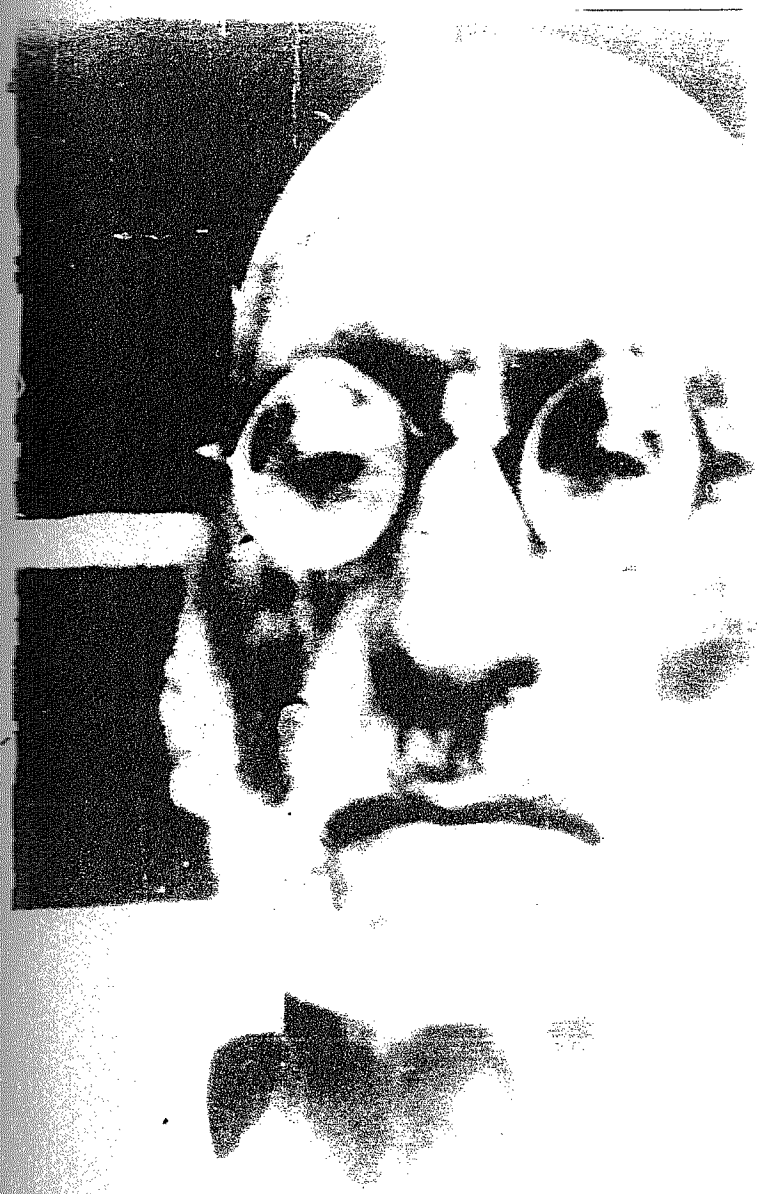

Nebozade Hacı İmam Efendi (12'lerden)

Jandarma Çavuşu Sofizade Hacı Mustafa Çavuş (12'lerden)

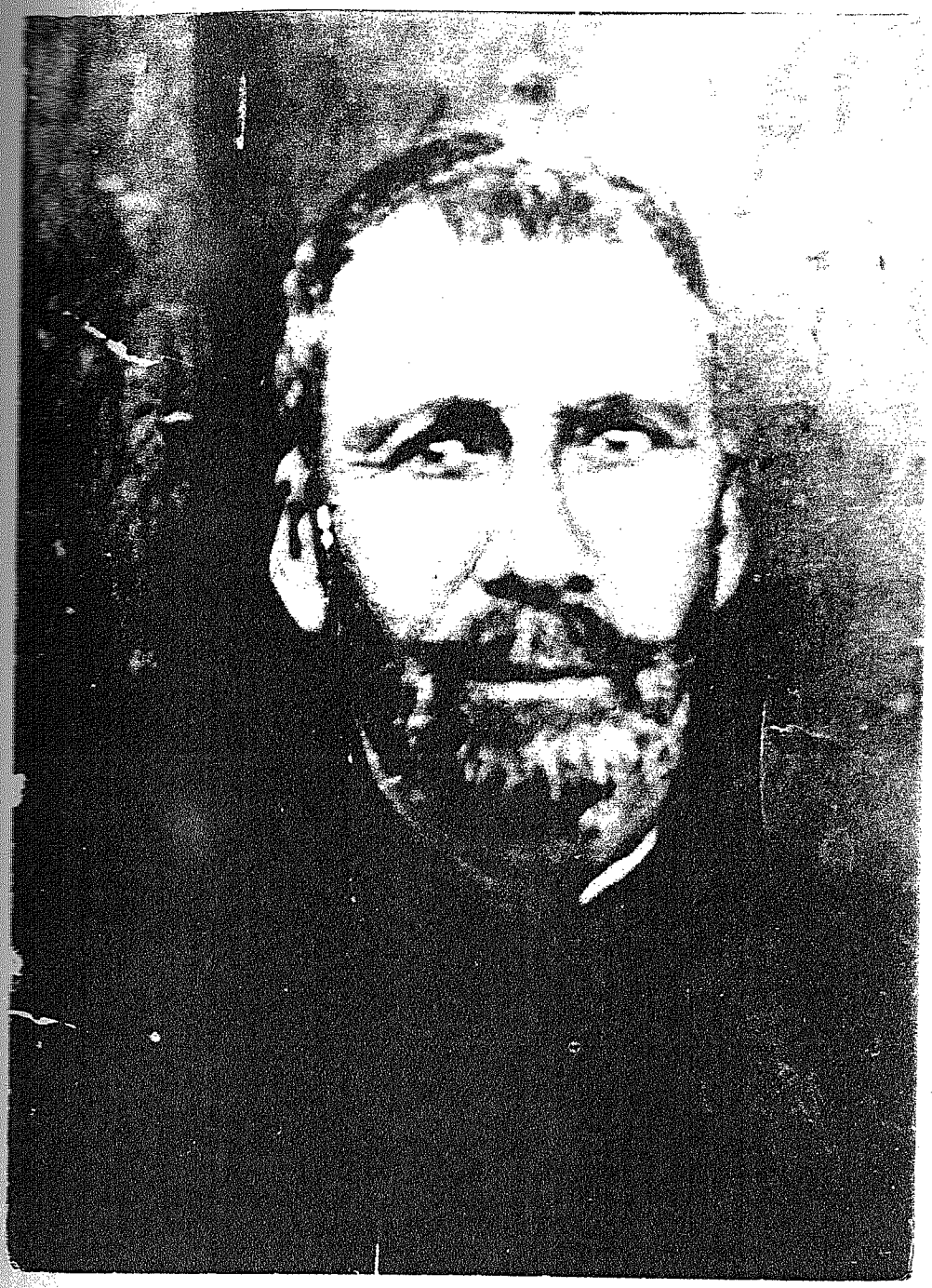

Şıho Ramazan (12'lerden)

Sivas'ta Anadolu ve Rumeli müdafa-i Hukuk Cemiyeti

Heyeti Temsiliyesi Riyasetine

Şimdilik mevcudu 600 silahlı nefer almak üzere jandarma kumandanı riyasetinde 12 reis idaresinde gizli müdafa-i hukuk cemiyeti taşekkül ettiği ve bu hususstaki emirlerin Ali Rıza Bey'e verilmesi arz olunur.

3 Teşrini evvel (Ekim) 1919

Urfa Mutasarrıfı Ali Rıza

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin cevabi:

Urfa Mutasarrıflığına

Sivas 209-60

Vatanseverce hamiyet ve çalışmalarına teşekkür olunur. Teşkilatın güçlendirilip genişletilmesine son derece himmet buyrulması hususunun jandarma kumandanı Ali Rıza Bey'e tebliği ve muhaberenin devamı ve Diyarbekir'de 13. Erkan-ı Harbiye Başkanlığıyla (13. Kolordu Kurmay Başkanlığı) Mardin'de ordu kumandanıyla (5. tümen komutanı) ilişki kurulması rica olunur. 8 Teşrini evvel 1919.

Heyeti Temsiliye Namına

Mustafa Kemal

"Fransızlarla İngilizler arasında kararlaştırılmış olan 1916 anlaşması gereğince İngilizlerin Suriye ve güneyine ve Fransızların kuzeye gelmeleri nedeniyle İngilizlerin Urfa'yı terk etmek mecburiyeti olduğu ve memleketlerimizin işgal edeceği havadisinin yayılması üzerine galeyana gelen Urfa ahalisi cemiyetin (Kuvva-i Milliye) el altında yaptığı propaganda sonucunda biri birini izleyen protestanamelerini Amerika basınına ve İstanbul'daki devletlerin temsilcilerine ve Urfa'dan çıkmak üzere bulunan işgal komutanına vermeye başladılar. Urfa Müdafa-i Hukuk Cemiyeti Başkanlığına Heyet-i Temsiliye namına M. Kemal imzasıyla ve acele kaydıyla gelen bir telgrafta şöyle diyordu:

Urfa Müdafaayı Hukuka Başkanlığına

Gayet Acildir.

146-80

Esasen Hukuk kurallarına ve mütareke şartlarına aykırı olarak işgal edilmiş olan Urfa, Maraş, Ayıntab'ın bu kere de İngizlerin boşaltması ile Fransızlar tarafından işgal edilmesi üzerine hükümet bu haksız olay ve hareketi üzerine hükümet bu haksız olay ve hareketi itilaf devletleri nezdinde proteste etmiş ve anılan memleketler ahalisi, kuvvetleri haykırışlarla Osmanlı vatanının ortadan kaldırılmayacağını cihana duyurmuşlardır. Bundan dolayı bütün Müdafaayı Hukuk Cemiyeti yönetim ve merkez kurulları ve Belediye Başkanları, Osmanlı ülkesinin parçası olan bu yerlerin bu defa da Fransızlar tarafından işgal edilmekte olmasının itilaf devletleri temsilcilikleri ile Avrupa ve Amerika kamuoylarında protesto ile bu haksızlığın giderilmesinin kesin olarak istenmesi gereği tebliğ olunur.

6 Ekim 1919

Temsil Kurulu Namına

Mustafa Kemal

Kurtarıcı hazretlerinin bu telgraf üzerine Urfa müdafaayı Hukuk Cemiyeti toplanarak, her memlekette olduğu gibi Urfa'da da söz sahiplerinin Eşraf olacağı gözönüne alınarak işgal altında bulunmak nedeniyle miting mümkün olamayacağı ve yalnız mutasarrıflık vasıtısayla protestoda bulunulması temin kararı aldı.

Eşraf, mutasarrıflık bu emirlerine baş eğmedi. Müdafaayı Hukuk Cemiyeti ise kendini eşrafa bile bildirmediğinden aynı şekilde arzusunu açıklayamadı. Cemiyet bu emrin yerine getirilmesini gerekli görüyordu. Eşraftan olumlu cevap alınamadığı için bir toplandı daha yapıldı. Cemiyet ileri gelenlerinin her birisi bir tedbir tavsiye etti. Cemiyet Başkanlığını yükselen Jandarma Komutanı Ali Rıza Bey fikrini şöyle açıkladı: "Bir yer seçmelidir ki bütün eşraf güvenerek oraya gelebilsin ve cemiyet ileri gelenlerinden bir kişi fedakarlık edip ve icabında cemiyet o şahsı eşrafa bir cemiyete mensup olduğunu açıklasın, eşrafın bulunduğu binanın sokak kapısına da cemiyet erkanı toplansın. Cemiyet feda ettiği arkadaşı vasıtasıyla cemiyetin amaçlarını ve Mustafa Paşa Hazretlerinin emirlerini onlara anlatsın. Razı olurlarsa ne ala, olmadıkları takdirde tahditle amaca ulaşmaktan başka çaresi olmadığını ifade etsin. Reisin fikri tamamen kabul edilerek üyeler içinde Belediye Reisi Hacı Mustafa

Efendi eşrafın kendi evine çağırılmasını ve kendisini bu amacın gerçekleşmesine feda edeceğini söyledi. Bu karar kabul edildi. Ertesi gece için Hacı Mustafa Efendi'nin evinde müftü ve eski müftü ile eşraftan Hacı Mustafa Ağa, Hacı Esat Efendi, Yusuf Kamil Efendi, Hacı Mustafa Hakkı Efendi, Hacı Hüseyin Ağazade Halil Ağa ve daha bir takım kişiler çağırıldı. Alışıldığı üzüre kahvelerden sonra evin içerisinde ve kapı kenarlarındaki odada Müdafaayı Hukuk Cemiyeti ileri gelenleri bulundular. Kendisinin ölümle tehdit edilerek eşrafla görüşmeye memur edildiğini eşrafa uygun bir dille anlattı. Bu haberi beklemeyen eşraf sinirlenerek ve heyecanla bu teklifi reddettiler. Buna karşı bu evden hiç birisinin çağ çıkamayacağı kesin olarak bildirildi. Eşraf aralarında tartışmak üzere Hacı Mustafa Efendiyi dışarı çıkardılar. 20 dakika sonra Hacı Mustafa Efendiyi çağırarak cemiyetin kimlerden ibaret olduğunu ve amaçlarının ne olduğunu sordular. Hacı Mustafa Efendi cevaben:

"Cemiyet üyeleri: 4 Eylül 1919 tarihinden beri birbirine yeminli bağlı kişilerdir. Adları söylenemez. Amaçları memleketi kurtarmaktır. Sizden istekleri memleket namına gereken makamlara ve basına gerek görüldükçe protesto yağdırmaktır" dedi. Bunun üzerine cemiyet amaçlarını çeşitli yazılarla bildirildi. Fikir alış-verişi yapıldı. Cemiyetin isteği önce kudretli Müftü Hasan Efendi tarafından kabul olundu. Diğerleri de Müftü Efendi Hazretlerini izledi ve bu durumu açığa vurmayacaklarına yemin ettiler. Eşraf, cemiyetin önünden geçerken "Cenab-ı Hak yardımcınız olsun, Allahaısmarladık, istediğinizi yerine getireceğiz" dediler. Buna karşılık cemiyet adına Hacı Mustafa Efendi "Güzel sözlerinize Cemiyet adına teşekkür ederim. Cemiyet elinden gelen fedakarlığı esirgemeyecektir. Söz veririm, azim ve çalışma bizden, dua sizden, başarı Allah'tandır dedi.!"

Ve ertesi gün ilk ve sonra ikinci ve üçüncü protestolar Osmanlı ve ecnebi basınına gönderildi. Müftü Hasan Efendi tarafından, Ali Saip Bey'in Fransızlarla çatışmaya başladığının yedinci günü çekilen bir protesto şöyledir:

PROTESTONAME (Urfa'nın Medeni Aleme İlk Haykırışı)

Dersaadet'te Sadaret Makamına Müttefiklerin Siyasi Temsilcilerine,

Urfa Sancağı, ezici çoğunluğu bayındırlık ve uygarlık eserleriyle bir Türk yurdu iken ihtiras emellerinin icat ettiği bir mesele dolayısıyla geçici olarak işgal edilmişti. Hükümranlık haklarına uymayan ve ilk İngiliz işgal kuvvetlerinin yerine gelen ve bir karakol değiştirmek niteliğinde bulunduğu bildirilen Fransız işgali yavaş yavaş istila şeklini almaya başladı. İşgal kumandanları uygar dünyanın kabul ettiği insani ilkelere rağmen fikir istilalarını sağlamak için şehrin her tarafından propaganda yapıyorlar ve 800 yıl önce de Urfa'nın Fransızların olduğu yayıyorlar. Hükümet dairelerine kontrol memurları koymak, yasalarca tutuklanan canileri tahliye ettirmek, yasalara aykırı olarak, istediklerini tutuklamak suretiyle Padişahın egemenlik hakkına karıştıkları gibi, bütün ruhumuzla bağlı olduğumuz bayrağımızı resmi dairelerden indirerek kutsal yurdumuzu Fransız sömürgesi haline koymuşlardır. Fransa'nın bu yolsuz işlemleri, Türkiye'yi bu zorlu kavganın ebedi mağluplarından birisi saydıklarını açıkça ortaya koyuyor. Buna artık tahammülleri kalmayan millet silahsız olarak işgal komutanlarından, insani ve uygar bir dille topraklarımızın boşaltılmasını istemişse de işgal kuvvetleri ateşle karşılık vermişlerdir. Bu defa da Fransızlar şehrimizi ateş altına almışlardır. Kendi işiyle uğraşan işçiye, kadın ve çocuklara ateş etmekten çekinmemektedirler. Bugünkü uygarlık yüzyılın tarihine kanlı dönemlerin geçmemesi isteniyorsa bu haksızlıklara karşı son ferdinin kanını dökmeye karar veren milletimiz, ülkemizde herhangi bir işgalin kaldırılması ile Fransız kötülüklerine bir son verilmesini itilaf devletleri yüksek meclisine arz buyurulmasını istirham eyler.

15 Şubat 1920

Müftü	*Belediye Reisi*	*Eski Müftü*
Hasan Efendi	*Hacı Mustafa Efendi*	*Şeyh Müslüm*

Eşraftan	*Eşraftan*	*Eşraftan*
Hacı Reşit Kâmilzade Hacı Mustafa	*Hacı Es'at*	*Şıhzade Ahmet*

URFA KURTULUŞ SAVAŞINDA DÜŞMANIN KULLANDIĞI BİNALAR VE MEVKİLER

24 Mart 1919 tarihindeki İngiliz işgalinden 11 Nisan 1920 kurtuluş tarihine kadar geçen yaklaşık 13 aylık devrede İngiliz ve Fransız kuvvetleri ile Kuvva-i Milliye (12)'ler tarafından bir çok bina ve mevki işgal altında tutularak karargah olarak kullanılmıştır. Düşman kuvvetlerinin şehre en hakim ve stratejik tepe ve binaları denetimleri altında tuttukları görülmektedir.

İngiliz ve Fransız'lar tarafından işgal altında tutulan yerler;

1- ERMENİ MAHALLESİ

Balıklıgöl''den kuzeye doğru Bediüzzaman Karakoluna kadar uzanan ve şehre hakim bir sırtta bulunan bu mahalle Ermeniler tarafından işgal kuvvetlerine Türkleri daha kolay muhasara altında tutmaları amacıyla verilmiştir.

2- TEL - FITIR

Ermeni mahallesinde, şehre hakim bir tepedir. Eskiden Ramazan aylarında iftar topu bu tepeden atıldığından iftar tepesi anlamına gelen Tel-fıtır adıyla anılmıştır.

Ramazan aylarında iftar tapu bu tepeden atıldığından iftar tepesi anlamına gelen Tel-fıtır adıyla anılmıştır.

3- BEDİÜZZAMAN KARAKOLU

Ethem Paşa tarafından 1900 yıllarında Urfa'da yaptırılan 4 karakoldan biri idi. Bediüzzaman mezarlığı mevkiindeki bu karakol, 22 Şubat 1920 tarahinde Urfalı mücahitlerin baskısıyla Fransızlar'dan geri alınmıştır.

4- ERMENİ ŞAKALOZ'UN EVİ

Samsat Kapası mevkiindeki Kavasoğulu Abdülkadir Efendi değirmeninin üst tarafindadır. Bu ev ve civarı Ermeni ve Fransızların kendiliklerinden çekilmeleri sonucunda Milli Kuvvetlerin eline kolaylıkla geçmiştir.

5- MAHMUT NEDİM EFENDİ'NİN KONAĞI

Atatürk mahallesi, Hastahane Caddesinde bulunan bu müstahkem yapı Urfa'daki sivil mimarlık örneklerinin güzellerindendir. Savaş günlerinde çekilmiş olan ve bugün elimizde mevcut bulunan bir fotoğraftan burasının Fransızlar tarafindan toplarla tahkim ettirildiğini anlamaktayız. 4 Nisan 1920 ve daha birçok defalar kale gibi bu müstahkem yapıya Yedek Subay Cevdet Emiroğlu, Osman İlhami, Parmaksız Müslüm ve arkadaşları düzenledikleri gece baskınlarında şehit ve yaralılar vererek geri çekilmişlerdir. Bugün bile üzerindeki yüzlerce mermi izi bina çevresinde geçen kanlı çatışmaları, Türk'ün zaferini anlatıncasına bizlere bakmaktadır.

6- AMERİKAN HASTANESİ

Nedim Efendi Konağının kuzeyinde bulunan bu bina yakın zamanlara kadar yetiştirme yurdu olarak kullanılmaktaydı. Avlunun ortasında iki katlı bir bina ve güneyindeki tek katlı yapından ibarettir.

7- ERMENİ ŞİŞKO'NUN DAMI

Urfa kurtuluş Türküsünde;

Şişko'nun damından atladım geldim.

Çabırhanam döküldü topladım geldim.

Üçbeş Fransızı hakladım geldim.

Mısralarından geçen bu bina Amerikan Hastanesinin kuzeyinde bulunmakta idi. Bugün 6 haneye bölünmüş olup orjinalliğini hayli kaybetmiştir. Cephe duvarlarında savaş günlerinden kalma çok sayıda mermi izi bulunmaktadır.

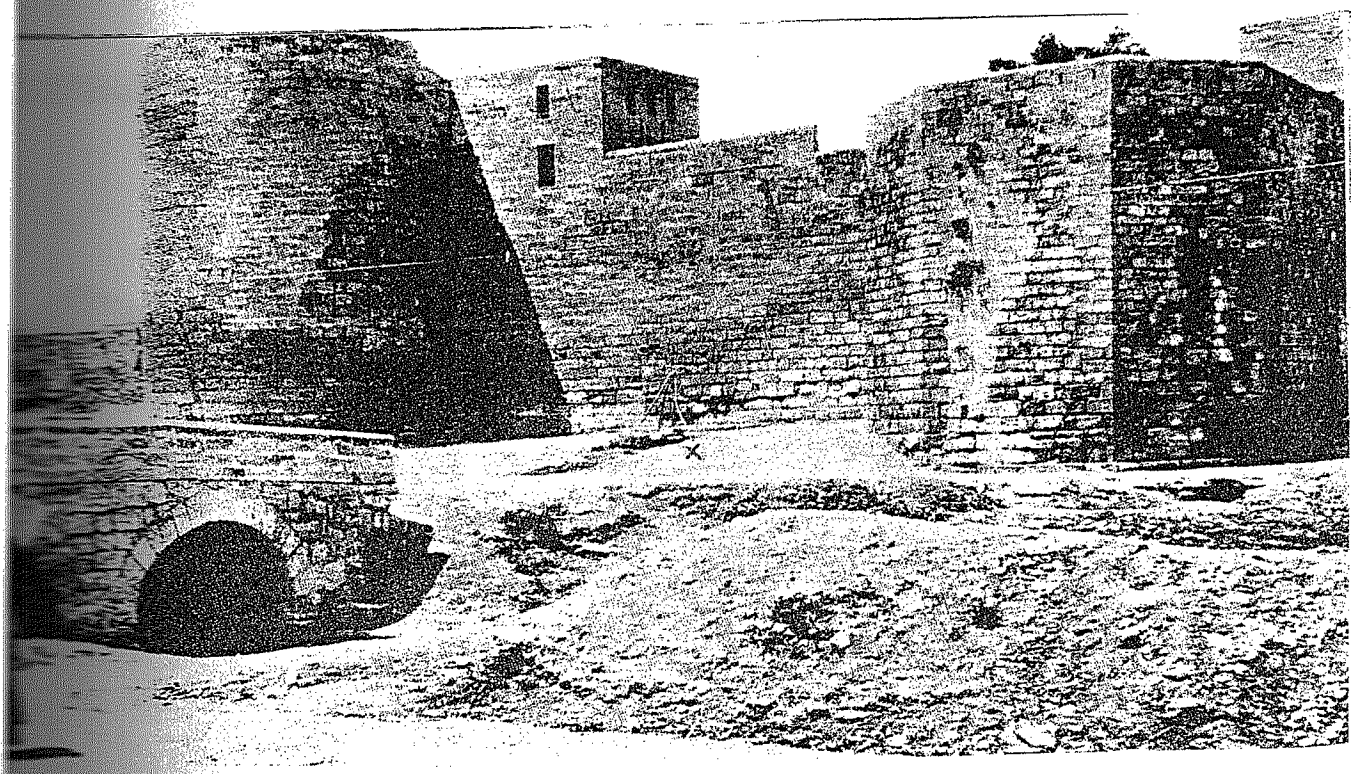

Mahmut Kulesi'nin 1935 Yıllarındaki Görünümü

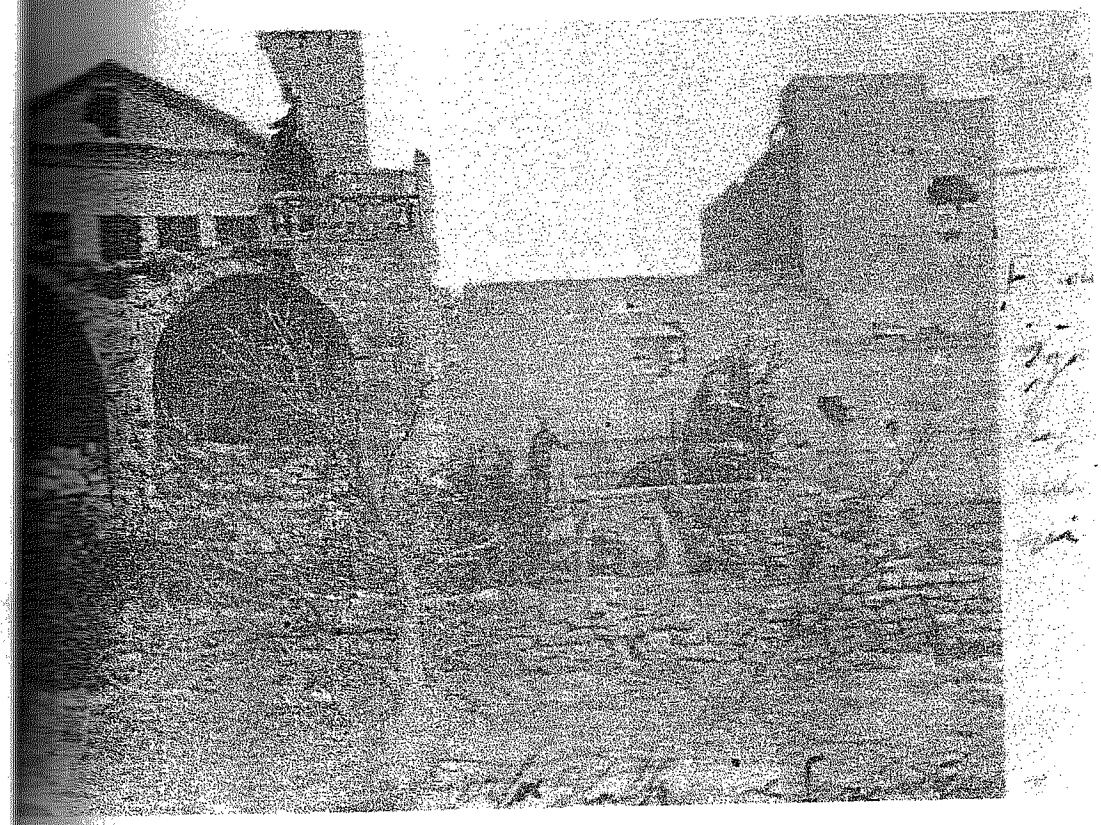

1920 Yılı Fransız İşgali Sırasında Mahmut Nedim Efendi Evinde Fransız Askerleri ve Topları

8- MİLLET HASTANESİ

1903 tarihinde Ethem Paşa tarafından yaptırılan bu görkemli bina bugün Devlet Hastahanesi olarak kullanılmaktadır.

9-Dr. FİSHER'İN EVİ

Amerikan Hastanesi Doktoru Fisher'e ait bu ev Devlet Hastahanesinin kuzeyinde iki katlı görkemli bir yapı idi. Son zamanlarda yıkılmıştır.

10- KAZZAZ ALİ EFENDİ KONAĞI

Devlet Hastahanesinden kuzey doğusundaki bu çok güzel tarihi ev son zamanlarda maalesef sakinlerince yıktırılmıştır.

11- KÜRKCÜZADE OSMAN EFENDİ KONAĞI

Devlet Hastahanesinden bugünkü hükümet konağına inen yolun sağ köşesinde idi yıkılmıştır.

12- KEŞİŞ'İN AĞILI

Bugünkü Şehitlik (Çamlık) diye bilinen yerdir. Savaş sırasında buradaki çok sayıda Suryani kaya mezarı Fransız askerleri tarafından barınak yeri olarak kullanılmaktaydı. 1940 yıllarında bu mağara mezarlar toprakla doldurularak Çamlık Parkı haline getirilmiştir. Elimizde savaş sırasında Fransız askerlerinin burada açmış oldukları mazgallarda çektirmiş oldukları bir fotoğraf mevcuttur.

13- KÜRKÇÜZADE ÖMER EDİP EFENDİ KONAĞI

Bugünkü yıkılan Sümerbank binasının yerinde bulunan ve ön cephesi sütunlu çok güzel bir yapı idi. Dört yol güzergahında bulunması nedeniyle stratejik bir öneme sahipti.

14- KARALÖK'ÜN BAĞ EVİ

Hızmalı Köprü ile Ermeni Yetimhanesi (Bugünkü Sağlık Müdürlüğü binası) arasında müstahkem bir bağ eviydi. 28 Şubat 1920 günü Yedeksubay Ahmet Mesci komutasındaki mücahitler tarafından çarpışma ile Fransızlar'dan geri alınmış,

Dr. Fisher'in Evi

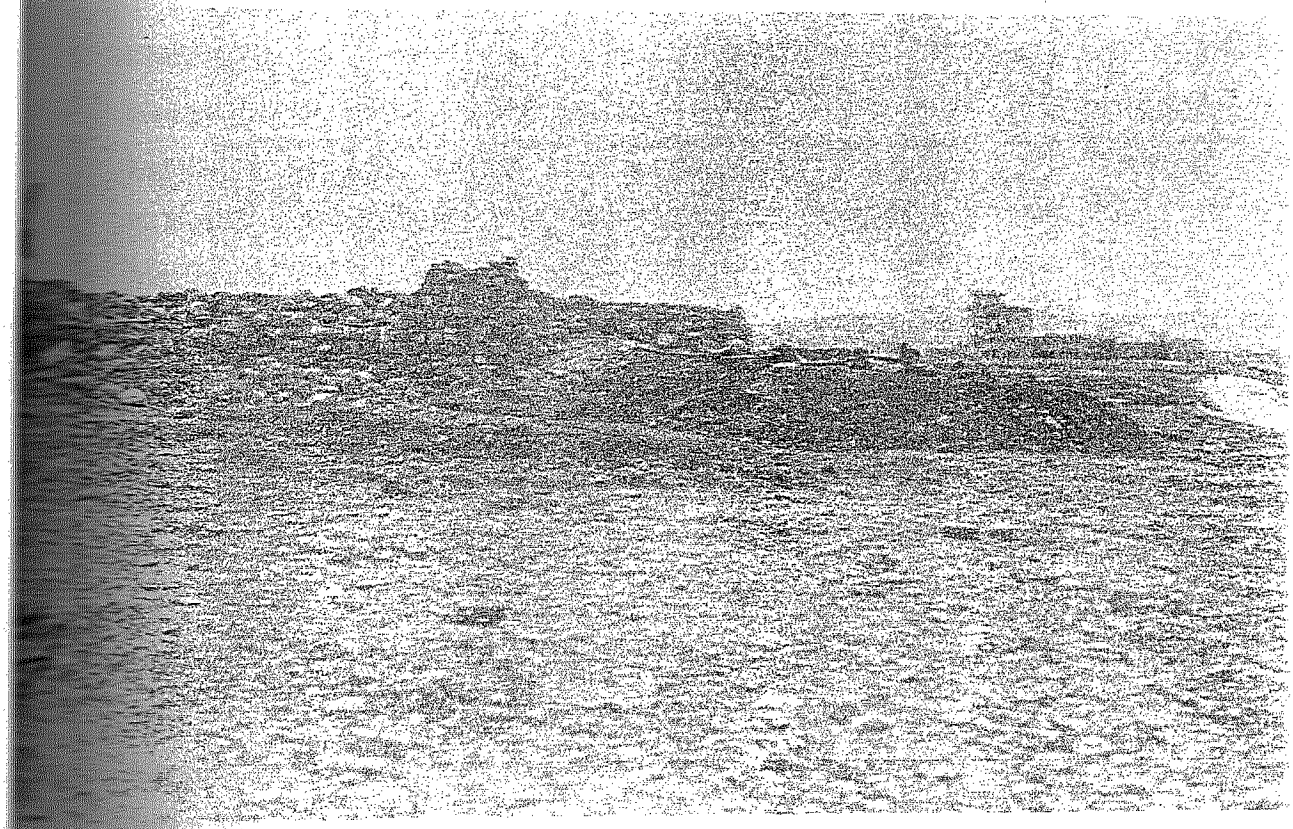

Fransız Askerleri, Keşiş'in Ağılında Siperde

Rastgeldizade Hacı Ahmet, Kaleboynu Mahallesinden Teyfur, Eyyübiye Mahallesinden Meğmiko bu çatışmada şehit düşmüşlerdir.

15- ERMENİ YETİMHANESİ

Mıhsımor mevkiinde bulunan ve 19. yüzyılda bir İngiliz kadını Mıss. Holmes tarafından yaptırılan bu taş bina bodrum katıyla birlikte üç katlı olup, sırasıyla Ermeni Yetimhanesi, Askeri Hastane ve Trohom Hastahanesi olarak kullanılmıştır. Halen Urfa Sağlık Müdürlüğü Binası olarak kullanılmaktadır.

Mıss Holmes başkanlığında ve 9 rahibe yönetiminde Ermeni çocuklarının eğitildiği bu bina, savaş sırasında beyaz bayrak çekilerek saldırılmaması ve savaş amacıyla kullanılmaması gerekli yerlerden sayılmış, ancak 28 Şubat 1920 tarihinde Karalök'ün Bağ evini basan mücahitlerimize buradan Ermeniler ve Fransız askerleri tarafından makinalı tüfek ateşi açılmış, Rastgeldizade Hacı Ahmet, Teyfur ve Meğmiko bu esnada şehit düşmüştür.

16- KÜLAFLI TEPESİ

Oldukça geniş bir alanı göz altında tutan bu tepenin Fransızlar'dan geri alınması için Kuvva-i Milliye Kumandanı Ali Saip Bey, 400'ü aşiretlerden, 200'ü de şehir halkı silahlı kuvvetlerinden olmak üzere toplam 600 kişi ile Jandarma Yüzbaşısı Hasan Fehmi tarafından bu tepenin alınmasını planlamıştı. Yedek Subay Akif Bey komutasında Badıllı aşiretine mensup 40 kişi bir gece baskını neticesinde hiç kimseye haber vermeden, kahramanca çarpışarak bu tepeyi alınca başta Ali Saip Bey olmak üzere tüm Urfalıların taktirine mazhar olmuşlardır.

17- ALMAN BAĞI (HACI BEDRİ AĞA BAĞI)

Külaflı Tepesinin doğu eteklerinde bulunan bu bağın müstahkem bir mevkii vardı.

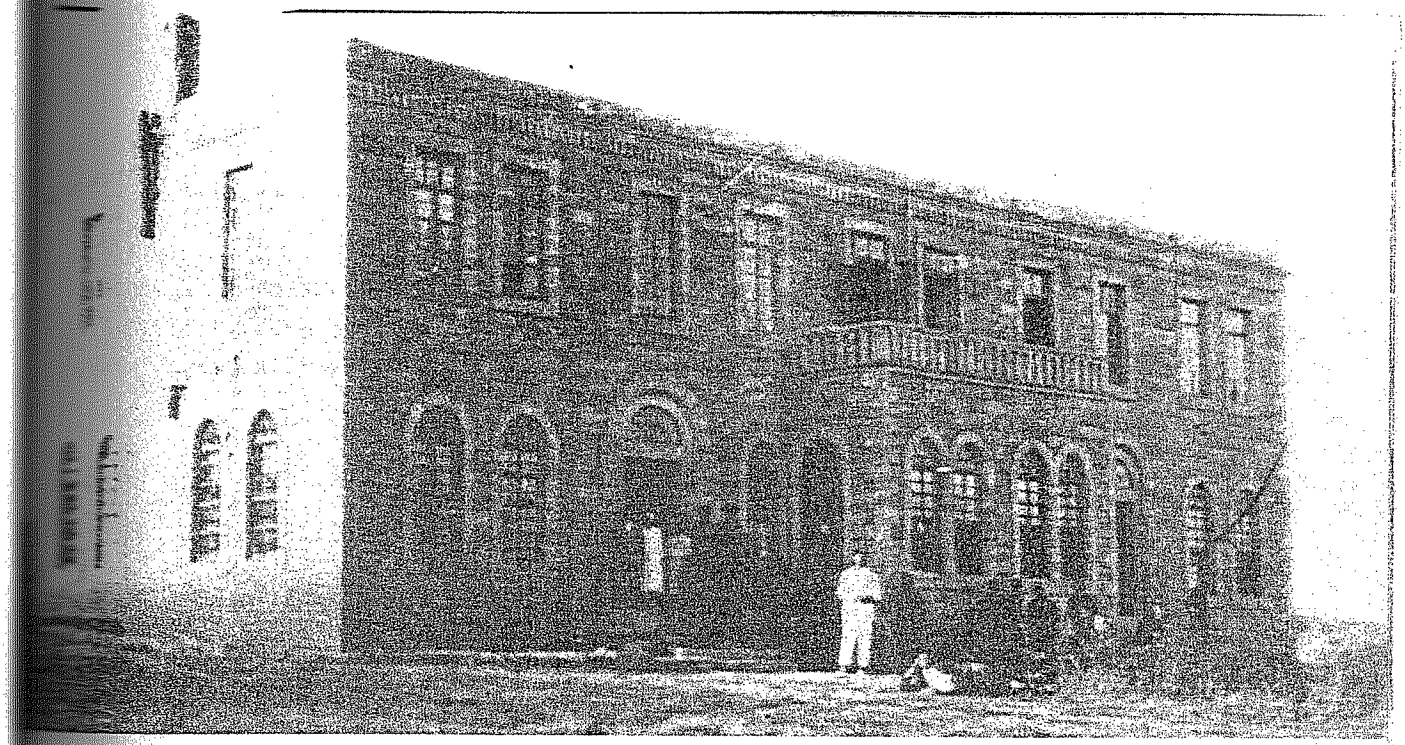

Kurtuluş Savaşı Sırasında Miss. Holmes'in Müdireleğini Yaptığı, Ermeni Yetimhanesi, Beyaz Çekilerek Saldırılmaması Gereken Yerlerden Sayılmış, Ancak Karalök'ün Bağ Evindeki Fransız gahını Basan Mücahitlerimize Yetimhaneye Gizlenmiş Ermeniler Tarafından Yan Ateşi Açılarak Rastgeldi Hacı Ahmet, Eyyübiye Mah. Teyfur ve Magmiko'nun Şehit Edildiği Ermeni Yetimhanesinin 1925'deki Görünümü

URFA KUVVA-İ MİLLİYE CEMİYETİ (ONİKİLER) TARAFINDAN URFA KURTULUŞUNDA KARARGAH OLARAK KULLANILAN VE İÇERİSİNDE TOPLANTILAR YAPILARAK İŞGAL KUVVETLERİNE KARŞI OLANLARA HAZIRLANAN EV VE YAPILAR:

1- HAŞİMİYE KARAKOLU

Bugünkü Haşimiye Meydanının üzerini örten ve 1958 yıllarında yıktırılmış olan bu bina "ONİKİLER" karagahıydı.

2- BİCAN AĞA HANI

İsotcu pazarında bulunan ve halen Emniyet Oteli adıyla anılan bu tarihi Han Kuvvay-i Milliye tabur karargahıydı. Bu taburda bulunan 4 bölüğün komutanları şunlardı.

a-) Bölük Komutanı Akif Bey.

b-) Bölük Komutanı Muallim Fikri Bey.

c-) Bölük Komutuna Emekli Subay Nuri Baba

d-) Bölük Komutanı Yedek Subay Ahmet Mesci

3- SULTANİ MEKTEBİ

Kubbe Mescit Sokağında, 12 Eylül Caddesi üzerinde bulunan, bugün hak arasında Basmacılar'ın evi olarak bilinen bu yapı halen ayakta olup ev olarak kullanılmaktadır. Sağlam bir durumdadır.

4- NUMUNE MEKTEBİ (KURTULUŞ İLKOKULU)

Elli Sekiz Meydanında ve halen ilkokul olarak kullanılan sağlam bir yapıdır.

5- MEKTEB-İ SANAYİ BİNASI

Bugünkü Postahanenin yerinde bulunmakta idi. Savaş sırasında Millet Hastahanesi Fransızlar tarafından işgal edilince bu bina savaş yaralılarımızın tedavi edildiği bir geçici hastahane haline getirilmiştir.

6- PARMAKSIZ ALİ EFENDİ EVİ

Atatürk Caddesinde bugünkü Belediye binasının kuzeyindeki Urfa Palas otelidir (yıkılmıştır). Savaş sırasında bu evden Yüzbaşı Celal komutasındaki iki adet makinalı tüfek, Mahmut Nedim Efendi Konağındaki Fransızları ateş altında tutardı.

7- MİLLET HANI

Atatürk Mahallesi, Kışla Caddesi üzerinde bulunan bu han Askeri Kışla olarak da bilinmektedir. Bugün kaderine terkedilmiş bir durumdadır. Fransızların işgalinde Nedim Efendi Konağının hemen doğusunda bulunan ve alçakta olması nedeniyle konağın ateş menzilinde yer alan bu hanın Urfalı mücahitlerin kontrolünde bulunması mücahitlerimizin Fransız karargahının burnunun dibine kadar girecek kuvvet ve cesarette olduğunu göstermektedir.

8- HACI BEKİR HANI

Bugün Topcuhanı adıyla anılan bu yapı, 1. Bölük Komutanın Akif Bey tarafından atik davranılarak Fransızlar'dan önce işgal edilmiş daha sonra Fransızların işgal gayesiyle buraya yaptıkları saldırılar püskürtülmüştür.

9- GÜLLÜ HACI OSMAN EFENDİ'NİN EVİ

Savaş sırasında Onikiler'den Güllü Hacı Osman'a ait olan bu evde birçok defalar toplantılar yapılarak planlar hazırlanmıştır. Kalaboynu Mahallesinde Şişli Sokakta No: 62'de bulunmaktadır.

10- BARUTCUZADE HACI İMAM EFENDİ'NİN EVİ

Onikilerden Hacı İmam Efendiye ait bu ev küçük bir yapıdır. Eyyubiye Mahallesi, Kayalı Sokak No: 23'de bulunmaktadır.

11- NEBO HACI İMAM EFENDİ'NİN EVİ

Onikilerden Nebo Hacı İmam Efendiye ait olan Harran Kapı Mahallesi, Kemaliye Sokak No:1'de bulunan bu ev Urfadaki sivil mimarlık örneklerinden biridir.

12- ŞIHO RAMAZAN EFENDİ'NİN EVİ

Onikilerden Şıho Ramazan Efendiye ait bu ev Eyyübiye Mahallesi, Kayalı Sokak 30 numaradadır. Halen ev olarak kullanılmaktadır.

13- URFA KALESİ (İÇ KALE)

Tarihi Roma devrine kadar uzanan üç tarafı hendek, kuzey tarafı yalçın kayalık ve burçlarla çevrili Urfa iç kalesi Urfa kurtuluş savaşının kara günlerinde kuvvetlerimizin ellerinde bulunmakta idi.

URFA'NIN KURTULUŞUNUN KRONOLOJİSİ

Kahraman Urfalıların sabırla örülen bu mücadeleye gücü son iki ayda çarpışmalarla kendini gösterdi ve zaferle sonuçlandı.

Aşağıda belirteceğim bu kronolojide kurtuluşa giden yolun önemli duraklarını noktalayacağım.

-7 MART 1919: İngiliz işgal kuvvetleri Adana-Akçakale arasındaki istasyonların, Toros Dağlarındaki tünellerin emniyetini kendileri için sağlamışlardı. Ağır silahlarla donatılmış, 1500 kişilik Ermeni vurucu gücü ile takviyeli bir birliği de İngiliz işgal komutanı Beddy komutasında Urfa'ya gönderdiler.

- 4 TEMMUZ 1919: İngiliz işgalinden kısa bir süre sonra kurulmuş olan "Onikiler" gece toplanarak Jandarma Komutanı Binbaşı Ali Rıza Beyi komiteye dahil ettiler. Bu arada milli mücadele yolunda Mustafa Kemal'e bağlanma kararı da alındı.

- 1 KASIM 1919: Kendi aralarında yaptıkları bir anlaşma ile Urfa'yı İngilizler'den devr alan Fransızlar, burada ebediyyen hüküm sürecekmiş gibi hareket ettiler. Gelişlerini tarihi bir hak olarak görüyorlardı. Haçlı seferleri sırasında Haçlıların kurmış olduğu 48 yıllık Urfa kontluğu (1089-1146) Fransız ırkının eseri olduğundan, Urfa'nın da Fransa'ya aidiyeti iddia ediliyordu. 26 KASIM 1919 "Onikiler" le fiili ilişki içinde bulunduğu Fransızlarca tespit edilen Jandarma Binbaşı Ali Rıza Bey izini kaybettirecek Urfa'dan kaçtı. Siverek'te milliyetçi Cudi Paşaya sığınarak mücadeleye devam edecekti.

- 29 ARALIK 1919: Urfa'ya Jandarma Komutanı olarak tayin edilen Ali Saip Bey göreve başladı.

- 15 OCAK 1920 : Geldiği günden itibaren "Onikiler" le temasa geçen ve Kertekç için çalışan Ali Savip Bey ihbar edilmesi üzerine Fransızlar tarafından dan tevkif edilmek üzereydi. O'da Ali Rıza Bey gibi Siverek'e kaçarak, orada mücadeleye devam etmek zorunda kaldı.

- 16 OCAK 1920 : Kırk atlı ile Siverek'e giden Ermeni asıllı Albay Normand, milletinin ve devletinin propagandasını yapmak, altınlarıyla taraftar toplamak amacındaydı. Diyarbakır'a kadar gitmeği düşünüyordu. Fakat umduğunu bulamadı ve geri döndü.

- 6 ŞUBAT 1920 : Urfa'nın kurtuluşu için Siverek'te halk yardıma koşma hazırlığı içindeydi. Atlılar Belediye'nin önünde toplanmışlardı. Müftü Osman Efendi bu mücadelenin faziletini anlatan çoşturucu bir konuşma yaptı;

"... Yavrularım, bugün namus ve gayret günüdür. Düşmanı bulunduğu yerde ölüme mahkum edenler, yaşama hakkına sahip olanlar. Vatan ve millet sevgisini taşımayanlarda namus ve iman bulunmaz" sözleriyle mücahitler Urfa'ya uğurlandı.

- 7 ŞUBAT 1920 : Fransız İşgal Kuvvetleri Komutanlığına, "Urfa ve havalisi Kuvva-i Milliye Kumandanı" imzasiyle bir ültimatom gönderildi. Metin şu idi:

"Asırlardan beri hür ve hakim yaşamış bir millet, istila ve esareti kabul edemez. Wilson Prensiplerine ve mütarake ahkamına muhalif olarak gittikçe artan bu gaddarane ve zalimane istilaya karşı hukuku mukaddesemizin temin ve muhafazasına fiilen azm etmiş bulunuyoruz. Urfa'daki misafiriyetinize daha fazla müsaade edilebilmenize imkan yoktur. Yapılan mütarekeye aykırı işgalinizi şiddetle reddeder, 24 saat zarfında Urfa'yı terk etmediğiniz taktirde harekata kalkışılacağını ve dökülecek kanların mesuliyetinin size raci olacağını beyan ederiz.

Hristiyan vatandaşlarımızın her türlü hukuku mahfuzdur. Urfa'yı tahliyeye muvafakat ettiğiniz taktirde hududumuzun haricine kadar serbestçe gidebilmenizi temin ederiz."

Ültimatoma ayın gün "Urfa Siyasi Hakimi Sajo" imzasıyla verilen cevap oyalıcı nitelikteydi. İşin ciddiyetini ve kendileri için vahametini hala anlayamamışlardı:

" Yazınızı aldım. Sizlere savaş halinde de halinde değiliz. Topraklarınızın boşaltılması emri General Goureau'nun muvafakatine bağlıdır. İsteklerinizi ona bildirdim. Aramızda mevcut temiz bağları zedeleyecek durumların önlenmesi için cevabın seri olarak geleceğini ümit ediyorum."

- 8 ŞUBAT 1920 : Urfa'daki milli mücadeleye katılmak üzere Siverek'ten yola çıkan atlılar, Hilvan'da mola verdikten sonra burada da bir kısım kuvvetlerin katılmasıyla Urfa'ya vardılar. Karaköprü'de Badıllı, İzollu, Şıhanlı, Bicanlı, Aneze, Bucak, Baziki, Düğerli, İndelli aşiretlerine mensup 1500 atlı toplanmıştı.

- 9 ŞUBAT 1920 : Milis kuvvetlerinin Fransızlarla mücadeleye başlaması ilk kurşun atılarak ok yaydan çıkmıştı. Urfa cezaevindeki mahkumların affedilmesi de bu güne rastlar.

- 10 ŞUBAT 1920 : Alacakaranlık şafakla dağılırken, Urfa'lıların taaruzu başlamış, sürekli ateşe Fransız topları cevap vermişti.

- 11 ŞUBAT 1920 : Fransız kuvvetleri mevzilerini korumak için olağanüstü gayret sarf ediyordu.

- 12 ŞUBAT 1920 : Maraş'ın Fransızlar'dan kurtuluşu Urfa'yı işgal eden arkdaşlarına ve fedai Ermeniler üzerinde şok tesiri yapıyordu. Milli kuvvetler ise büyük sevinç içerisinde idiler. Urfa'nın da Maraş'ın yaşadığı sevinci yaşaması için çalışıyorlardı.

- 15 ŞUBAT 1920 : İstanbul'daki Sadaret Makamına ve müttefiklerin siyasi temsilciliklerine Müftü Hasan, Belediye Reisi Hacı Mustafa, eski müftü Şıh Müslüm, Hacı Kamizade Hacı Mustafa, Hacı Es'at, Şıhzade Ahmet imzalarıyla bir "Protestonamen" gönderildi.

- 21 ŞUBAT 1920 : Bozan Ağanın yönetimindeki İzolli ve Bucak aşireti fedaileri ile gece Bediüzzaman Karakolu basıldı. Burası Fransızlarla bağlantı kuran Ermenilerin irtibat merkezi idi. Ayrıca stratejik öneme haizdi.

- 28 ŞUBAT 1920 : Yedek Subaylardan Ahmet Mesçi'nin yönettiği 25 mücahit Fransızların işgalinde bulunan ve bir cephane deposu haline geline Karalök'ün müstahkem bağ evine hücum ederek düşmanın kaçmasını sağladılar. Ancak, mezkür bağın kuzeyi Amerikalı Miss Holmes'in yöneticiliğini yaptığı ve 900 çocuğun barındığı Ermeni Yetimhanesinden silah sesleri gelmeye başladı. Beyaz

bayrak taşıdığı için "savaş dışı" kabul edilen bu yerde pusu kuran Ermeniler üç mücahidimizi böylece arkadan vurarak şehit ettiler.

- 1-31 MART 1920 : Milis kuvvetlerinin Fransız askerleri ve Ermeni fedaileri ile yaptıkları sokak çarpışmalarıyla geçti.

- 5 NİSAN 1920 : Fransız Kumandanı Hojen ve Siyasi Hakim Sajo görüştükleri Ermeni Heyetine silah ve cephaneleriyle Urfa'dan gitmek istediklerini, bunu Kuvva-i Milliye komutanına bildirmelerini rica ettiler. Ancak gitme teklifini Ermeni Heyetinin ısrarı üzerine kabul etmişler gibi iletmelerini istiyorlardı.

- 10 NİSAN 1920 : Fransızların, Urfa'dan gitmek için Urfa Milli Kuvvetler Komutanlığı ile görüşme teklifinde bulunması, Türklere veda ederken, Ermenilere de "Daha kuvvetli olarak geri dönüp buraya yerleşeceğiz" diyorlardı. Gece gizlice yola çıktılar. 7 Şubatta verilen ültimatomun gereğini 2 ay sonra yapmaya böylece mecbur oluyorlardı.

- 11 NİSAN 1920 : Bizim için hiç de iyi niyetli olmayan planlarla Urfa'dan bulundukları çetin yerlerden ayrılan Fransızlar, şehrin batısına düşen "Şebeke" dağı mevkine geldiklerinde milli kuvvetlerle karşılaştılar ve zaman kayıp etmeden savaş durumuna geçtiler. İki aydır müstahkem mevkilerde toplarını ateşleyen düşman kuvvetleri nihayet er meydanına çekilmiş ve karşılıklı savaş imkanı doğmuştu.

Zaman ilerledikçe Fransızlar eriyordu. Hakiki sahiplerini bir tarafa iterek sömürmek için geldikleri Urfa onlara mezar olmuştu. Başta Fransızların Komutanı Hojer ve Sajo olmak üzere işgal kuvvetleri zulümlerinin bedelini canlarıyla ödemişlerdir.

Şebeke'de doğan güneş kurtuluşu müjdeliyordu. Düşmanın tablosu hazin, Türk'ün zaferi kesindir. Çeteler şehitlerin kanlarıyla boyanmış bayrakları dalgalandırarak, zafer türküleri söyleyerek hür yuvalarına dönüyorlardı.

Urfa kurtuluş savaşının bundan sonraki kısmını gazilerimizin muhtelif zamanlarda anlattıkları olaylara kendi ifadeleriyle yer vermeye çalışacağım.

URFA KURTULUŞ SAVAŞINA YEDEKSUBAY OLARAK KATILAN AHMET MESCİ BEY'İN HATIRALARI

Tarih 1918 Birinci Cihan Savaşından mağlup çıkarak yüz binlerce şehit ve yaralı vermiş, iktisaden çökmüş, yorgun olan halk bu ahval ve şerait altında milletçe henüz yaramızı saracağımız bir sırada itilaf devletlerinin mütareke ahkamını hiçe sayarak işgal bölgesi dışında kalan Nabi'nin nazlı diyanı Urfa'yı da işgale başladılar. Bu savaşta iş düşmanlar dıştan gelen düşmanlardan daha korkunç ve tehlikeli olmuşlardır.

Birinci Cihan Savaşında Filsitin Cephesinde düşmanların safına katılarak bize ihanet eden Araplar, itilaf ordularını bir bayram havası içinde karşılamışlardır. 11 Ekim 1918'de Fransız ordusu Halep'e girerken Halepliler Fransız Komutanı General Goro'yu çiçek yağmuruna tutmuşlardır. Güneydoğu illerimizde Ermeniler de boş durmuyorlardı. İtilaf devletlerinden yardım sağlayarak merkezi Adana olmak üzere baştan tırnağa kadar itilaf devletlerinin silahlarıyla techis edilmiş, talim terbiye görmüş tahminen 25 bin Ermeni kuvveti vardı.

Onlarda fırsattan istifade ederek bu aziz yurt parçasında Ermeni Devleti kurmak sevdasında idiler. Hiçbir yerden korkuları kalmamış kudurmuş azgın canavarlar gibi yaralı milletimize saldırıyorlardı. Artık Urfa'da tehlike baş göstermişti. Fransızlar'dan evvel Ermeni komitacıları Urfa'yı doldurmuşlardı. Kimse Ermeni mahallelerine giremiyordu. Ermeni mahalleleri birer silah deposu haline gelmişti. Ermenilerin menfur gayelerini tahakkuk ettirmek gayesiyle, merkezi Halep'te bulunan siyasi bir Ermeni Taşnak Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyetin teşebbüsüyle İngilizler Urfa'yı işgal edeceklerdi. O meşum günler yaklaştıkça heyecan içinde çalkalanan şehir halkının sabrı tükenmişti. Zira Urfalılar alışkın olmadıkları istilaya tahammül edemeyeceklerdi. 4 Temmuz 1919 tarihinde boşlarında Belediye Reisi Büyük Hacı Mustafa Efendi olmak üzere 12 Urfalı kahraman Kaleboynu Mahallesinde Güllüzade Osman Efendinin evinde gizli bir toplantı yaptılar. Allah'ın, yardımıyla güç birliği yaparak bir birine namus ve şeref sözü verdiler. 16 Mart 1919 tarihinde ilkin İngilizler Urfa'yı işgal etmişlerdi. İngilizlerin istihbaratı kuvvetliydi. Urfa'da halkın silahlı bir hazırlık içinde

Ahmet MESTÇİ (Yedek Subay)

olduklarını anlamışlardı ve buna göz yummuyorlardı. 30 Ağustos 1919'da nöbet değiştirildi. İngilizler Fransızlarla yer değiştirerek Urfa'yı terk ettiler.

Fransızlar Urfa'yı işgal ederken kılavuzları ve tercümanları Ermenilerdi. Fransızlar şehrin dört tarafına hakim mevkilere yerleştiler. Külaflı Tepesi, Nedim Bey'in konağı, Alman Bağ Evi, Devlet Hastanesi, Şişkon'un Evi, Karalök'ün Bağ Evi, Bediüzzaman Karakolu. Buralar aynı zamanda Ermeni kuvvetleriyle Fransız kuvvetlerinin irtibat merkeziydi. Fransız birliği ilk girişlerinde çeşitli silahlarla techiz edilmiş seferi bir taburdan Ermeniler ise yine Fransız silah ve elbiseleriyle giydirilmiş 3 taburdan ibaretti. Harp iki cephede oluyordu. Bediüzzaman Karakolunun kuzey tarafındaki mevkilerde Fransızlarla savaş halindeydik. Bediüzzaman karakolunun güneyinde Halilürahman Gölü'ne kadar ve Tılfıdır Tepesini içine alan mıntıkada ise Ermenilerle mahalle aralarında barikat kurarak mazgal deliklerinden sokak muharebesi yapılıyordu.

Halkın elinde az miktarda mavzer vardı. Çoğu kama, kılıç, av tüfeği ve modası geçmiş silahlardan ibaret iken karşımızdaki Ermeni ve Fransız kuvvetleri son sistem tesirli silahlarla donanmış mağrur itilaf devletlerine dayalı iki alay asker ve Ermeni komitecileri vardı.

Düşmana karşı durmakdıkça Ermeniler İtilaf ordularının himayesi altında toprağımızı işgal edecek halkı kılıçtan geçirecek namus ve iffetimize tecavüz edecekti. Bu zillete katlanmaktansa peygamberler diyarı Urfa'yı düşmanlara insansız olarak teslim edeceğiz veya düşmanlarımıza mezar olacaktı.

Bu azim ve iman gücüyle silaha sarılmış 9/Şubat/1920'de harbe başlamıştık. İlk önce Jandarma Binbaşısı Ali Rıza Bey 12'liklere katılmış ceza evini tahliye ederek Jandarma deposunda bulunan altıyüz tüfek ve bir buçuk milyon mermiyi Kuvva-i Milliyeye vermiş ve Sivas'daki Mustafa Kemal ile irtibat sağlamıştır.

Urfa'da milli mücadele üç safha arz eder:

Birinci Safhası, ve en önemlisi kelleyi koltuğa olarak on iki kahramanın gizli toplantısı and içmesidir.

İkinci Safhası, kaza ve köylerden gelen mücahitleri devamlı iaşe etmekti. Buda oldu Halktan nakdi ve ayni yardım toplamak üzere kırk kişilik bir heyet kuruldu.

İlk yardımı Urfa kadınları yapmıştır. Urfa kadınlarının alyans yüzüklerine kadar yaptıkları yardımın kıymeti sekiz bin altın tutmuştur.

Üçüncü Safha, harp safhasıdır. Askere karşı askerce harp etmek ve disiplin altında kuvvetleri toplamaktı. Bu konu Yedeksubaylarla Onikiler arasında münakaşa konusu olmuş sonra Şube Reisi İlyas Beyle atmış kadar Yedek Subayın yaptığı toplantıda fikirlerimiz makul görülerek Onikilerce kabul edilmiştir.

Milli kuvvetler dört bölüğe bölünerek birinci bölüğe emekli subaylardan Nuri Baba, İkinci bölüğe subaylardan Akif Sözeri, Üçüncü bölüğe Yedek subaylardan Muallim Fikri, dördüncü bölüğe subaylardan Ahmet Mestçi (Ben) kumanda ediyorduk.

Kazalardan gelen başlıca yardımcı kuvvetlerimiz: Badıllı Aşireti, İzollu Aşireti, Düger Aşireti, Siverek kazasından gelen Odabaşızade Mehmet Emin Bey kuvvetleri ve Cudi Paşazade Ali Efendi. Bu kuvvetlerin ekserisi suvariydi. Şehirde camiler kışla vazifesi görüyordu.

HARBİN İLK MUVAFFAKİYETİ

Cephe boyunca çarpışma 9 Şubat 1920 günü başlamıştır. İlk darbeyi 17 Şubat 1920 tarihinde Akif Sözer'nin kuvvetleri külaflı tepesine baskın yaparak başlarında bir takım komutanı olduğu halde dokuz esir külli miktarda silah cephane ve birde Harkis marka otomatik tabanca ele geçirerek tepe zapt edilmiştir.

İkinci darbe; 22 Şubat 1920'de Ermeni kuvvetleri ile Fransız kuvvetlerinin irtibart merkezi olan Bediüzzaman karakolunun zaptı olmuştur. Urfa'lı Durak Çavuş komutasında 20 mücahite beyaz kefenden elbise giydirerek, karlar içinde ve samsat kapısı mezarlıklarından istifade ederek bu karakol zaptedilmiş ve Ermeniler ile Fransızların irtibatı kesilmiştir.

Son gelen kuvvetlerde Urfa'daki Fransızlar kurtaramamıştır. Urfa'da ki düşmanların mukavemeti kırılmış kendilerini kurtarmaya gelen Ermeni asıllı General Normand kumandasında büyük bir kuvvet Mürşit Pınar'dan Suruç ilçesini işgal ederek Urfa istikametine yürümüştür.

Bu kuvvetin karşısında milli kuvvetlerden başka Üsteğmen Kemal Bey komutasında iki sahra topu ile Yüzbaşı Celal Bey komutasında dört ağır makineli

tüfekten ibaret olan milli kuvvetlerimiz düşmanı Suruç Ovasında bozguna uğratmış ve geldikleri yere çekilmeye mecbur etmiştir. Düşman çekilmeye mecbur olduğu milli kuvvetlerle çalışan Binbaşı Ali Rıza Beyi Fransızlar tevkif etmek istiyorlardı. Ali Rıza Bey Urfa'dan ayrılmıştı. Sonra Kozan Jandarma Yüzbaşısı Ali Saip Bey Urfa'ya tayin edilmiştir. Ali Saip Beyin Onikilere iltirakiyle Fransızlarla muharebeyi de o yapıyordu.

9 Nisan 1920 günü Fransız komutanıyla Kuvva-i Milliyeciler Hızmalı Köprüde birleşerek bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmaya göre Franszıların refakatinde bir bölük jandarma atmış deve yardım edilmiş. 10/11 Nisan gecesi sessizce Urfa'yı terk etmiştir. Ne yazık ki Fransız ve Ermeni intikamcıları yolda geçen birçok insan kanına sebep olduklarından Urfa'ya tahminen sekiz kilometre uzaklıkta şebeke mevkiinde yeniden harbe başlanıldı. Haber Urfa'da duyulur duyulmaz eli silah tutan kahraman Urfalılarla üç saat devam eden muharebe sonunda bir çok yaralı ve şehit verdik isede bu savaşta düşmanlarımız fazla maktül ve yüz esir verdiler. Geri kalanda kurtulmağa muvvaffak olmuştur. 11 Nisan onun için Urfa'nın kurtuluş günüydü. 11 Nisan sabahı Urfa üzerinde mor dağların pembe ufuklarından doğan güneş sevgili ve kahraman Urfalılara ebedi ve katı kurtuluş zaferini müjdeliyordu.

KARALÖK'ÜN BAĞINA HÜCUM

Tarih 28 Şubat 1920 şehirde kar diz boyunda, vazife aldık bu gece elli mücahit arkadaşımla Karalök'ün bağ evine bir baskın yapacağız. Şehrin her tarafına hakim olan bu müstehkam bina Allah'ın yardımıyla işgal edilmiş olacaktır.Bu bizim vatan ve namus borcumuzdur.

Hareketten evvel ilk toplantımız Dabakhane Kahvesindeydi. Silahlarımızı, cephanelerimizi, bombalarımızı gözden geçirdik. Gece yarısı hareket edeceğiz. Fransızların işgalinde olan Külaflı Tepesinin eteklerinden düşmana görünmeden sessiz, sedasız Karalök'ün bağ hududunda vazife taksimi yapacağız.

Elli mücahit arkadaşlarımdan 25'i benimle baskına iştirak edecek diğer 25 mücahit arkadaşımızda bizi himaye ateşleriyle koruyacaktır, icabında imdat istersek imdadımıza koşacaklardır.

Hiçbir kaza ve belaya uğramadan izahına çalıştığım savaş programını noktaladıktan sonra Dabakhane Kahvesinde arkadaşlarıma seslendim:

- Biliyorsunuz, bu mahallede otuyorum, gidip annemle helalaşıp davasını alıp hemen geleceğim.

Eve gittim annem geç vakitlere kadar nerede kaldığımı çok meraklandıklarını söylerken - anne dedim. Bu yaşa geldin hiç düşman bayrağı gördün mü?

- Hayır dedi...

-Hangi ahual ve şeriat içinde olduğumuzu hesapla öyle konuş bu akşam mücahit arkadaşlarımla Karalök'ün bağ evine hücum edeceğim. Sözleştik Dabakhane kahvesinde beni bekliyorlar ver elini öpeyim. Arkam sıra ağlama ve bizlere dua et dedim.

- Oğlum savaşa gitmene bir sözüm yok bu kale gibi taş binanın arkasından mazgal deliğinden onlar ateş edecek sizde açıktan hucum edeceksizin bes belli ki ölmeye gidiyorsunuz.

- Anne Ermenilerin sizin namus ve iffetinize tecavüz etmelerine razı olur musunuz?

- Hayır oğlum hayır, Allah göstermesin.

- Öyleyse bırakın gideyim.

dedim kapıyı kilitlemiş kilidi de cebine yerleştirmişti. Ben dışarı fırladım dama çıktım. Damdan komşumuzun damına atlamak daha kolay olduğundan hemen komşunun duvarına tırmandım. Oranda da sokağa atladım. Beş-on adım ilerledikten sonra ayaklarım yürümüyordu. "Kutsal bir savaşa katılacaksınız annenin duasını al" diye sanki manevi bir baskı altındaydım.

Döndüm kapıyı çaldım. Annem benim duvardan atlayarak sokağa çıktığımı sanmamış ki - kim o dedi. - Benim dedim. Kapıyı açtı. Annem durmadan ağlıyordu.

- Ağlama Allah aşkına ağlama beni dinle dedim.

- Mücahit arkadaşlarım toplayan ben, savaş hazırlığı yapan ben, eğer ölmek mukadderse yurdum ve bayrağım için bu can bin defa feda olsun dedim.

Artık annemle sarmaş dolaş olmuş bir vaziyete sokakta elli adım kadar bu şekilde yürüdükten sonra yüzüme okudu üfledi. Ve

- Gidin evlattlarım. Allah sizinle beraber olsun dedi. Annemin gözyaşları durmuyordu.

- Allah aşkına ağlama dedim. Bana son sözü şu idi:

- Oğlum yalnız ben mi ağlıyorum bütün Urfalıların anneleri ağlıyor. Atadan, deden böyle kara günler görmedik acaba kurtulabilecek miyiz? Ermeni kurşunlarından minarelerimizden ezan okunmuyor, bu günleri mi görecektik işte ben bu halimize ağlıyorum dedi.

Kazasız belasız Karalök'ün bağ hududundayız. Bir sıçrayışla 25 mücahit arkadaşla binanın etrafını sardık. Savaş bütün şiddetiyle devam ediyordu. Beş bomba içeriye fırlattık. Fransız askerlerinin arasında müslüman Araplar'da vardı. Teslim mahiyetinde Arapça - dehil dehil diye bağırdılar ve ateşi kestiler. Anladık ki bombalar onları susturmaya kafi gelmişti. Fakat biran demir kapısının arkasına yığınlarca taş yığmışlar açmanın ve açılmanın imkanı yoktu. Fakat mazgal deliklerini terk edip kaçtıkları için o delikleri biz kullanıyorduk.

Karalök'ün bağının kuzeyinde 900 Ermeni çocuğunun barındığı ve Miss Holmes idaresinde dokuz rahibenin bulunduğu Ermeni yetimhanesinde beyaz bayrak asılı ve her gün bu Ermeni çocukları için şehirden üç bin ekmek getiriliyordu. Diğer ihtiyaçları da karşılandığı halde ne hazindir ki bu yetimhaneden umulmadık bir anda Ermeni komitacılarının yan ateşine tutulduk. Sağımda Hacı Ahmet Rastgeldi, solumda Eyyübiye Mahalesinden Mağmiko ve Mustafa o anda şehit oldular. Ben Kemancızade Fuat, Kaleboynu Mahallesinden Teyfur ve Sultantepe köyünden mücahitlerde yaralandık.

Görüyorsunuz, insanlık namına Türkün namı ve nimetiyle hayatlarını koruduğumuz bu Ermeni çocuklarının babaları, onları yetiştiren rahibeleri bu ilk fırsatta bizi nasıl yandan vurdularsa onlar da Allah'ın gazabına uğrayıp helak olup gittiler.

Şehit ve yaralılarımızı kurtardık. Düşmanda ertesi güne fazla zaiyat verdikleri için kendiklerinden Karalök'ün bağ evini tahliye etmişlerdi.

Aman çok dikkat edelim, iç düşman dış düşmandan daha tehlikeli ve daha zararlıdır. Bu fırsat, bir daha kimseye vermeyelim.

URFA'NIN KURTULUŞU

İngiliz işgal kuvvetleri Adana ile Akçakale arasındaki bütün istasyonları ile Toros Dağları ve tünellerinin emniyetini sağladıktan sonra 19 Mart 1919 tarihinde Akçakale yolundan Urfa'ya girmiştir.

İngiliz işgal kuvvetlerinin 650 piyade askeri 8 ağır makinalı tüfek 100 kadar malzeme yüklü mekare ve 29 süvarinden başka süngüleri yeni çarktan çıkarmış aynı kıyafetlerde binbeşyüz Ermeni komitecileri vardı. Bu komitecilerin ekserisi Maraş'ın Zeytin ilçesinden, Adana'dan ve Halep'ten gelip Pozantı'da toplanan ve sayısı 25 bini bulan Ermeniler'den ayrılmış bizi can evimizden vurmak için beraberlerinde getirdikleri keskin vuruşlu Ermeni komitecileri bu suretle İngilizlerin gücüne güç katmışlardır. Nabi'nin nazlı diyarı Urfa İngiliz ve Fransız işgal kuvvetlerinin tam 13 ay zulüm ve işkencelerine sabır ve tahammül göstermiştir.

İngiliz komutanı Beddy'nin komuta ettiği işgal kuvvetleri ve Ermeni kuvvetleri şehrin Bey Kapısı mevkiine geldikleri zaman tüfek çattılar ve mola verdiler. Bu mola esnasında ellerindeki haritayı açarak işgal edecekleri noktalara göz atıyor ve dürbünle Mahmutoğlu Kulesini ve şehri ihate eden Roma devrinden kalma surları tetkik ediyorlardı. Mahmutoğul Kulesi Viranşehir, Akçakele ve Diyarbakır yollarını ateş altına alabilen müstahkem bir kale durumunda idi. İngiliz işgal komutanı Beddy Ermeni tercümanına seslenerek: - İki asker al, bu kulesin sahibini bana getir dedi. Komutan Beddy sordu: - Sen hangi millettensin. Mustafa Ağa -Urfalıyım. Komutan Beddy: - Yani..... Mustafa Ağa: - Yanisi yok, ben Türküm Türk Komutan Beddy: - Ben İngiliz kraliyeti adına Urfa'nın işgal komutanıyım, artık bundan sonra Urfa halkı bizim mandamız altında yaşayacaktır. İngiliz adaletinden, şefkatinden emin olabilirsiniz, boşuna Osmanlı Hükümetini beklemeyin. O çürümüş, koflaşmış bir idare tarihe karışmıştır. Bizim idaremizde daha rahat ve daha emin günlere kavuşacaksınız. Şu binanız bizim emniyetimiz bakımından önemlidir" dedi. Elindeki çantayı, açarak: - Ne kadar para istersiniz verelim dedi. Mustafa Ağa'da şafak atmış, rengi kül rengine dönmüş, alışmadığı bu çirkin teklif karşısında kendi kendini toparlayarak bağıra bağıra cevap verdi. Tercümana dedi ki: - Bu davetsiz misafire söyle bu kulede bayrağımın üstüne bayrak çektirtmem: Eğer sözü doğruysa

kapının önünden çekip gitsinler demiş ve ağıza alınmayacak sözler söylemekten çekinmemiştir. (Mustafa Ağa bu sözleri söyleyecek cesarette hakiki bir Urfa'lı idi.)

Komutan Beddy işgal kuvvetlerine: - İhtiyar bir Urfa'lı bu kadar kafa tutarsa, işin sonu neye varacaktır diye söylenmiş, Mustafa Ağaya'da: - sonra seninle görüşürüz demiştir. Silahbaşı yapan işgal kuvvetleri ellerindeki krokide gösterilen hedefe doğru yürüyüşlerine devam etmişlerdir.

Urfa, o meşum günlerinde tarihin en acı günlerini yaşamakta idi. I. Cihan savaşından mağlup çıkmış, bir millet olarak yorgun, acı ve ümitsiz, bundan sonra ne olacağız diye alın yazısı karışık bir an içinde çalkalanırken, her akşam İngiliz kraliyet marşını mı dinleyeceğiz. Türk bayrağı yerine düşman bayrağına mı selam duracağız? İşte Urfa'lılar için bu mümkün değildi. Bu acı başka acılara benzemiyordu. Bu nedenle Türkler'de evlerde gizli toplantılar yapıyor, halk arasında kurtuluştan başka hiçbir konu geçerli olmuyordu.

İngiliz işgal kuvvetleri komutan Beddy Ermeni Hıncak ve Taşnak cemiyetleri ve mevcut papazları sık sık toplantıya çağırıyor, fikir ve mütalaalarını alıyor, bilhassa aşiret reislerinin para ile satın alınıp alınmayacakları üzerinde bilgi sahibi olmaya çalışıyordu. Bu arada Urfa'nın içinde yaşayan Ermeniler'de boş durmuyorlardı. Bir ucu Halilürrahman Gölüne dayalı diğer ucu Bediüzzaman karakoluna kadar uzanan tamamen Ermenilerin iskan sahası idi. Ermeniler şehre nazaran en hakim sırtlarda ve şehri ateş altına alan kesimlerde yaşayorlardı. Üstelik Ermeniler çok evvelden hazırlanmış, itilaf devletleri tarafından baştan tırnağa silahlandırılmış, giydirilmiş ateşe hazır bir hale getirilmiş olmasına karşılık, Türklerin ellerinde yok denecek kadar derme çatma silah vardı. Eğer Türkler kendi kendilerini süratle toparlamamış ve eğer Jandarma deposunda attıyüz Rus tüfeği ve bir buçuk milyon mermi olmamış olsaydı, Ermenilerin kılıcından geçirilmeleri bir an meselesiydi.

Komandan Beddy, akıl hocalarından aldığı ilhamla ilk olarak Viranşehir'e gidecek ve İbrahim Paşalara misafir olacak, beraberinde götürdüğü bir sandık altın ile onların hürriyetlerini, memlekete olan bağlılıklarını satın almaya çalışacak ve büyük bir engeli ortadan kaldırması için gayret gösterecekti. Kendi maiyetlerine 20 jandarma muhafız olarak Urfa'dan ayrılırken Siverek'te Milli Aşiretine sözü geçen Odabaşızade Mahmut Efendi Viranşehir'e Paşazadelere bir telegraf çekiyor:

"Tarafınıza gelecek İngilizlere icap eden tepkiyi gösterin ve neticeyi de bana bildirin" diyordu.

İngiliz komutanı Beddy maiyeti ile birlikte İbrahim Paşazadelerin konağına geliyor. Misafirler iyi karşılanıyor. Güleryüzle mükemmel bir sofra hazırlanıyor. Keklik eti, ceylan etinden tutunuzda bütün yemeye elverişli hayvanlar kesiliyor. Bu orada hazırlanan yemekler konağın etrafını saran yüzlerce silahlı süvari aşiretlere de yediriliyor.

Artık iş pazarlığa geldi. Komutan Beddy konuşuyor: - İngiliz devletinin adaletinden, Osmanlı hükümetini bir daha dirilmemek üzere öldüğünden dağdaki çobanlarında bunu bilmekte olduğundan bahsediyor ve bir tavus kuşu gibi kabardıkça kabarıyor: - bundan böyle mandamız altında daha rahat, daha serbest bir hayata kavuşacaksınız buna emin olabilirsiniz zaten biz aşiretlerle harp halinde değiliz. Onlar masum insanlardır diyerek işi pazarlığa getirir. Viranşehirli halkın ifadesine göre 40 bin Osmanlı altını teklif edilmiş, aşiret reisleri de verdikleri cevapta: - Biz sizi misafir olarak kabul etmiştik. Misafir perverliğimizi de fazlasıyla yaptık, daha ileri gitmeyiniz paranızı kaldırınız demişler ve onları Urfa'ya kadar uğurlamışlardır.

İngiliz işgal kuvvetleri, Urfa'da iyice yerleştikten sonra, yapılacak işler üzerinde durmaya başladılar. İlk önce Urfa iline bağlı bütün ilçe ve bucaklarda mevcut aşiret listesi üzerinde durmaya ve bunların silahlı kuvvetlerinin kuvvet ve mahiyetini para ile elde edilip edilemeyeceği incelenirken diğer taraftan tarihlerde rastlamadığımız güney bölgemizde Kilikya ismi ile bir Ermeni Devletinin kurulup kurulamayacağım incelenmeye başlamışlardır. Bu arada Ermeniler rahat durmuyor, devamlı surette ihbarlar yaparak, hadise çıkarttırarak İngiliz birliklerini Türkler aleyhine tahrik etmeye çalışıyorlardı.

Ermeni mahallesi adeta Ermeni ordu karargahı ve patlayan bir barut deposu haline gelmiştir. Adana, Maraş ve Halep'ten gelen Ermeni komiteleri İngiliz askerleri gibi giyinmiş, süngü takılmış vaziyette Urfa'ya giriyorlar ve düşmanın gücüne güç katıyorlardı. Osmanlı hükümeti diye bir şey kalmamıştı. Korku diye bir endişeleri yoktu. Beraber getirdikleri silah ve cephaneleri Ermenilere devrediyorlardı. Durum çok tehlike arz ediyordu. Evvelce kilise çanları yanlızca Pazar günleri çalınırken, işgalden sonra çarşı pazarda ki Ermenileri toplantıya davet

etmek maksadiyle her gün çalınıyor bütün Ermeniler işlerinin başından ayrılarak kiliseye koşuyorlardı. Şehirde, kazancı demirci, kuyumcu, kunduracı ve inşaat yapan usta ve çırakları işlerini terk ederek papazlarının çağrısına riayet ediyorlardı. Urfa'da bütün sanatlar yüzde doksun dokuz Ermenilerin elindeydi. Çan sesini işiten Ermeniler bir anda ve süratle dükkanlarını kapayarak Ermeni mahallesine koşmaları, halk arasında heyecan uyandırarak, acaba ne oluyor diye bütün çarşı ve Pazar yerlerinin kapanmasına sebep oluyorlardı. Şehirde bu panik hareketleri İngiliz işgal kumandanlığına şehirde bir kargaşalığın mevcut olduğu fikrini ve bu kargaşalıkların Türkler tarafından yapıldığını, iddia ederek İngiliz işgal kuvvetlerinin güya asayişi sağlamak maksadıyla devriye gezmelerini sağlarken halka çirkin tecavüzlerde bulunmaya da başlamışlardı. Geceleri Ermeni mahalleleri lüks lambaları ile aydınlatılıyor bir bayram havası içinde İngiliz subaylarının şerefine Ermeni kızlarının elinden meşhur Urfa rakısı ikram ediliyor, Urfa'da büyük müessif hadiselerin doğmasına çalışılıyordu.

Bununla beraber Ermeni kızlarının işvebaz hareketleri onları daha fazla çileden çıkarmaya ve Türkler aleyhine kışkırtmaya kafi gelmiyordu. Bu havalide bir Ermenistan'ın kurulmasına pek ihtimal vermiyorlardı. Ermeni papazlarının, hariçten gelen ve yerli Ermenilerin düşüncelerine kalırsa Urfa şehri topa tutulmalı, şehirhalkı Ermenilerin eline verilmeli, yedisinde yetmişine kadar kılıçtan geçirilmelidir. Bütün emelleri böyle bir ortam yaratmaktı.

Halbuki İngiliz orduları I. Cihan harbiden 764.000 ölü vererek diğer müttefiklerden üstün zayiat rekoru kırmıştır. Askerleri çok yorgun, bir an evvel evlerine kavuşmak istiyorlardı. Urfa'yı işgal etmiş olan İngiliz askerleri içerisinde de, böyle umumi bir arzu vardı. Urfa'daki İngiliz işgal kuvvetleri kumandanı kesin olarak anlamıştı ki, Güney mıntıkasında bir Ermeni hükümetinin kurulamayacağı ve eğer İngiliz İmparatorluğunun bu havalide hükümranlığını kurmak gerekirse uzun yıllar ve büyük kuvvetlerle burada kalması gerekirdi. Zaten Mondros Mütareke ahkamına göre Türk orduları, silahlarını teslim edecek ve askerler derhal terhis edilecekti.

25 maddeden ibaret olan meş'um Mondros mütarekenamesi, o zamanın Bahriye Nazırı Rauf Orbay başkanlığında ve Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet Bey ve Kurmay Yarbay Sadullah Bey'den kurulu Türk delegasyonu ile İngiliz Amirali

Calthrope arasında Mondoros'da Agamemnon zırhlısında 27 Ekim 1918 günü saat 9:30'da başlayan görüşmeler, 30 Ekim 1918 günü sona ermiş ve saat 20:30'da Osmanlı Hükümeti ile İngiliz Kraliyeti namına mütarekename diğer itilaf devletlerinin malumatı olmadan tek taraflı imzalanmıştır.

Osmanlı Hükümetinin kayıtsız, şartsız teslimi anlamına gelen bu şartların, her ne kadar Meclis-i Ali'de münakaşası yapılmış ise de Hükümet Başkanının: - Kesin olarak bunu kabul etmek zorundayız demesi üzerine o meş'um muahede kabul edilmiştir.

Mondros Muahedesinin hükümleriyle yurdun batısından başlayarak İstanbul, Ege ve Trakya dahil mevcut ordularımız silahlarını itilaf devletlerine terk ederek terhis olmuşlar, ancak Fırat'ın doğusunda başlayarak şark illerinde bulunan ordular henüz varlıklarını muhafaza etmekteydi.

Mondros Mütearekesini hiçe sayan ve yurdunu bayrağını muhafazaya karar veren Urfalılar düşmanı Urfa kapılarında kurşunlarıyla karşılamış daha ileri gitmelerine mani olmuşlardır.

URFA KURTULUŞ SAVAŞININ BAŞLANGICI

Birinci Cihan harbinden yenilmiş olarak çıktığımız tarihlerde, itilaf devletleri Mondros Mütareke Ahkamına göre, işgal dışında kalan yerleri işgal etmeyeceklerdi ve bu sebeple Urfa ili işgal bölgesi dışında olduğundan günün birinde Ermenilere zulüm yapılıyor diye sudan bahanelerle silahsız ve müdafaasız bir memleketi işgal edileceğine ihtimal vermiyorduk.

Bugün iyi anlaşılmıştır ki, itilaf devletlerinin hakka, adalete, medeniyete sahip çıkmaları, ancak kendi öz milletlerine hastır. Başka milletlerin hakları sivrisinek kadar kıymet ifade etmez.

Urfa'yı ilkin İngilizler 24 Mart 1919 tarihinde Beddy kumandası altında Ermeni komitecilerle beraber işgal etmişlerdi. Urfa mutassarrıfı Nusret Bey idi. İngiliz komutanı makama gelerek: - niçin bizi şehir hududunda istikbal etmediniz. Hükümetimiz ölmüştür. Ondan umudunuzu kesiniz. demişti. Nusret Bey cevabında:

- Dostça gelseydiniz sizi istikbal etmek vazifemizdi demiş ve İngiliz komutanına düşman damgasını vurmuştu.

Urfa, işgalden sonra kaynayan bir kazan gibi kaynıyor, evlerde gizli toplantılar yapılıyor, eli silah tutan her fert silah tedarikine başlıyordu. Bir taraftan da rahmetli Müftü Hasan Efendi ve arkadaşları büyük milletler nezdinde işgali protesto eden telgraflar çekiyor, ayrıca Sivas'ta teşekkül eden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya 1.12.1919 tarahinde Urfanın bağlılığını ve sonuna kadar düşmanlarla mücadeleye azimli olduğunu bildiriyordu. İngilizi birlikleri bir sızıltıya meydan vermeden tahminen 5 ay Urfa'da kaldıktan sonra nöbet değiştirir gibi Fransızlarla yer değiştirmişlerdir.

İngilizler Urfa'da kaldıkları sırada, Ermeniler'den halk arasında büyük çapta silahlanma olduğunu istihbarat etmişlerdir. Bu nedenle başta Urfa Müftüsü olmak üzere ileri gelen zevatları karargaha davet ederek nazik bir lisanla, halkın sükunet içinde iş ve güçleriyle meşgul olmalarını istemişlerdir.

Fransızlara gelince: Fransızlar Urfa'ya girdikleri vakit, Adana ve havalisinde özel olarak yetiştirilen Ermeni birliklerini de beraber getirmişlerdi. Ermeni birliklerinin ellerinde taşıdıkları bayrak (Taşnak) Cemiyetinin arması idi. Siyah zemin üzerinde bir tarafında kama, bir tarafında kürek, kuvvetli bir bilek tarafından tutulmuş, altında Ermenice "Öldür ve intikamını al" yazılıydı.

Fransızlar Urfa'nın en hakim mevkilerine yerleşmişlerdi. Nedim Bey'in Konağı, Devlet Hastanesi, Karalök'ün Bağ Evi, Trahom Hastahanesi, Külaflı Tepesi, Alman Bağı ve civarı Fransız birliklerinin işgali altında idi. Ermeni birlikleri ise Samsat Kapısı mezarlığından sağ kanadını Fransızlara dayamış Tılfıdır Tepesi, ve Halil-ül Rahman gölüne kadar devam eden sırtlar Ermenilerin elindeydi.

Fransız Karargahı ise şimdiki Sümerbank'ın olduğu binaydı. Urfa'da demirci, kazancı, kundaracı, kuyumcu, terzi ve diğer sanatlar Ermenilerin ellerinde olduğundan çarşı Pazar adeta onların işgalinde sayılırdı. Arada sırada dükkanlar bir anda süratle kapanır, şehirde umumi bir panik havası yaratılırdı.

Fransızlar'da ağır makinalı tüfeklerle çarşı pazarda güya asayişi sağlamak için devriye gezerlerdi.

1920 yılı Şubat ayına girmiştik, Fransız ve Ermeni askerleri hamamdan çıkan kadınlarımıza el atmağa, başındaki örtülerini yırtmaya başlamışlardı. Şehir içinde galeyan son haddini bulmuştu.

Evlerde yapılan gizli içtimalar, açığa çıkacak, yedisinden yetmişine kadar bütün Urfalılar ya istiklal ya ölüm savaşı yapacaklarına and içmişlerdi.

İngilizler Urfa'yı 1919 yılında işgal etmişlerdi. Tahminen beş ay sonra Fransızlarla yer değiştirdiler. 11 Nisan 1920'de Urfa düşman işgalinden kurtulduğuna göre, Urfa düşman işgalinde fiilen bir yıldan fazla kalmıştı. 9 Şubat 1920 tarihinde başlayan savaş 62 gün devam etmiştir. Devlet Hastahanesi düşman işgalinde olduğundan yaralılarımız şimdiki P.T.T. merkezi o zaman sanat okulu idi. Orası 100 yataklı bir hastahane haline getirilmiş, yatak karyola evlerden temin edilmiştir.

Fransız birliklerinin iki komutanı vardı. Biri askeri birliklere kumanda ederdi, adı Sajo idi. Diğeri de siyasi hakim dedikleri ve işgal ettikleri yerlerde askeri vali olarak hizmet görecekti. Adı Hocer'di.

Türkleri en çok üzen olaylardan birisi de şimdiki Trahom Hastahanesi binası o zamanın Ermeni çocuk yuvası idi. Burada rahibelerin çevirdikleri dolap çok üzücüydü. Miss. Holmes isminde Amerikalı bir müdire ve on kadar rahibe, bu mıntıkada Hıristiyanlığı yaymak için faaliyet gösteriyorlardı. Halbuki, Kuvva-i Milliyeciler insanlık yönünden çocuk yuvasında çocukları aç koymamak için Miss Holmes'in tezkeresi geldiği vakit istedikleri malzemeleri veriyorlardı (Binada devamlı beyaz bayrak asılı olduğundan burasının harb dışı olması gerekirdi). Ne yazık ki, Karalök'ün bağ evine yaptığımızı baskında orada gizlenmiş Ermeni komitecilerinin yan ateşine tutulduk. Hacı Ahmet Rastgeldi, Teyfur, Mağmiko ve ismini hatırlamadığım üç mücahit de şehit düştü. Ben Kemanicizade Fuat, Sultantepeli Mühacir Arif, Seyyid, Mehmet ve Hüseyin adlarında mücahitler de yaralandık. Urfa kurtuluş savaşında hafif yaralılar evlerde, ağır yaralılar yukarıda bahsini ettiğimiz Kuvva-i Milliye Hastanesinde tedavi edilirdi.

Fransız birliklerinin takviye edilmediği takdirde durumları günbegün zayıflıyordu. Şubat ortalarında suruç üzerinde Ermeni aslından general Norman komutası altında büyük bir kuvvetin geleceğini istihbar eden Kuvva-i Milliye kuvvetleri düşmanı Suruç ovasında karşıladı. (Bir direj) orada kanlı bir sahra

muharebesi devam ederken Ömeriye Camiinde bir toplantı oldu. Gelen imdat kuvvetinin halk üzerinde etkisi olmakla beraber, fakat kuvva-i maneviye çok yüksekti. Toplantı Urfa'yı tahliye ederek savaşa teklif edenler olmuş ise de mahdut kişilerin ortaya attıkları sözler para etmemişti.

Son söz çoluk çocuğumuzla ya öleceğiz veya memleketle beraber hürriyet ve istiklalimize kavuşacağız.

Hava çok gergin, Fransızlar ve Ermeniler çarşıya inmiyor ve alarım vaziyetine girmişlerdi. Zaten 8 Şubat 1920 günü Fransızların Urfa'yı terk etmeleri için verilen muhtıraya müsbet cevap alınamadığından silah patlaması bir an meselesiydi.

9 Şubat 1920 günü ceza evinde nöbetçilerin, halk arasında vukua gelen kaynaşmalar sebebiyle üç el silah kullanmasını Fransızlar savaşın başladığını zannederek Fransızlar kendi mevzilerinden, Ermeniler'de kendi mahallerinden Türklere karşı sürekli bir ateş açmışlardı. Bundan sonra çarşı Pazar süratle kapanmış ve eli silah tutan Urfalılar düşman mevzilerine ateş açmağa başlamışlardı.

O gece, hiçbir Urfa'lı uyumadı. Sevinç gözyaşları arasında Ermeni mahallesine giden yollar, geçitler, barikatlarla kapanarak cephe teşkil edilmiş, düşman mevzilerini görebilen minareler bu savaşta tarassut kulesi vazifesini görmüştür.

Kuvva-i Milliye teşkilatına ilçelerden iltihak eden mücahitlerimizin harbin ne zaman biteceği malum olmadığından devamlı iaşesi ve kışla gibi yerleştirme konuları savaş kadar önemli olduğundan Kuvva-i Milliye teşkilatına yardımcı bir de iaşe kolu teşkil edilmiş ve derhal faaliyete geçmişti.

İaşe koluna Onikilerden Belediye Reisi Hacı Mustafa Kamil Efendi, Hacı İmam Barutçu Efendi, Mollazade Hacı Mahmut Efendi, ayrıca Hacı Esat Efendi, Hacı Sait Ağazade Ali Ağa, Binbaşızade Halil Efendi, Arabizade Reşit Efendi iaşe kolunun ön safında çalışanlardandı.

Kurtuluş uğruna Urfalılar bir gün içinde bu teşkilata iki bin altın bağış yapmışlardı. Büyük camilerimiz, hanlar, oteller, büyük evler kışla vazifesi görüyordu. Mücahitlerin altılarına sermek üzere evlerden gönderilen yatakların ekserisi ipekli gelin yataklarıydı.

Urfalıların en çok korkusu Ermenilerin Türklere karşı yapacağı ani bir baskın idi. Zira, Adana'nın Pozantı Dağlarında özel olarak yetiştirilmiş ve Fransızlar tarafından iyi silahlandırılmış Ermeni çetelerinin Türkler'den intikam almak için Urfa'da bulunmasıydı.

URFA KURTULUŞ SAVAŞINDA YEDEK SUBAYLAR

Urfa Milli Mücadele hareketinin ilk başlangıcı ile kurtuluş günü olan 11 Nisan 1920 gününe kadar geçen safhayı kısaca hulasa edelim:

Halep'in İngilizler tarafından işgali 11 Ekim 1918, Urfa'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin teşekkülü 1 Teşrinisani (Kasım) 1918, Urfa'nın İngiliz tarafından işgali 31 Ağustos 1919, Urfa'da Kurtuluş Savaşının başlaması 9 Şubat 1920, Külaflı Tepesinin İşgali 17 Şubat 1920, Bediüzzaman Karakolunun istirdadı (alınması) 22 Şubat 1920, Karalök'ün bağ evine taarruz 28 Şubat 1920, Şebekede Fransızların milli kuvvetler tarafından imhası 11 Nisan 1920 tarahinde olmuştur.

Urfa'da Milli Mücadele üç safha arzeder. Birinci safhası ve en mühimi işgal sıralarında evlerde yapılan gizil toplantılarla başlar. Bu işte Hacıkamilzade Büyük Hacı Mustafa ve arkadaşlarının hizmeti ilelebet unutulmayacaktır. İkinci safha, milli kuvvetleri iaşe etmek üzere kurulan komitenin faaliyetidir. Üçüncü safha, harp safhasıdır ki milli kuvvetleri harpte idare etmek vazifesini de ihtiyat subayları üzerlerine alarak, milli kuvvetlerin başında cepheden cepheye koşarak hayatlarını hiçe saymışlardı.

Bir çok boğuşmalardan sonra, milli kuvvetlerimizin ilk muvaffakiyeti Külaflı Tepesinin işgali ile başlar, milli kuvvetlerin başında Yedeksubay Suphi ve Akif Sözeri kardeşler bulunuyordu. Külaflı Tepesine taarruz edilirken Yedeksubay Muallim Fikri, Külaflıya taarruzu kolaylaştırmak için sekizinci bölüğü ile Hatipzade Mustafa Efendi'nin bağından Şişkoyun ağılındaki düşmanı ve gerekse Amerikanın Ermeni itamhanesinde (Çocuk Esirgeme Kurumu) yerleşen Fransız ve Ermeni kuvvetlerini mütemadi ateş altında bulunduruyordu.

Karalök'ün müstahkem bağ evine yapılan hücumlarda en fazla şehit ve yaralı verdiğimiz müfrezemizin başında Yedeksubay Mesçizade Ahmet vardı. (Ahmet Mesçi). 4 nisan umumi taarruzda ise fevkalede yararlıklar gösteren

Yedeksubaylardan Ortamektep Müdürü Cevdet Emiroğlu ve Osman İlhami Nedim Beyin evine hücum ederken bir arkadaşları şehit olmuş, Cevdet zor kurtulmuş, Osman İlhami ise düşmanın yağmur gibi yağdırdıkları bomba ve mitralyöz ateşi altında gece karanlığına kadar düşmanın içinde mahsur kalmıştır.

Yedeksubay Reşit Rastgeldi, Fransızların içine fedai elçi olarak gönüllü gitmiştir. Bundan başka, Hacıkamilzade Rami, Hatipzade Fikri, Canbeylizade Remzi, Serçe Ahmet, Yahlizade Sabri, Emekli Nuri Baba ve daha birçok Yedeksubaylar milli kuvvetlerin başında her Urfalı gibi büyük kahramanlıklar göstererek, sonuna kadar düşmanla cephelerde savaşmışlardır.

URFA KAN AĞLIYOR

Osmanlı Devleti iflas etmişti. Yapılan Mondros Mütarekesine göre itilaf devletleri işgal ettikleri yerlerde kalmışlardı. Mütarekeye göre Adana, Maraş, Gaziantep ve Urfa işgal bölgesi değildi. Durum böyle olduğu halde İngilizler Urfa'yı işgal ettiler. Ermenileri korumak gayesiyle Urfa dahil tüm güney bölgemizi, önce İngilizler, daha sonra da Fransızlar işgali altına aldı. Maraş'ta yetiştirilen Ermeni fedaileri Urfa'ya dolduruldu. Urfa için artık zulüm, işkence, saldırı ve cinayet dönemi başlamıştı. Bu duruma elbette göz yumazdık.

ÖLÜM KALIM SAVAŞI..

O dönemin Urfa Belediye Başkanı Büyük Hacı Mustafa ve 11 arkadaşı Kurtuluş Savaşımızı başlattı. Tüm Urfalılar bu ölüm kalım savaşına katıldı. Bu savaşta benimle birlikte 60 kadar Yedeksubay da yerlerini aldılar. Siverekli Mehmet Emin, Badıllı Aşireti Reisi Kör Sait ve avanesi, Dügerli Aşeritleri ve tüm civar köylüleri saf saf olarak düşman üstüne seller gibi aktılar. 10 Nisan 11 Nisana bağlayan gece Urfa-Suruç yolu üzerinde şebeke mıntıkasında oluk gibi kan aktı. Fransız ve işbirlikçileri Ermeniler büyük kayıplar vererek kahraman Urfalıların önünden it sürüleri gibi kaçtılar. Böylece güzel Urfamızı Fransız Devletine karşı bir şehir halkı kurtarmış oldu."...

KURTULUŞ SAVAŞINDA BÜYÜK HACI MUSTAFA

Tarih 1919 Urfa'nın ufuklarına kara bulutlar çökmüş, memleketin en hakim yerleri Fransız kuvvetleri tarafından işgal edilmiş, şehir matem içinde hiç görmediğimiz renk renk düşman askerleri sabah akşam Fransız bayrağını selamlıyorlar.

Urfa Mutassarrıfı merhum Ali Rıza Bey, her gün, Fransız işgal kuvveti Hakim Siyasisi Sajonun huzurunda suale çekiliyor.

Bir gün, Fransız kumandanı Hocer Mutassarrıflık makamına geliyor pür hiddet diyor ki, "Bundan yarım saat evvel köylü ve Arap kıyafetinde ve şu eşkalde birisi Tılfıdır tepesinden Fransız kuvvetlerinin bulunduğu yerlerin planını çekerken görülmüştür. Bu şahsı iki saat içinde sizden isterim. Teslim etmediğiniz takdirde sizi Fransızlar aleyhine suçlu olarak Halep'e sevk ederim." diyor ve süratle oradan ayrılıyor.

Ali Rıza Bey Emniyet vasıtası ile Tılfıdır tepesi civarında bir arama ve tarama yaptırıyor ve bu şahsı yakalıyorlar ve Emniyet Dairesine getiriyorlar.

İfadesini alırlarken: - Ben ifademi Mutasarrıf Beye vereceğim, beni oraya götürün. diyor. Mutasarrıfın huzuruna çıkan köylü, hüviyetini gizlice açıklıyor. Diyarbakır Kolordusuna mensup Kurmay bir Binbaşı İsmini hazırlayamadığım bu kahraman Binbaşı diyor ki: - Ben Urfa'ya vatani bir hizmeti yerine getirmek için geldim. Benim için ölüm mukadderdir. Fakat bu memleket bizlerden daha büyük hizmetler beklemektedir. Beni teslim etmeyin.

Mutasarrıf Ali Rıza Bey çok müşkil durumda kalıyor. Fransızların baskısı karşısında büyük tereddütler geçiriyor. Tam o sıralarda o zamanın Belediye Reisi H. Mustafa Kamil Bey içeriye giriyor, durumu anlıyor. Mutasarrıf Beye diyor ki:

- Ben, bu kahraman ve asil Türk evladını Fransızlara teslim edemem, Urfalılar için şerefsizlik olur, ben söze aynı kıyafette ve aynı eşkalde üç adam getireyim. diyor ve üç köylü yakalıyorlar, Jandarma nezaretine teslim ediliyor.

Kahraman Kurmay Binbaşıya bir at buluyorlar, Urfa Kurtuluş Savaşında büyük yararlıklar gösteren Eyyüp Şekerci ve 30 kadar musallah çete gizlice kahraman Binbaşının muhafazasına veriliyor ve Karaköprü Köyüne kadar giderek Binbaşıyı uğurluyorlar.

Binbaşının yerine yakalanan üç köylü Fransızlara teslim ediliyor ve bunlar bir hafta nezaret altında kalıyorlar. Ermeniler: - Bu adamlar gördüğümüz harita yapan adam değildir. diyorlar. İş mutasarrıflığa intikal ediyor. Mutasarrıf Ali Rıza Bey:
- Ermeniler hadise çıkarmak için Fransızları Türkler aleyhine çevirmek isitoyrlar, bu bir tertiptir, bize itimat buyurunuz. diyor ve Fransız Kumandanının ikna edilmesine muvaffak oluyor.

Kurmay Binbaşı ile bundan 30 sene evvel Ankara Genel Kurmayında bir arkadaşımın delaletiyle görüşmek nasip olmuştu.

11 NİSAN KURTULUŞ SAVAŞI

1918 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu düşmanlarla mütareke akit ederken, Urfa fiilen düşman işgal bölgesi dışında idi. İlkin mütareke ahkamını çiğneyerek 11 Ekim 1918 tarihinde Haleb'i işgal etmişlerdi.

Can kurban yurdumuz için tehlike baş göstermişti. Urfa, ağır bir kabul altında kıvranarak yüzü gülmüyor, yedisinden yetmişine kadar bütün Urfalılar bir matem havası içindeydiler. 19 Mart 1919'da Fransızlara terk ederek çekildiler.

Fransızlar namus ve iffatimize tecavüze başladılar. Buna tahammül edemeyen Kahraman Urfalılar, gizli Müdafa-i Hukuk Cemiyeti kurdular. Onikiler dediğimiz bu kahraman ve vatanperver insanlar teşkilatı yaygın bir hale getirdiler. Urfalılar milli kahramanlıklarını yaşatmak için yurt savaşına girdiler.Dava mühimdi. Akla gelenler:
Ordumuz yoktu, Fransızlarla savaşa bilir miyiz?
- Cevap. Askerlik mayamızda vardır, savaşabiliriz. Harp etmek için para lazımdır.
Cevabını Urfa kadınları vermişlerdi: - Gelinlik altın ve mücevharatımızı ortaya koyuyoruz. demişlerdi.

Kafalarada bir istifham daha vardı. Düşman büyük bir devletin askerleri, hem de tepeden tırnağa kuvvetli idi. Urfalılar "olsun" dediler.

Nebiler ve mucizeler diyarı Urfa bu ahval ve şerait altında silaha sarıldı.

9 Şubat 1920 de başlayan sokak muharebeleri atmış gün devam etti. Nihayet kahraman Urfalılar mağrur bir düşmanı yurdundan kovmağa muvaffak oldular.

URFA KURTULUŞ SAVAŞI MÜNASEBETİ İLE MERHUM ALİ SAİP BEY'İN HATIRATINDAN

3 Nisan 1336 Fransız Kumandanı askeri nokta-i nazarında sebat ediyordu. Bu hususta Kuvva-i imdadiyenin geleceği ümidi ve ihtimali Ermenilerin yalan yanlış telkinatı da bu kararına icrayı tesir ediyordu. Urfa'da mahsur ve acız bir vaziyette kalmakla beraber her halde son raddeye gelmeden evvel daha muraccahtı. Fransızların şimdiye kadar olan mukavemeti kendi kudret ve fedakarlıklarının eseri değildir. Ancak bizim ihtiyat karlığımızdan geliyordu. İhtilallerin usul ve kavaidi olamaz, ihtilal bir fevaran demektir ki, bu başladığı andan itibaren her türlü mülahaza ve her türlü usul ve kaide durur, yalnız ihtilalin ateşi ve ihtilalin mefkuresi fermandır.

Esasen bu böyle olmazsa buna ihtilal denilemez. Karşımızda bulunan Fransa, ihtilalcilerin ehfadı, bizden zaptı rabıt ve intizam talep edebilmek için kendi tarihlerini okumamış olmaları lazımdır.

Fakat milletimizin kendisine has olan fitreti mümtazesi bu ihtilali muntazam bir halde idare ediyordu. Ve düşmanlarımız biraz hakbin, biraz munsip olsalardı hiç şüphesizdir ki, bizi karşılarında daha muntazam ve daha lütufkar bulacaklardı. Ve bu dökülen kanlar da dökülmeyecekti.

Fransız Zabitinin Muhtırasından;

"3 Nisan 1920 Türkler bu sabah ileri mevzillerimize karşı fasilleli top ateşi açtılar. Saat 11 de yine Türkler'den bir heyet geldi, aynı mesele yine Urfa'yı terk etmemiz teklif edildi. Her defadaki gibi bu defa da red ettik. Fakat bir imdat kuvvetinin gelemeyeceği anlaşıldığından ve erzak hususunda günden güne müşkülata maruz kalacağımız muhakkak olduğundan bu teklifi red etmek manasızdır. Tamamı ile metruk bir halde bulunduğumuz anlaşılıyordu. Her halde, böyle devam ederse bir netice arz-ı teslimiyet edeceğimiz tabii idi. Başımıza geleceklere karşı biz kendimizi cereyana kaptırmış idik. Ve şüphesiz, Türkler yarın yine hücum edeceklerdi. Vaziyetimiz çok elimdir."

İZOLLU BOZAN ve KURTULUŞ SAVAŞI

Urfa kurtuluş savaşına aşiretinin başında katılan Bozan İzollu'nun savaşla ilgili bir anısı ise kendi ağzından şöyledir:

"O zaman ben Pero köyündeydim. Bir İngiliz Binbaşı gelmiş, Ali Efendinin evine. Bende valinin yanına gittim. Dedim ki nedir? Dedi ki: - bu Binbaşı seni istiyor. Binbaşı: - Gel bize işritak et. Sizin memleketi düzelttikten sonra size verelim. Yani şey gibi, Suriye-Muriye, Dedim. -Baba biz Türküz ayrılmak yok. Biz zati bir avuç kalmışız, sizde bunu parçalamak mı isterseniz. Siz kimi kandırabilirseniz ona gidin. Siverek'e mi gitti ne... Bende gittim Siverek'e, Cudi Paşanın yanına Paşaya şöyle dedim: -Paşa bu terese kanma, bu hilekardır, İngiliz'dir. Bir birimizden ayrılmak yok ölürsek beraber. Biz kendisine iltihak etmedik. Çekildi gitti, Mardin'e bilmem nere... babam Zülkiar Ağa Siverek'ten Urfa'ya geldi. Ben köydeydim. Sonra İzollu Aşiretiyle gittim. Bizi Sumeydanı'na verdiler. Çünkü ora muhasaralıydı. Bir tarafı Fransızdır bir taraf Ermeni'dir. Ali Saip bize vazife verdi. Tılfindır kilisesine Ermeniler yerleşmişti. Tılfindır tepesi vardı. Gece orayı keşif ettik. Oraya Ermeni götürüyordum. Onları zorla götürüp mevzi kazıyorduk. Tılfindır kilisesinin oraya bir dam yaptırdık ki nöbetçi gitsin gelsin.

Bizim yanımızda bir çocuk vardı. O çocuğu Bediüzzaman karakolunun arkasına götürdüm. Dedim: - Ula git hele bak kimse var mı yok mu?

Dedi: - Emmi ben gidemem, korkarım

- Ula ne var

- Belki düşman var.

Bir adam bulup ben gittim kimse yok. Dedim ki: - Get bizim ağamıza söyle kırk-eli kişi gelsin. Sonra 40-50 tane İzollu geldi. Karakolu ele geçirdik. Ben oraya iki günlük ekmek, su depo yaptım. Orada nolur,nolmaz diye. Dört gece, dört gün orada bekledik. Saf'lı Arusoğlu Bekir Ağa geldi. O adam geldi yerimize girdi.

Fransızlar, Şişko'nun evinde, Alman Bağında, Hastahanede, Nedim'in evinde mevzilenmişlerdi. Birde topçu hanındaydılar. Sonra topçu hanını işgal ettik. Hatta orada bir koluma bombadan ateş düştü. Bir iki İzollu şehit oldu. Hücum ederken 50-60 kişi vardık. Onlar geri çekilince biz orayı işgal ettik. Han bizim elimizde kaldı.

Fransızlar Ali Saip'e bir mektup yazmışlar. Demişler "Bize otuz kadar hayvan ver, yani ya at, ya deve, ya araba biz gideriz sizin memleketten Ali Saip'e dedim: - Ula bırak ben vereyim. Otuz deve verdik onlar çıktılar. Bize de oraları işgal etmek düştü. Şebekeye doğru yürüdüler. Şebekede biz önlerini kestik. Biz onlardan önce oraya gittik işgal ettik. Herifle mevzi aldılar, şebekeye girer girmez bize ateş açtılar yani harbe başladılar.

121 şehit verdik. 500 kişi vardılar. Çok azı sağlam kaldı. Sonra Fransızlar Suruç'a geldi. Biz de oraya kadar gittik. ta Carablus'a kader, dörtyüz kişiyle...sonra Kenan Paşa çağırdı... Halfeti yolundaki Oruç köyüne... Gittik oraya 200 süvari 500 deve Fransızın bir kuvveti geldi, Öküz kuyuya. Orada biz de siper aldık, orayı işgal ettik. İlk ateş de dağılıp kaçtılar. 12 İzollu şehit oldu. Develeri alıp Kenan Paşa'ya teslim ettik."

MİLLİ MÜCADELEDE BÜYÜK HİZMETLER İFA EDEN REŞİT RASTGELDİ'NİN HATIRALARI

Çok muhterem silah arkadaşım Bay Ahmet Mestçi'den bir mektup aldım. Mumaileyh Urfamızın Kurtuluş Savaşına ait bir hatırama yeni Urfa Gazetesine neşir etmek arzusunu izhar etmekte idi. Sırf kendilerinin bu emirlerini yerine getirmek için o zamanlar her Urfa'lı gibi her gün karşılaştığımız çetin mücadelelerden birisini arzedeceğim.

Harbin ortalarına doğru Nedim Beyin evinden etrafa gayet kesif bir leş kokusu intişar etmeğe başlamıştı. Bunun menşeini tespit edebilme için oraları yakından tetkik etmek lüzumu hasıl oldu. Bu işi üzerine alacak bir gönüllü düşünülürken bu vazifeyi bana vermelerini rica ettim. Fakat bunun birçok mahzurları vardı. Fransızlarla beraber birçok Ermeni'nin de bizlere ateş açtıklarını biliyorduk. Bunların beni tanımamalarına imkan yoktu. Bu takdirde benim sağ dönüşüm imkansızdı. Bunun da çaresini buldum. Tebdili kıyafet ederim dedim ve en yakınlarımın bile teşhis edemeyecekleri bir köylü kıyafetine büründüm. Mart'ın 17. günüydü ikindi vakti, koynuma yerleştirdiğim mektupla beraber elime aldığım bir beyaz bayrakla Köprübaşından şimdiki Askeri mahfele doğru ilerledim. Beni gören Fransızlar ateş kestiler. Fakat bizim taraftan ateş halen devam ediyordu. Bilhassa o

zaman Şakaloz'un evi dedikleri ve şimdi Kadir Kavasoğlu'nun değirmen yaptığı samsat kapısı civarındaki binadan atılan kurşunlardan birkaç tanesi yakınlarıma düşüyordu. O tarafa doğru elimdeki beyaz bayrağı birkaç defa sallamak sureti ile elçi olarak gittiğimi anlamış olmalılar ki orası da ateş kesti.

Leş kokusu tamamen Nedim Bey'in evinden intişar ettiği için en çok o bina dahiline girmek istiyordum. Büyük demir kapuyu birkaç defa vurdumsa da içeriden ses çıkmadı. Bunun üzerine bahçe duvarından içeriyi tetkike başladım. Bahçenin ötesinde, berisinde bir çok kadana beygir leşinin atılmış olduğunu ve kargaların konup kalktığını gördüm. Meğer attığımız top mermilerinden birisi hayvanların bağlı olduğu binanın duvarını delerek içeride infilat etmiş ve bu hayvanların ölümüne sebep olmuş imiş. Bu ciheti tespit ettikten sonra ilerdeki kayalıklara doğru yürüdüm. O zamanlar Şişkoyun evi dedikleri Fethi Karakoyunlu'nun temellükünde olan binanın garbe bakan kapısı ile Hastane arasına yapılmış olan taş siperin arkasından Fransızca (Is, ıs deye) seslendiğini işittim ve o tarafa yürüdüm. Siperin arkasında elinde büyük ve kalın bir mendil tutmuş olan bir askerin gözlerimi ve bu beyanda bütün yüzümü sımsıkı bağladı. Adamın bu hareketinden çok memnun oldum. Çünkü artık kimse beni teşhis edemezdi. Koynumdaki mektubu çıkarıp askere verdikten sonra ellerimi derhal abamın kollarına sokarak gizledim.

Nasırsız olan ellerimin hiçbir zaman bir köylü eline benzemiyeceğinin farkına yolda varmıştım. Bu tedbiri almaktan başka çarem yoktu. Mektubu alan asker yanımdan uzaklaşırken etrafımda birçok ayak sesleri hasıl oldu. Her iki taraftan ateş kesilmişti. Civar siperlerdeki askerlerin etrafıma toplandıklarını anladım. Bunlardan bir kısmı Fransızca, bir kısmı Arapça konuşuyor, benim hakkımda birbirlerine birşeyler anlatmak istiyorlardı. Bu meyanda birisi Kürtçe olarak bana şu suali tevcih etti. "Noşeniği kderi." Bende Kürtçe olarak Diyarbakır tarafından geldiğimi söyledim. Çünkü mücadelenin bidayetinden beri Fransızlara, Urfa'ya hariçten binlerce kuvvetin geldiğini bildiriyorduk. Bu cevabımla bunu bir kere daha teyid etmek istiyordum. Yoksa Diyarbakır'da bulunan yaralılarımızın için istemiş olduğumuz eczalı pamuğa red cevabı almıştık. Adam bu defa terbiyesizlik ederek:

-yakında annenizi böyle edeceğiz diye yine söylenmeye başladı. Ermeni şivesi ile Kürtçe'nin birleşmesinden hasıl olan bu galiz konuşmalar ile adamın beni tahrik etmek ve bir çıngar çıkarmak istediğini anladım. - Yakında kimin annesinin

belleneceği anlaşılacaktır. diye cevap verdim. Bu sırada getirmiş olduğum mektubun cevabını iade etmiş olduklarından etrafimdaki askerler siperlerine doğru koştular, bu suretle Ermeni ile aramızda cereyan eden tatsız ve tehlikeli muhavere kendiliğinden hitame erdi. Evvelce gözümü bağlayan nöbetçiden başka kimse yanımda kalmamıştı. Yüzümü şehre doğru çevirdi ve mendili açarak arkamdan itti. Vazifemin hitama erdiğini anladım. Güneş batmış her taraf alaca karanlığa bürünmüş idi. Bu dekor içinde ve başka bir arızaya rastlamadan işimi ifa etmiş oldum.

Reşit Rastgeldi'nin 11 Nisan Gazetesine Yazdığı Birbaşka Anısı İse Şöyledir:

9 Şubat 1920 tarihinde başlayıp 11 Nisan 1920 tarihinde şebeke mevkiinde son bulan çok çetin maharebe ve mücadelelerin ayrıntısına girişmek istemeyip 11 Nisan günü elde edilen zaferin Türk milletine ve dolayısıyla Türk bağımsızlığına ve bağımsızlık savaşının kazanılmasında oynadığı önemli rolü belirtmek isteyeceğim.

Fransızların haksız istilasına ilk tepkiyi Kahramanmaraş göstermiş ve kısa bir zamanda Fransızlar şehri terkederek hiçbir zayiat vermeden Gaziantep'i muhasara etmiş olan kuvvetlerine katılmışlardı. Mersin, Tarsus, Adana ve havalisini işkal etmiş olan Fransız kuvvetleri duruma hakim olduklarından burada yaşayan vatandaşlarımız şehirlerini terkederek Toroslara çekilmişler. Pozantı'ya toplanan halkın idaresini oraya nakletmiş olan Adana ili teşkilatı temin ediyordu. Adana şehri tamamen Fransızların idaresinde bulunuyordu.

Durum bu merkezdeyken Ali Rıza Paşa'nın önderliğiyle oluşmuş bulunan Kuvva-i Milliye, hazırlıklarını tamamlayarak 7 Şubat 1920 tarihinde Kürkçüzade Osman Efendi'nin Kehriz başındaki evini karargah olarak kullanılan Fransız kumandanına tarih boyu Türk'ün asalet ve necabetine yakışır bir şekilde kaleme alınmış bir mektupla müracaat edilmişti: "Urfa'daki misafirliğinize daha fazla müsaade etmemize imkan yoktur. Mütareke şartlarına muhalif işgalinizi şiddetle reddeder 24 saat içinde Urfa'yı terk ve tahliye etmediğiniz taktirde dökülecek kanların mesuliyetinin size raci olacağını beyan ederiz."

Talihsiz Fransız kumandanı bu ihtara önem vermeyerek verilen mühleti aleyhimize kullanmış, bir taraftan da kuvvetlerini şehrin en hakim yerlerine yerleştirirken bir taraftan da kuvvetli bir müfrezeyi Ermeni mahallesindeki Fırfırlı

Kiliseye yerleştirmek suretiyle Ermeni vatandaşlarımızın aleyhimize isyanına yol açmıştır. Nihayet 9 Şubat öğleden sonra hapishaneden kaçmak isteyen mahkumları korkutmak için havaya sıkılan birkaç el silah sesi Fransızların şehri ateş altına almasına yetmişti. Külaflı Tepesinden Fırfırı Kiliseye kadar Memleket Hastahanesi de dahil olmak üzere ne kadar sağlam ve yüksek bina varsa, hepsi Fransızların işgalinde idi. Buraları hücum ile almaya imkan yoktu. Bununla birlikte halkın heyecanı önlenemiyordu. Muhtelif zamanlarda bu binalara karşı yapılan hücumlarda birçok kayıp verildi.

28 Şubat'ta Karalök'ün bağına yapılan hücumda Rastgelizade Osman Efendi ile Mağmiko adında bir genç şehit düşmüştü. Yine Osman Efendinin evine yapılan muhtelif hücumlarda Tombul Oğlu Bakır, Şıh Halil ve adını bilmediğim Badıllı Aşiretinden birçok hemşehrimize şehit düşmüşlerdi.

Bu meydanda Badıllı ve İzollu aşiretlerinin hizmetlerini zikretmemek nankörlük olur. Bunlar olayların sonuna kadar Urfa'dan ayrılmamışlar. Sait Bey ve Zülfikar Ağa'nın oğlu Bozan Bey maiyetinde her türlü yardımı yapmaktan çekinmemişlerdir. Bu meyanda Rastgeldi Bakır Efendi de yüz kadar maiyetiyle Kırkmağara cephesini tutmuş ve Fransızların hariçte olan temasını kesmiştir.

6 Şubat'ta başlayan ateşli ve kanlı günler birbirini takip ederek nihayet 7 Nisan gününe kadar gelmişti. Bu müddet içinde Fransızların en büyük ümidi Halep'ten gelecek ve kendilerini kurtaracak olan imdat kuvvetinde idi. Urfalılar bunu hesaba katarak yollarını kesmişler ve iki defa Suruç'a kadar gelen kuvvetleri püskürterek Urfadaki Fransız kumandanın ümidini suya düşürmüşlerdir ve Fransızların erzakı da tükenmişti. Şehrin terk etmekten başka çare bulamayan Fransız kumandanı doğrudan doğruya Kuvva-i Milliyeye başvurmayı kendisine sığdıramamış bir hileye tevesül etmeyi denemişti. 5 Nisan 1920 gecesi Fırfırlı Kilisedeki Fransız zabitine bir emir tebliğ edilmişti. "Me'kulatımız (yiyeceğiz) tükenmiştir. Ermeniler açlıklarını sebep göstererek Urfa'dan hareketimiz sırasında Kuvva-i Milliye kumandanlığı nezdinde teşebbüste bulunsunlar." Ermenilerin tepesinden yıldırım gibi inen bu haber üzerine bir meclis kurarak daha evvel Fransızlara yüzbeyüz istemişler ve Mutasarrıf Ali Rıza Bey'e bir mektup göndererek, açlıktan beter halktan söz ederek ruhsat aldıktan sonra Fransızlarla görüşmek fırsatını elde etmişlerdi. Ermenilerin Fransız Kumandan Sajo ile görüşmeleri çok hazin

olmuştur. Her iki kumanda da bitik ve perişan idiler. Giden Ermeni heyetine rica ediyorlardı: "Hemen gidip Kuvva-i Milliye'ye Fransız kumandalarına yalvardık ricamızı kabul ettiler, silah ve cephaneleri ile salimen gidebilmeleri hususundaki anlaşmayı esas tutarak hemen harekete hazırlar, diyeceklerdi."

Ermenilerin bu hizmetine karşılık Sajo. Dr. Beşliyan'a "Doktor, bu Ermeni kalbidir" diye kalbini göstermiş ve en kısa bir zamanda 10.000 askerle geri döneceklerini bildirmiştir. Ayrıca bu müddet zarfında mukavemet etmeleri gerektiğini de söylemiştir.

12 maddelik anlaşma hep aleyhimize olmakla beraber kabul etmekte, tereddüt edilmedi. Zira amaç, Fransızların yuvalandıkları müstahkem binalarda çıkarmak ve açıkta hesaplaşmaktı. Aynı zamanda muhaberenin uzamış olması bazı zayıf yapılı kimselerin şehirden gizlice kaçmalarına sebep olmuştur. Yaralarımıza sargı bezi bile bulamıyorduk.

En nihayet 10 Nisan 11 Nisan'a bağlayan gece yarısından evvel Fransızlar bütün silah ve cephaneleri ile karargahlarını terk ederek çıktılar. Diğer ağırlıkları için kendilerine 50 deve ve 12 araba verildiği gibi 10 kişilik bir süvari jandarma müfrezesi rehberlik edecek ve yine yüzbaşı rütbesindeki bir subayı da rehine olarak götüreceklerdi. Bunlar hep yerine getirildi. Jandarmaya mensup Yüzbaşı Ömer Efendi de bu göreve memur edildi. Fransızlar o minval üzere yola çıkmakta iken bunların gerçek niyetini bilen Urfalılar da takip hazırlıkları içinde idiydiler. Jandarma Subayı Halil Nihat Bey'in kumandasında iki koldan meydana getirmiş olan müfrezenin bir kısmına da Hacı Çavuş'la diğer kola Mustafa Çavuş Kumanda edeceklerdi. Bu kuvvetler Fransız yürüyüş kolunun yol haricinden ve belli etmeden iki taraftan takip etmeye başladılar. Aralarındaki uzaklık gittikçe azalıyordu. Şehirden 11 km uzaklıktaki şebeke mevkiinde arasındaki mesafe kapatılmış ve iki taraftan Fransızlar çember içine alınmıştır. Güneş doğmak üzereydi. İlk ateş açılınca Fransızlar derhal mevzilendiler ve makinalı tüfeklerle mukabele etmeye başladılar. Fakat iki taraftan yapılan şiddetli hücum onların çok kısa zaman içinde yok olmalarına sebep oldu. Ancak 90 kadar esir alınmıştı. İçlerinden tek bir Fransız eri kurtularak Cerablus'taki Fransız karargahına canını atabilmiş ve gördüğü olayların dehşetini ordakilere anlatmıştı.

NEAR EAST UNIVERSITY LIBRARY 1988 LEFKOŞA

Manzara çok hazindi. Emperyalizmin köylerinden, yuvalarından koparıp getirdiği insanlar renk renk vadiyi doldurmuş cansız olarak yatıyorlardı. Ertesi gün üzerlerinden uçan bir Fransız keşif uçağı manzarayı tespit etmiş ve bu yenilgi onların askerleri üzerinde büyük bir korku ve dehşet yaratmıştır.

Fransızların beraberinde götürdüklerini jandarma müfrezesi ile Yüzbaşı Ömer Efendi bir yolunu bulup ayrılabilmişler ve bu suretle canlarını kurtarmaya muvaffak olmuşlar. Bu hadiseden sonra Fransız işgal kumandanı tekrar Urfa'yı işgal etmeyi denenmiş sahra toplarının desteği ile büyük bir kuvveti Urfa üzerine sevketmiştir. Suruç'u zapteden Fransız birlikleri Urfa üzerine yürümekte iken genç, ihtiyar, kadın ve erkek demeden onbinlerce Urfalının Sarı Mağara tepelerini geçilmez bir kale haline getirmiş olmaları karşısında mağlup olmuş ve elde etmiş olduğu Suruç'ta bile barınamayarak Cerablus'a çekilmeye mecbur kalmıştır.

Fransız tehlikesinden kurtulmak için onları Halep'e kadar kovalamak gerekiyordu. Artık taarruz sırası bize gelmişti. Haziran ayının başlarına doğru Pehlivanzade Nuri Bey kumandasında Fransızların hala işgali altında bulunan Birecik üzerine yürümeye başladık. Birecik'e 5 km mesafeye geldiğimizde bizi Birecik'ten gelen bir heyet karşıladı ve Fransız kumandanından bir mektup getirdiklerini bildirdiler. Bu akılı kumandan Türklerin nasıl bir acı kuvvet olduklarını Şebeke olayında anlamış olduğu için bizden iki saat nöbet istiyor ve bu müddet zarfından şehri terk edeceklerini bildiriyordu. Mirkelam Zade Merhum Fadıl Bey'in aralarında bulunduğu bu heyette aynı temayülü gösterdiğinden teklif kabul edildi ve o geceyi o civardaki bağlarda geçirdik ertesi gün ikindi üzeri Fransız kuvvetleri tamamen karşı yakaya (Fırat'ın batı kesimine) geçmişler ve top atarak şehri selamlamışlardı. Aynı saatte bizde şehre girmeye başlamıştık. Manzara çok muhteşemdi. Birecikliler senelerce ciğerparesinden ayrılmış anaların heyecanı ile boyunlarımıza sarılır ve sevinç gözyaşları döküyorlardı.

Birecikteki ikametimiz tam 3 gün sürdü. Tekrar hücuma geçmek zamanı gelmişti. Fransızlar Cerablus'u çok kuvvetli bir üs haline getirmişlerdi. Urfa'nın emniyeti ancak burası alındıktan sonra sağlanabilirdi. Bir gece ani bir baskınla Cerablus'a girdik. Fransızlar beklemedikleri baskın karşısında bir tek silah bile atamadan kaçıp canlarını kurtardılar. Bir Fransız askerini de uykuda iken esir aldık. Elimize külliyetli ölçüde ganimet geçti.

9 ŞUBAT 1920 URFA KURTULUŞ SAVAŞINA GİRERKEN; EMEKLİ ÖĞRETMEN CEVDET EMİROĞLU'NUN HATIRALARI

Tarih 1919, 10 Mayıs. İki senelik mısır esaretinden dönüş sevinci içinde adeta kanatlanmıştım. Fakat tel örgülerin arkasında hakim ve galip olmanın gurur ve azameti ile nöbet bekleyen İngiliz askerlerinin son kafileleriyle karşılaşınca yüzümdeki tebessüm, kalbimde acı bir mateme dönüvermişti. Sesimiz yanı başımızdaki milletleri duyuramadığımız o günlerde Hindularla, Kanadalı ve Avustralyalılar kapıları açık konaklara benzeyen yurdumuza girmişler, komplekslerini tatmine çalışıyorlardı. Sanki bu memleketin sahibi yokmuş gibi İngilizler, Fransızlara devrediyor, onlar da sarhoş ve kundakçı ihtiraslarını kusmaya yelteniyorlardı. Başka şehirlerde güneş doğarken bizde tan yeri bile ağarmıyordu. Annelerin dudakları solgun, sütleri donmuştu. Yavruları o sütü içmek istemiyor, acı geliyordu. Çocuklar annelerinin sütüyle ancak hüzün ve elemi emiyorlardı.

Herkes endişeli, bu kabuslu havayı dağıtmak için yer yer toplanıyor, bucak bucak konuşuyor, asırların ebediyetiyle kendinin olan Urfa'yı kurtarmayı düşünüyordu.

Leylekler, Ulu Cami'nin minaresiyle Mehmet Paşaların yüksek çatıları üstünde barınamaz, yuva kuramaz olmuşlardı. Gene ne mutlu onlara ki yaz, kış hür ufuklarda dolaşabiliyorlardı. Bizim bir vatanımız vardı, o da elden gitmişti.

Fakat biz biliyorduk, Allah'ın rahmeti Nemrut'un ateşini nasıl söndürdü ise, düşmanın zulmü de böylece yok olacaktı. Bütün hıncımızla haykırıyorduk: "Ey düşman, mukaddes iki gölümüze yakalaşma. Burası kurtuluş şehitlerinin kanlarıyla çağlayan iniltili birer deniz olacak seni boğacaktır."

Sonbaharı müteakip kışın insafsız soğuğu başladı. Her taraf donmuş gibi katı, taş gibi sertti. Şubat ayı yaklaşmıştı. Memleket ufuklarında ümidin fecri doğuyordu. Mustafa Kemal, Erzurum'dan haykırıyor: - Dayanın, başarırsınız.

9 Şubat 1920. gecenin karanlığında hayaletler gibi Beykapısından süzülen milli kuvvetlerin öncüleri Siverekli, Badıllı, İzollu, Düğerli ve Suruçlu Urfalıların aguşuna atıldılar. Ertesi gün Urfa'lılar mutad hilafina yağan karla birlikte bağrında harp ateşinin durmayacağı, kin oklarının delemeyeceği bir kalple savaya atılacaklardı.

Sabah, hapishane damından nöbetçi muhafızın attığı ilk alarm kurşunu ile savaş fiilen başlamıştı. Gök, şehitlerin ve yaralıların üstüne kardan beyaz çiçekler serpiyordu. 61 gün ve gece süren ve daha çok bir Gerilla halini alan savaşımız düşmanı yıldırıyor. "Dön, geri dön" diye bağırırken, intikam kusan makinalı tüfek mermilerine göğüs geren çetelerimiz ilerliyordu. Bir ara kar gene lapa lapa yağar, mermiler her iki taraftan insafsızca atılırken, biz biraz olsun ısınmak için o zamanın yegane çayhanesi olan Sarayönündeki Hasan Ağanın çayhanesine girmiş konuşulanları dinliyorduk. Orada bulunanlardan rahmetli Arabi Hocamız Muhyiddin Ersöz irticalen O "Bergin kesret-i nüzulü teati-i Mermiyata mani teşkil etmez mi?" demesi karşısında çatık kaşlarımız ve asık yüzlerimiz gevşedi, gürültülü ve cehennemi günlerde bu,küçük bir neşe bir nükte oldu.

Çocuk şimşekten nasıl korkarsa düşman da alev saçan yalın kılıncımız önünde öylece titredi ve sindi, geri döndü... Urfa Kurtulmuştu.

FRANSIZ SUBAYININ HATIRA DEFTERİNDEN

Henüz Adana'dan hareket ederken "Bize mezar olacak Urfa'ya trenle gidiyoruz." Diye hatıra tutan Fransız subayının 17 Marta ait olan notu şöyledir: "Bu sabah erken Türk hatlarından müteferrik surette ateş açılmış ise de devam etmedi. Şedit bir mitralyöz ateşi ile mukabele ettik. Zavaldan sonra saat dörtte yeniden bir elçi geldi. Kuvva-i Milliye kumandanı tarafından bir mektup getirdi."

İşte aziz hemşehrilerim daha bunun gibi binbir badirenin mahsulü olan 11 Nisan Kurtuluş Savaşı ile Urfa Kahramanları yalnız kendi yurtlarının kurtulması ile iktifa etmemişler, doğacak büyük Türk Cumhuriyetinin en sağlam temel taşlarını atmak için mücadeleye bıkmadan usanmadan devam etmişlerdir. Sırasiyle, Suruç, Harapnaz, Akpınarını temizleyen kuvvetlerimiz Birecik üzerine yürümüşler, orayı kurtardıktan sonra o zaman Fransızların en kuvvetli bulundukları Carablus'a bir gece baskını yapmışlardı.

Düşman bütün erzak ve malzemesini hatta, istim üzerinde harekete müheyya bir marşandiz trenini bütün humulesi ile bırakarak kaçmak zorunda kalmışlar. Bu suretle elimize o zaman muhtaç olduğumuz birçok ganaim geçirilmiş idi. Bundan sonra kuvvetlerimiz Halep'i tehdit etmeye başlamışlardı. Fransızlar Türk hükümeti

ile anlaşmadıkça Suriye'de bile barınmayacaklarını anladıklar için derhal Ankara'ya Franklin Boyunu isminde Türk dostu bir Fransızı murahhas olarak göndermişler ve Ankara Muahedesini imzalayarak Ankara'da kurulmuş olan Yeni Türk Hükümetini ilk olarak tanımak mecburiyetinde kalmışlardı. Bu muahede mucibince Antep'ten Mersin'e kadar istila ettikleri yerleri sahiplerine iade ederek Türk'ün ne yaman ve yenilmez kuvvet olduğunu bir defa daha tasdik etmişlerdir.

ŞEBEKE OLAYI

Ermeniler'den yeteri kadar yardım gören Fransızlar Mürşid Pınarı üzerinden Halep'ten gelecek kuvvetleri bekliyorlardı. 9 Şubat tarihinden sonra Urfa'ya gelen keşif uçaklarından bu haberi alıyorlardı.

Sajo ve Hocer bu iki kumandan bir kısım kuvvetleri ile beraber Sait Bey'in köyüne gelmişlerdi. Düşmanın niyeti işgal yerlerini daha da genişletmekti. Burada yapılan konuşmalar Fransız kuvvetlerini büyük ölçüde etkilediği için ilerlemeyi göze alamadılar. Aralarında bulunan Ermenilerin de yardımı ile şu konuşma geçti:

- Buraya niçin geldiniz misafir olarak mı? yoksa düşman olarak mı?

Sajo: - Misajir olarak

Sait Bey - Öyle ise yemeğinizi yiyin ve burayı terk edin. Diyerek devam eder.

- Tarihi okudunuz mu?

- Evet okudum.

- Madem ki okudunuz Türklerin hiçbir devletin esiri olarak yaşamadıklarını da biliyorsunuzdur.

- Evet biliyorum.

- O halde burada işiniz ne? diye cevap vererek daha fazla ilerlemelerine mani olur.

Sajo, aslı Ermeni olan Doktor Beşliyan'ı araya koyarak 12'lerin ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin başkanı olan Hacı Mustafa Kamil'le görüşme yapmayı arzu ettiğini bildirdi. Doktor Beşliyan'la yapılan görüşmelerde Beşliyan reise dönerek:

- size Sajo'un bazı tekliflerini söyleyeceğim dedi. Reis - Buyurun söyleyin: - Sajo şayet reislikten çekilecek olursa ağırlığı kadar altın vereceğim diyor. Beşliyan'ın bu teklifi üzerine Hacı Mustafa şu cevabı veriyor:

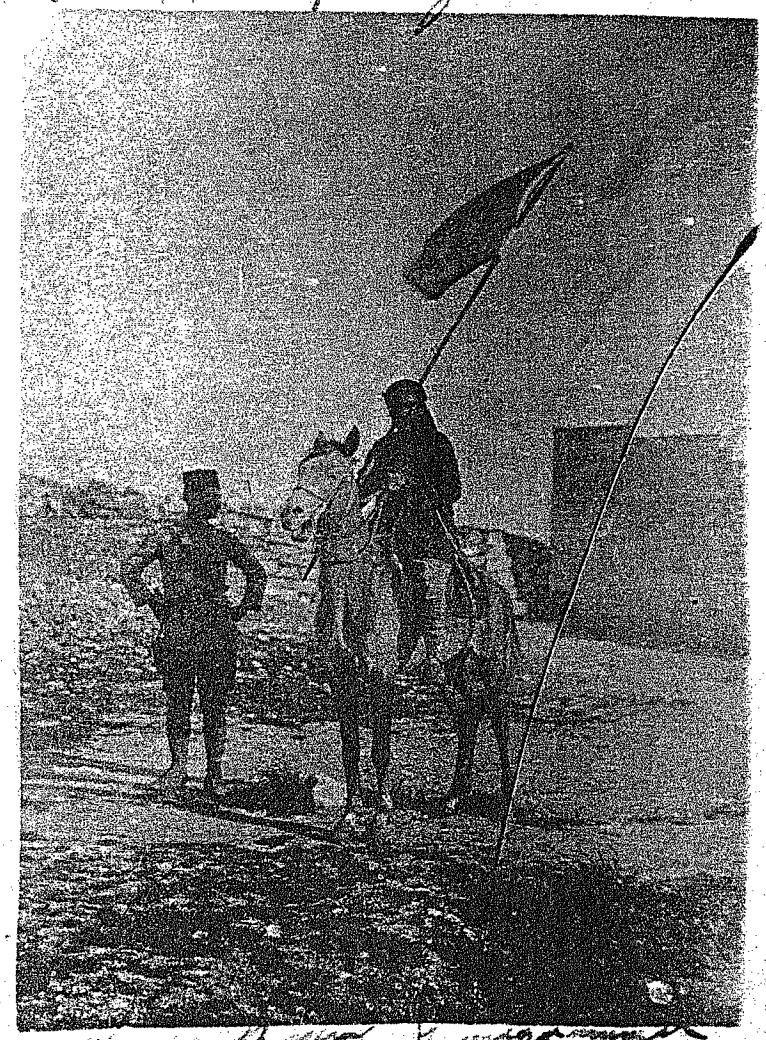

Hadilli Sait Bey'in Kahvecisi Seyit Hıdıroğlu Muhammed Beyaz Elçilik Bayrağı İle Fransızlarla Görüşmeye Giderken. (Yanında Kuvva-i Milliye Askeri)

- Benim Kuvva-i Milliye riyasetinden çekilmem Urfa mücahitlerini Fransızlara kurbanlık koyun gibi terk etmem olacaktır. Bu kahramanları ben ayağa kaldırdım. Para mukabilinde feda edemem dedi.

Beşliyan ikinci teklifinde de Diyarbakır valiliğini teklif etti. Bu da kabul edilmedi. Beşliyan da kendilerine bir şey yapılamayacağını söz alarak yanından ayrıldı.

Yüzbaşı Ali Saip kumandasında aşağıda isimleri bulunan aşiret reisleri ile beraber 1500 kadar aşiretli Urfa'yı kurtarmaya and içerek Karaköprü Tepesine geldiler. Urfa içerisine girmeden önce bir mola verildi.

Mehmet Emin (Odabaşı), Mehmet Ramazan Ağa (Bucak Aşireti), Mehmet Sakıp Efendi (Gürmen, Bucak Aşireti) Badıllı Aşiret Reisi Sait Bey.

Baziki Aşiret Reisi Bekir Arus Ağa, Şeyhanlı Aşiret Reisi Hacı Ömer Efendi İzollu Aşiret reisi Bozan Bey.

Karaköprü sırtlarında Kuvva-ı Milliye Komutanı Ali Saip tarafından Sajo'a bir ültimatom yazılarak Seyit Hızıroğlu Mehmet'e verildi. Elçi Mehmed'in bir ata binerek ve elinde beyaz bir flama taşıyarak 7-Şubat/1920 tarihinde getirdiği ültimatomda Urfa'nın derhal terkedilmesi isteniyordu.

Sajo bu tarihlerde şimdi Sümerbank binasını karargah olarak kullanıyordu. elçiye ve mutasarrıfa yazılı olarak verdiği cevapta yumuşak bir lisan kullanmış ve General Goureau'nun cevabını beklenmesini istemişti. Bundan sonra savaş devam etti.

Mücahitlerimiz gittikçe kuvvet buluyor, Fransızlar ise güçlerini yitiriyorlardı. Kahraman Urfalılar düşmanın şehri terk etmesini istiyor onlar ise diretiyordu.

Sajo Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin ileri gelenleri ile bir anlaşma yaparak şehri terk etmek istiyordu ve Ermeniler tekrar devreye girerek. Sajo'yu Konağa davet ediyor, samimi olmadığı için evindeki davet kabul edilmiyordu.

En münasip yer olarak konağa ve hastahaneye yakın köprü üzerinde buluşuluyor. Sajonun ileri sürdüğü şartlar ise; kendilerine 60 deve, 40 beygir, emniyetlerini temin etmek için eşraftan 20 kişi, Akçakale yolu ile gidilmesini şart koştu.

Şartların bir kısmı red edeldi. Kendilerine 60 deve yerine 40 deve, 20 kişilik eşraf yerine 20 kişilik Jandarma müfrezesi ve başlarında Yüzbaşı Ömer İzzet Efendi

ve yine Yüzbaşı Halil Nihat Efendiyi göndermeyi kabul ettiler. Ayrıca Akçakale yolunun kendileri için tehlikeli olabileceği ve aşiretler tarafından bir baskına uğramamaları için Suruç yolu tercih edildi.

10 Nisan 11 Nisan'a bağlayan gece Fransızlar Urfa'yı terk ettiler. Yüklerinin çokluğu nedeniyle yolda çok ağır gidiyorlardı. Urfa tarihi bir gün yaşıyor, millet heyecan içindeydi. Bu noktaya gelinceye kadar Urfa müftüsü Hasan Açanalın'da büyük katkıları olmuş itilaf ve müttefiklere telgraf çekiliyor cevaplar alınıyordu.

Urfa nadir görülen bir kışı yaşıyordu. Her tarafta kar vardı. Fransızlar şehrin batı mevkiine gelmişlerdi. Henüz gün açmamış hava karanlıktı. Burada koyunları otlatan bir çobanın sigarasını yakmak üzere çakmağını çakması düşmanlarımızı ürküttü. Yanlarındaki Yüzbaşı Ömer İzzet Efendiye hakaret yapmaya başladılar. İzzet Efendi ateş yakılan tarafa yürümeye başladı. Ne olduğunu anlamak istiyordu. İzzet Efendinin ayrılmasından sonra ağır makinalı tüfeklerle saldırıya geçtiler. Mevzilenme emri verildi. Kendilerini 2 km mesafe ile takip eden koruma görevlilerine ateş açmaya başlayan Fransızlar, karşılık görmeye başladılar. Aniden Şebeke savaş alanına döndü. Silah seslerini duyan halk ve aşiretler şebekeye geldiler,silah seslerinde dağlar inim inim inliyordu.

Buradaki savaşta 36 şehidin isimleri ancak tespit edilebilmişti. Şehitlerini alıp götürenlerden de haber yoktu. Yaralıların mevcudu ise 100'ün üstündeydi. 96 Fransız esir alınmış 2 kişi ise kaçarak Cerablus'a kadar ulaşmışlardı. Geri kalanlar ise arada yok edilmiş 11 Nisan günü Fransızlara ait bir keşif uçağı savaş alanına gelip manzarayı görünce hemen geri dönüş yapmıştı.

TEYFUR İLE MAĞMİKO

Fransızların Urfa'yı işgal ettikleri sıralarda Teyfur 15-16 yaşlarında Genç bir delikanlıydı. Urfa'nın "Kaleboynu" mahallesinde yetişmiş cesur, atılgan bir gençti. Memleketinin bağımsızlığına bir an önce kavuşmasını arzuluyordu. Fakat çok fakir bir ailenin çocuğu olması ve yaşının küçük olması silah almasına maniydi. Annesine defalarca bir silah alması için söylemesine rağmen zavalı kadının bunu gerçekleştirmesi imkansızdı. Çünkü silah alacak tek kuruşu bile yoktu. Oğlunun

ısrarlarına dayanamayıp oğlunun elinden tutup o sırada Urfa Müdafayı Hukuk Cemiyeti (12'lerin) azalarından biri olan Merhum Ali Şelli'nin yanına getirip:

- Oğlum düşmanlarla savaşmak için benden silah istiyor. Oysa ki benim değil silah, ekmek almaya bile param yok deyince Ali Şelli:

- Bağımsızlık için savaşmak isteyene silah verilmez mi? deyip, gözleri bağımsızlık ateşi ile parlayan Teyfur'a bir tüfek hediye eder. Tüfeği alan Teyfur kendisi gibi çocuk delinecek kadar genç ve cesur olan "Eyyübiye" mahallesi sakinlerinden "Mağmiko" ve "Kündür Ahmet" namıyla iki meşhur arkadaşı ile birlikte Fransızların karargah olarak kullanmak üzere işgal ettikleri "Karalök" ün bağevine hücum etmeye karar verirler. Bu cesaret sembolü üç gençten biri olan "Mağmiko" Fransız cephesindeki mazgal deliğinden ölüm kusturan makinalı tüfeğin ateş açar. O anda makinalı tüfek imha olurve başındaki Fransız askerleri ile tüm cephanelik ateş alır. Bunu gören Fransız kuvvetleri "Karalök" ün bağ evinin yakınında (Ermeni İtamhanesi) hastahane diye kullandıkları bugünkü Sağlık Müdürlüğü binasından ateş açmak suretiyle "Mağmiko" yu şehit ederler. Bunu gören Teyfur ile Kündür Ahmet arkadaşlarının cesedini oradan almak üzere siperden çıktıklarında yine aynı yerden açılan ateş sonucu Teyfur'da orada yaralanır.

NAFİ GÜN (BUDAK)

Nafi Gün (Budak) kurtuluş savaşı hazırlıkları yapıldığı günlerde, henüz çocuk denecek yaşta bir gençti. Vatanı için seve seve ölümü kabullenen her Türk gibi, babası da Nafi'yi kolundan tutup Urfa'nın düşmandan temizlenmesi için mücadele veren Urfa Müdafaayı Hukuk Cemiyeti Reisi Hacı Mustafa'nın yanına getirdi:

- İşte size oğlum. Bu toprakların uğruna siz ve çetenizle birlikte mücadeleye hazır. Lütfen kabul buyurunuz.

Hacı Mustafa, henüz yüzünde tüy bitmemiş bu çocuğu tepeden tırnağa kadar süzdükten sonra:

- Bu daha çocuk. Oysa biz burada savaş hazırlıkları yapıyoruz. Bu çocuğun, bize ne yararı olur. Savaşmasını bilmez ki

Deyince vatan aşkıyla, hürriyet meş'alesiyle yanıp tutuşan baba, birden gürledi:

- Savaşmasını bilmiyorsa ölmesini de bilmiyor mu?

Bu söz üzerine Hacı Mustafa ile birlikte bütün çeteler hep bir ağızdan "Allah'u Ekber" diyerek tekbir getirdiler, çocuğu silahı ile birlikte çeteye dahil ettiler. O sırada çetelerin elinde silah yok denecek kadar azdı. Nafi konuşmalardan bunu anlamıştı. O gece Külaflı mevkiinde Kazuna (Gazino) denilen ve Fransızların müstehkem bir mevki olduğu için işgal ettikleri ve cephanelik diye kullandıkları eve bir baskın düzenleme hazırlığı devam ediyordu.

Baskın saati yaklaşınca çetelerde birlikte Nafi'de silahını alarak yola koyuldu. Adı geçen eve geldi adı geçen eve geldiklerinde zifiri karanlıkta evden hiçbir ses gelmiyor. İçeride hiçbir insanın varlığı belli olmuyordu. Çeteler kuşkulu ve ürkek adımlarla evin duvarına kadar yaklaştılar. Nafi çetelerin omuzlarına basarak duvara çıkıp içerde olup bitenleri gözetlemeye çalıştı. İçerde kimsenin olup olmadığını ve bu sessizliğin bir pusu olup olmadığını kontrol etmeye başladı. Bir şey göremeyince duvardan evin avlusuna atladı tekrar bir şeyler görmeyince bir kibrit istedi. çeteler bunun çok tehlikeli olduğunu kendilerine yapılacak bir pusu hazırlığı ise kibritin yanmasıyla hepsinin ölebileceğini düşünerek vermek istemediler. Fakat Nafi kibriti yakıp bütün cephaneliği tekrar dolaştı. İçerde hiç kimsenin olmadığını görünce arkadaşlarına müjdeyi verdi. O gece Fransız kuvvetleri tesedüfen cephaneliği terk etmiş bir toplantı için nöbetçi bile bırakmadan başka bir karakola eğlenmeye gitmişlerdi.

Nafi, Urfa kurtuluşunu hazırlayan mühimmat temin etmek gibi büyük bir başarı göstermişti. Nafi'nin bu cesareti olmasaydı, bu sessizliğin bir pusu olduğunu zannederek çeteler geri döneceklerdi.

BİR MÜCAHİDİN ANISI

Birinci harpten sonra İngilizlerin boşalttığı Urfa'yı Fransızlar işgal ettiler. Ancak İngilizler Urfa'dayken Halkla ne kadar iyi geçinmişlerse Fransızlar bunun aksine o kadar kötü geçinmişlerdir. Memleketimizi işgal edişleri yetmezmiş gibi başladılar halka eziyet etmeye başladılar. Kadınların yıkandığı hamamlara girmeye kalktılar. Şehrin içinde zaten Kuvva-i Milliye teşkil edilmişti. Halk iyice nefret etmekteydi Fransızlardan. Bu arada Anteb'in harbi devam ediyordu. Bildiğimiz bir

şey Antep'te harp bittikten sonra, büyük bir kuvvetin Urfa'ya geleceği... Günler böyle geçerken 8 şubat 1919'da aşiretler memlekete girdiler. 9 Şubatta da ateş açıldı Fransızlara. Bu Nisan'ın 10'una kadar sürdü. O gün Fransızların görüşme istemesi üzerine kesildi.

Bu arada iki taraftan da ölenler yaralananlar oldu. Ancak Fransızlar iyice sıkıştırılmışlardı. Fransızların bittiği de biliniyordu. İşte bu durumda görüşme istedi Fransız kumandanı. O gün Ali Saip Bey, Belediye Reisi Hacı Mustafa görüşmeye gittiler. Bende Jandarma olmam dolayısıyla düştün arkalarına Hızmalı Köprüde sordu;

- Hangi yoldan çıkacaksınız? Harran'dan mı yoksa Suruç yolunu mu tercih edersiniz?

- Biz gece size haber veririz dediler. Gece haber vermişler Suruç yolunu tercih etmişler. Bir tabur kaleminde otururken Fransızlar'dan bir çavuşla bir er firaren geldiler. Mevcutrının 460 olduğunu gece yarısı çıkacaklarını anlatılar. Biz "Müslümanız, size itihak edip burada kalmak istiyoruz" dediler "peki" dendi.

O sırada bizim jandarmadan yüz kişi fedai vardı. Ben fedailerden değildim. Bu yüz kişinin üçü o gün hastaymış, doksan yedi kişi geldiler. Benimli birlikte üç kişi daha katıldı. Fedailere. Böylece 101 kişi mevcutla hazır olduk. Gece alaturka 7'de haber aldık ki çıkmışlar. Biz samsat kapısına geldik: - Dur emri verdi başımızdaki Hacı Çavuş Ali Saip Bey'le Hacı Mustafa duruyordu onları selamladık. Bize: - Önümüzde ve de düşmanın önünde çok halk var. Bunlar Fransızlara ateş ederse Fransız askeri Urfa'ya geri girmeye kalkar. Sizin vazifeniz bu durumda onları geri bırakmamaktır dediler. - Peki dedik. Akabe denilen mevkii geçtik daha ortalık karanlık Akabe'nin üst kısmını çıktığımız zaman bir karaltı gördük. Vardım ki bir sandık başında da bir adam oturuyor. İyice baktım, telgrafçı: - Nuri ne yapıyorsun burada? dedim. Muharebeyi temin ediyorum dedi. - Önde kim var? dedim. - Hiç kimse yok dedi. - Fransızlar önünüzde sizde arkasındasınız.

Ben geldim Hacı Çavuş'a haber verdim. Biz üçe ayrıldık. Bir caddeden bir soldan bir sağdan ayrı kollara gittik. Ben sola düştüm. Soldan gittik Şebeke'nin üstüne çıktık. Biz tepede otururken Fransızlar aşağıdan önümüzden geçmeye başladılar. O sırada geriden bir silah patladı. Biz artık kırk kişi bunu işaret kabul

ederek başladık ateş etmeye beş dakika sürdü sürmedi Fransızlar yüklerini yıktılar indirdiler makinalı tüfekleri başladılar bize ateş etmeye. Orada epey mücadele oldu. Halktan daha kimse yok. Yalnız Hacı Çavuş karşı tepeye adamlar göndermiş. Çok güzel harp ediyorlardı.

Ortalık açıldı birde baktım Urfa'dan binlerce kişi söküldü. Gelen iştirak etti. Harbe Fransızlar harp ede ede çekiliyorlar. En çok çarpışanlar mavi elbiseliler. Diğerleri Müslümanlar. Bu müslümanlardan bir kısmı ellerine beyaz bez alarak salladılar. Orda epey bir zaman çarpışıldı. Haber aldığımıza göre 140 kişi kurtulmuş ve Mürşit Pınarına zor atmışlar kendilerini. 160 kişi kadar da biz esir aldık. Urfa'ya getirdik. Diğerleri de telef oldu gitti orada.

URFA KURTULUŞ SAVAŞINDA ŞEHİT OLANLARDAN HÜVİYETLERİNİ TESPİT EDEBİLDİKLERİMİZ

1- Hacı Mustafa Oğlu ÖMER	Dergezenli Mahallesinden
2- Hasan Oğlu İSA	"
3- Ali Güro Oğlu HASAN	"
4- Gürgör Oğlu MUSTAFA	"
5- Aslan Oğlu SİNAN	Hamurkesen köyünden
6- Hacı BOZAN	"
7- Bedir Oğlu EYYÜP	"
8- Nacar Ali Oğlu Kasap YAHYA	Beykapısı Mahallesinden
9- Dellal Banknotcu HOCA	Gerz Mahallesinden
10- Kerim'in Yegeni MAMO	Kaleboynu Mahallesinden
11- Rasgeldi Hacı AHMET	Ulucami Mahallisinden
12- Pütürgeli SÜLEYMAN	
13- Fettah Oğlu ÖMER	Ulucami Mahallesinden
14- Musa Oğlu İSA	İmam Sekaki Mahallesinden
15- İsa Oğlu MEHMET	Nurali Mahallesinden
16- Şeyh Halil	Eyyübiye Mahallesinden
17- Sebilcioğlu Mustafa Çavuş	Türkmeydanı Mahallesinden
18-Hasan Oğlu Mehmet ALİ	Meşarikiye Mahallesinden
19- Osman Oğlu MÜSLÜM	Baydilli
20- İsmail Oğlu ÖMER	Hekimdere Mahallesinden
21- Mustafa KEMAL	Müderris Mahallesinden
22- Şirpak Halil Oğlu TEVFİK	Tepe Mahallesinden
23- M. Ali Oğlu MEHMET	Türkmeydanı
24- Mülki Oğullarından M. EMİN	Eyyübiye Mahallesinden
25- Mehmet Oğlu NAFİ	Nimetullah Mahallesinden
26- Erçişli Abdulhamit	Ulucami Mahallesinden
27- Fatih Oğlu REŞİD	Askeri Mahallesinden
28- Mehmet Oğlu Bakışçı MUSTAFA	Halilurrahman Mahallesinden
29- Ali CAN	Eyyübiye Mahallesinden

30- Temo Mustafa Oğlu MUSTAFA	Kazancı Mahallesinden
31- Eskici ZEKERİYA	Kazancı Mahallesinden
32- Abo Oğlu AHMED	Nuralı Mahallesinden
33- Ömer Oğlu HASAN	Dergezenli Mahallesinden
34- Ali HEDE	Çığran Köyünden
35- Hacı Ramazan Oğlu MEHMET	Meşarikiye Mahallesinden
36- Mehmet Oğlu MEHMET	Beykapısı Mahallesinden
37- Tombuloğlu BAKIR	Kendirci Mahallesinden
38- Antepli BAKIR	Hekimdede Mahallesinden
39- Dondurmacı Bedevinin Yeg. AHMED	Yusufpaşa Mahallesinden
40- MAHMUT	Eyyübiye Mahallesinden
41- Deveci Çiğköfteoğlu AHMET	Müderris Mahallesinden
42- OSMAN	Eyyübiye Mahallesinden
43- Eskici Dervişin kardeşi MEHMET	Yenice köyünden
44- Osmanın Kardeşi ABDULLAH	Kamberiye Mahallesinden
45- Hillonun Oğlu HAMİT	Tepe Mahallesinden
46- Reşit Efendinin adamı HALAF	Tepe Mahallesinden
47- Ahmet MİLLİ	Düğerli Aşiretinden
48- Halil Oğlu BEKİR	Karatepe Köyünden
49- TAYFUR	Tepe Mahallesinden
50- Mehmet ALİ	İzollu Aşiretinden
51- Reşit Oğlu ÖMER	Meşarkiye Mahallesinden
52- Hurdo Oğlu İMAM	Kalecik Köyünden
53- Reşidin Oğlu ALİ	Gönüllü Köyünden
54- Hasan Oğlu RAMAZAN	Kalecik Köyünden
55- Osman Oğlu BOZAN	"
56- Eyyüp Oğlu HALİL	"
57- H. Fazlı Mustafanın Adamı	
58- Muhacır Taceddin	Mahkeme Mahallesinden
59- Muhacır Abdullah	"
60- Muhacır Memiş Oğlu Abdullah	Narınca Mahallesinden
61- Muhacır H. Mehmet Oğlu HACI	Narıncı "

URFA'NIN KURTULUŞ TARİHİNDEN BİR BELGE-6

Sivas'da Hey'eti temsiliye Riyasetine

C: 10/11.12.1335

Hey'eti Temsiliyenin gösterdiği teveccühe arzışükran ile selameti memleket uğrunda ifna-yı cana her vekit hazır olduğumu arz eylerim.

5. Fırka ile teşrik-i mesai ediyorum. Nam-ı Müstear olarak (Hayreddin) imzası istimal edileceği ve verilecek emirlerin, bulunduğum Belediye Reisi veya Müdafaayı Hukuk riyaseti vasıtasıyle gönderilmesi müsterhamdır.

Urfa'dan alınan haberlere göre Siverek'li Ali Efendi'yi ihbar eden müddeiumumi Raif Sabık, Müftü Şeyh Müslüm, Haydar Ağa ile Hacı Bedi oldukları söylenmektedir. Fransızların Hüseyin Paşa'yı himaye ve siyanetle Şahin Beyzade ile Galip Beyzadeleri ezmek istedikleri müstahberdir.

Jandarma Umum Kumandanlığı bendenizi İstanbul'a davet ediyorsa da mağduriyetden bahisle gidemeyeceğimi beyan ettim. İstanbul'dan affimla vazifeyi mücahide ile bu havalide kalmaklığımı Hey'eti Temsiliyenin atıfetinden beklediğim maruzdur.

14.12.1335 (x)

Siverek'de Jandarma Tabur

Kumandanı Binbaşı Ali Rıza (Hayreddin)

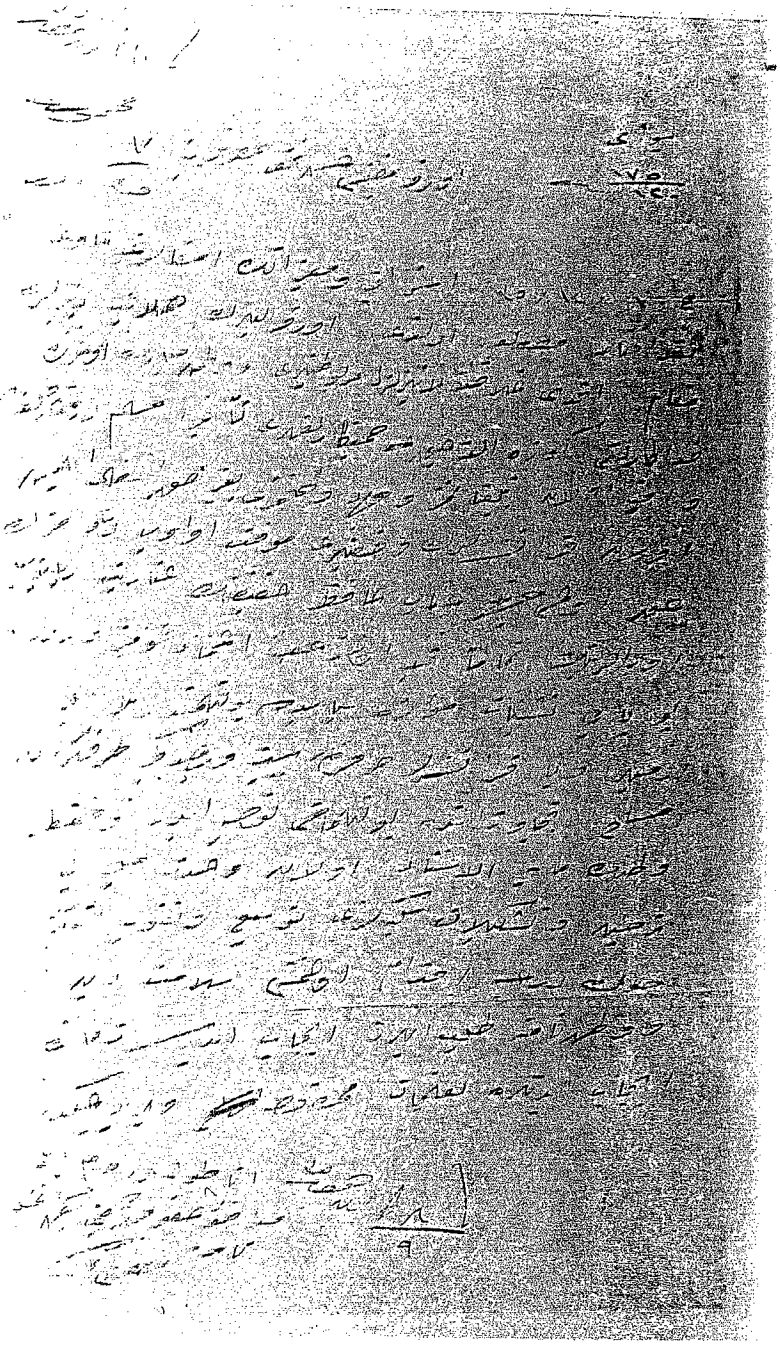

Mustafa Kemal'in Urfa Müftüsü Hasan Efendiye Sivas'tan Telgrafi

ATATÜRK'ÜN URFA'NIN KURTULUŞU SIRASINDA URFA MÜFTÜSÜ HASAN EFENDİ'YE ÇEKTİĞİ TELGRAFIN METİNİ

1.12.1919

SİVAS 175/120

Urfa Müftüsü Hasan Efendi Hazretlerine.

C.1/12/335 Eşraf ve mütebaranın imzalarını havi telgrafname mütalaa olundu. Urfalıların salabet-i diniyeleri, makam-ı akdes-i hilafete bila tezelzül merbutiyetleri ve vatan-ı mübarek uğrunda fedakarlığı göz alacak hamiyetkarlıkları müsellemdir. Mutasarrıflığa da vaki olan tebligatımız vechi ile vatanımızın bigayrin hak işgal etmiş olan Fransızların vaziyetleri muvvakkat olup davamızın hak olması ciheti ile Cenab-ı Hafiz-ı hakikinin inayeti rehbaniyesiyle oralarının tamamen tahliye olunacağına itimad-ı kavimiz vardır. Bu babda teşebbüsat-ı müessire-i siyasede bulunulmuştur. Binaenaleyh Ermeniler veya Fransızlar tarafından müsellahtecavüzatta bulunulmamasını tavsiye eder ve fakat vatanın medar-ı istinadı olan vahded-i milliyeyi tarsin ve teşkilat-ı milliyemizi tevsi ve takvile etmeğe son derece ihtimam olunmasını selamet-i din ve vatan namına talep eyleriz. İcap ederse zamanında icap edenlere talimat-ı mahsusa verilecektir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyet Heyet-i Temsiliyesi namına

MUSTAFA KEMAL

Müftü Hasan Efendi (Açanal)

KURTULUŞ SAVAŞIMIZDAN BELGELER

İşgal edilmiş düşman toprakları kuzey bölgesi Urfa-Cerablus sancağı No: 70

Sancak Siyasi Hakimi Yüzbaşı Sajous'dan Urfa Mutasarrıfı Efendiye

Yarınki 4 Aralık 1919 tarihinden itibaren Fransız ordusu tarafından işgal edilmiş bölgeye gidecek kişilere verilecek seyahat belgeleri Türk tarafından düzenlenecek ve daha sonra vize edilmek üzere dairemize gönderilecektir.

SAJOUS

İşgal Edilmiş Düşman Toprakları Kuzey Bölgesi, Urfa-Cerablus Sancağı No:58

Urfa 3 Şubat 1920

Sancak siyasi hakimi Yüzbaşı Sajous'tan Urfa Mütasarrıfı Efendiye;

Tarafımdan 50 Ermeni'ye asker elbisesi giydirdiği söylentisi devam ediyor. Bunu yayan büyük diplomatı tutmayı başarırsanız, pek ahmakça olan bu söylentiye son vermenizi rica ederim. Politika ile uğraşmaktansa gidip uyku çekmeyi kendisine ayrıca tavsiye etmeyi istirham ederim. Ancak çocukları eğlendirmeye yarayan hurafe ve masallardan ibaret sorunlara ilişkin kafa patlatmadığımız böylece anlaşılır ki buda sizin ve benim için pek değerlidir.

SAJOUS

İşgal Edilmiş Düşman Toprakları Kuzey Bölgesi Urfa Cerablus Sancağı
No: 121

Urfa 24 Aralık 1919

Sancak Siyasi Hakimi Yüzbaşı Sajous'tan Urfa Mütasarrıfı Efendiye

Sancakda görevli memurların her biri birer tercüme-i hal biçimde aşağıdaki gibi bilgi vermelidir:

- Memurun Adı
- Doğum Tarihi
- Yaptığı Memuriyet
- Urfa'ya memuriyetten tayin tarihi
- Bundan evvel bulunduğu ve yaptığı memuriyetler

Bu bilgiler Urfa'ya gelmeden önce sancak görevlilerini bilmek isteyen general tarafından talep bulunmaktadır. Pek acele istediğine göre bu bilgilerin Urfa'daki başlıca memurlara ilişkin olanların kabilse bu gün verilmesini rica ederim. Size ait belgenin de verilmesini unutulmamasını gerekir. Tabiidir ki kazalara ait bilgiler yerinden bilgi alındıkça gönderilecektir.

SAJOUS

İşgal Edilmiş Düşman Toprakları Kuzey Bölgesi Cerablus Dairesi

Urfa 25 Kasım 1919

Tutuklama

Urfa sancak askeri komutanı bugünden itibaren jandarma komutanı Ali Rıza Beyin memuriyetine son verilmiştir. Jandarma Yüzbaşı Kumandanlığına üstlenecektir. Komutan, bu emrin yerine getirilmesine Mutassarrıf Efendiyi davet eder. Komutan Rıza Bey, Adana ve İstanbul hattında birinci treni almaya mecburdur. Hareket tarihi ancak Arappınar İstasyonunda kendisine bildirilecektir.

İşgal askeri kumandanı Depoir

Sivas'ta Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsili Riyasetine

Şimdilik mevcudu 600 silahlı nefer olmak üzere sancak jandarma komutanı başkanlığında 12 reis yönetiminde gizli Müdafai Hukuk Cemiyeti kuruldu ve bu husustaki emirlerin adı geçen Ali Rıza Bey'e verilmesi rica olunur.

3 Ekim 1919

Urfa Mütasarrıfı Ali Rıza

Urfa Mütessarrıflığına Sivas, 109-20

Vatanseverce gayret ve hamiyetine teşekkür olunur. Teşkilatın büyütülüp genişletilmesine son derece himet buyurulması hususunu Jandarma Komutanı Ali Rıza Bey'e tebliği ve muharebenin devamı ve Diyarbekir'de 13.Kolordu Erkanı Harbiye Başkanlığı ile Mardin'de ordu kumandanı ile ilişki kurulmasını rica ederim.

8 Ekim 1919

Heyeti Temsiliye Namına Mustafa Kemal

7 Şubat 190'de Milli Kuvvetlerin Urfa'ya Yürüyüşü İle Kuvvayi Milliye Komutanı Ali Saip Bey'in İşgal Kuvvetlerine Verdiği Ultimatomdur.

Urfa'da Fransız İşgal Kuvvetleri Komutanlığına

Yüzyıllardan beri hür ne egemen yaşamış bir millet istila ve esirlik kabul edemez. Wilson ilkelerine ve mütakere hükümlerine aykırı olarak gittikçe artan gaddarca ve zalimce istilaya karşı kutsal haklarımızın korunmasına fiilen azmetmiş bulunuyoruz. Urfa'daki misafirliğinize daha fazla izin vermemiz mümkün değildir. Yapılan mütakereye aykırı işgal şiddetle reddeder, 24 saat zarfında Urfa'yı terk ve dökülecek kanlarının sorumluluğunu sizin olacağını harekata kalkışılacağını ve dökülecek kanlarının sorumluluğunu sizin olacağını bildiririz. Hristiyan yurttaşların her türlü hakları saklıdır. Urfa'yı tahliye ettiğiniz taktirde sınırımızın dışına kadar serbestçe gidebilmenizi sağlarız.

Urfa ve Havalisi Milliye Komutanı Namık (Ali Saip)

Fransızların verdiği karşılık;

Bilumun Aşavir Rüesasına

Yazınızı aldım. Sizlerle savaş halinde değiliz. Topraklarınızın boşaltılması emri General Goureau'nun muvaffakatına bağlıdır. İsteklerinizi ona bildirdim. Aramızda var olan temiz bağları zedeleyecek durumların önlenmesi için seri olarak geleceğini ümid ediyorum. 7 Şubat 1920

Urfa Fransız Siyasi Hekimi Sajaus

Kars Valisinden Urfa Müftüsü Hasan Efendi'ye Telgraf

Urfa Mücahitlerinden (Soldan Sağa)

1- Kömürcü Hacı Hasan

2- Bekirin Oğlu Mustafa

3- Hasso Cedde

Soldan Sağa

1- Kör Ası

2- Nuri Baba

Urfa Kurtuluş Savaşına Katılan Gazilerden Bir Grup

URFA KURTULUŞ TÜRKÜSÜ

Makam: Hicaz
Usullü: 4/4

Kolımı salladım toplar oynadı
Kara daş içinden çete kaynadı

Di yeri, yeri yeri, kumandanlar yeri
Çetelerin gidiyor, dönmüyor geri

Tılfırdır hestehana karşıma karşı
Hayın Fransız'ın bomba atışı
Urfa çetelerinin süngü takışı

Di yeri, yeri yeri, kumandanlar yeri
Çetelerin gidiyor, dönmüyor geri

Hızmalı Köprüden atladım geldim.
Cabırhanam töküldü, topladım geldim.
Hayın Fransızı pakladım, geldim.

Di yeri, yeri yeri, kumandanlar yeri
Çetelerin gidiyor, dönmüyor geri

Fransızın başında kırmızı fesler
Atılıyor bombalar, gelmiyor sesler
Ruhları çekilmiş, kalmış kafesler

Di yeri, yeri yeri, kumandanlar yeri
Çetelerin gidiyor, dönmüyor geri

URFA KURTULUŞ MARŞI

M. Hulusi KILIÇASLAN

Ses: Şükrü DÖLEN

Dağlarda uğuldar, göklerde gürler,
Yankılar dinmeden söyler o günü...
Urfa'yı bir daha kükrer görürler.
Her 11 Nisan'da anarken dünü...

Tarihe nişandır kurtuluşumuz,
Bize armağandır kurtuluşumuz,
Bir eşsiz destandır kurtuluşumuz,
En büyük şereftir Türk oluşumuz,

Dur, o gün kanlarla ıslanan yerde,
Yükselen sesleri duy perde perde ...
Bir eli bağrında, bir el ilerde
Haykıran erlerin dinle ununu...

Tarihe nişandır kurtuluşumuz,
Bize armağandır kurtuluşumuz,
Bir eşsiz destandır kurtuluşumuz,
En büyük şereftir Türk oluşumuz,

Atalar kanıyla bağlıyız yurda
Kuzu kaptırmayız sırtlana, kurda...
Sırası gelince biz bu uğurda,
Kurarız, yine o şanlı düğünü....

Tarihe nişandır kurtuluşumuz,
Bize armağandır kurtuluşumuz,
Bir eşsiz destandır kurtuluşumuz,
En büyük şereftir Türk oluşumuz,

FOLKLORİK ve KÜLTÜREL ÖZELLİKLERİ İLE URFA

- HALK OYUNLARI

Urfa halk oyunları Güney Doğu Anadolu Bölgesinde çarpıcı giysileri ve oyun figürleri ile gerçek bir sahne kuvvetine sahiptir. Urfa yöresinde iki tür oyun oynanır.

a) HALAY OYUNLARI: Kurulan halay soldan sağa doğru dairesel bir hareketle döner. En çok oynanan oyunlar:

- Kımılo: Bu oyun oyanırken bir de türkü söylenir.

Urfalılar hep ağlar
Ekinine bel bağlar
Bu kımıl ürek dağlar
Havar kımılo kımılo

-. Girani: Genellikle gösterilerin başında oynanır. Çok ağır ve nazlı figürlerle yapılır. Ağırlama demektir. Halay türüne giren oyunların bazıları şunlardır: Cezair, Çeçan kızı, Lorke, Derik, Beş ayak, Teşi, Gemi, Kör Deve, Tirge, Nurey, Ayşan, Keriboz, Seylani, Galuç, Mani vs. bu oyunların sayısı 60 kadadır.

b) KARŞILIKLI OYUNLAR: Bu oyunlar temelde aynı olmakla beraber oyun sırasındaki gösterilerden ayrı adlar alır. Başlıcaları şunlardır:

- Değenek Oyunu: 4 Oyuncu bir metre boyunda sopalarla davul zurna eşliğinde döğüşerek oynar.

- Kılıç Kalkan Oyunu: Bu oyun ülkemizde Bursa ve Urfa'da oynanır. Oyun sırasında o kadar tabii hareketler yapılır ki yaralanan oyuncular bile olur. 1950'lilere kadar yaygın olan oyun devlet arşivlerine kadar girmiştir. Diğer bir oyun

- Pıçah Oyunu: Bu oyunda da iki oyuncu karşılıklı kamayla oynarlar.

- GİYSİLER

ERKEKLER: Başa puşu bağlar, vücuda köynek 40 düğme yelek, şalvar giyer ve bele bir kuşak bağlarlar, ayağa postal veya çarık giyerler. Kola da pazubert takarlar. Köyle erkekler ekseriya zıbın giyer ayaklarına da kırmızı postal (yemeni) giyerler. Başlarına (arakçın) denilen bir çeşit takke giyerler.

KADINLAR: Köylerde evli kadınlar başlarına (köfü) denilen silindir biçimli başlık koyarlar. Köfün üst ortasında küçük daire şeklinde madeni bir tepelik, önünde altın veya penezler, arkasında da omuzlara kadar sarkan siyah ipek püsküler bulunur. Köfünün üzerine yaşmak örtülür. Genç kızların başlarında ise taç bulunur. Vücuda şalvar, ayze giyerler. Entarileri genellikle üç etek biçimindedir. Bellerine kuşak bağlarlar, belden aşağı bir de önlük takarlar. Ayağa postal vaya kaliç patin giyerler. Takı olarak hışır adı verilen altın, beşi birlik, kolye, kalep, kordon, ahıtma, hızma üç kor gibi çok çeşit takılar takarlar.

MAKYAJ: Kına ve döğme yaygındır. Döğme ele, dudaklara, yüze iğneyle kazınarak yapılır.

19. Yüzyıl Sonları Urfa Erkek Kıyafetleri

19. Yüzyıl Sonları Urfa Kadın Kıyafetlerinden Örnekler

19. Yüzyıl Sonları Urfa Kadın Kıyafetlerinden İki Örnek

19. Yüzyıl Sonları Urfa Kadın ve Erkek Kıyafetleri

Urfa'nın eski erkek mahalli kıyafetlerinden bir örnek

- URFA MUTFAĞI

Urfa mutfağı zengin yemek çeşitlerine sahiptir. Köfte, kebap ve tatlı çeşitleri çoktur. Bazı yemekler; boranı, tiritli köfte, içli köfte, dolmalı köfte, çiğ köfte, yumurtalı, ekşili, basma, aya, yahudi, sıcak, lıklıkı köfteler, yüzlemeli pilav, meyhane pilavı, frenkli kebap, patlıcanlı kebap, Harran kebabı.

Bazı tatlılar: şıllık, katmer, zingil, kadayıf ve daş ekmeği.

- ÇOCUK VE BÜYÜK OYUNLARI

Oyun, neşe ve hareket kaynağıdır. Çocuklara cesaret, atılganlık ve kendine güven gibi çeşitli beceriler ve yaşam deneyleri kazandırır. Büyüklere de hoş vakit geçirme olanağı sağlar.

Urfa'da; kalakala, el üstünde, sapan harbi, çömce gelin, mini mini havuz, geldi güldü, deleme, çelik çomak, birdir bir, yastık taklası, iğne minne kirazı, yüzük fincam oynu, gülle, beş taş, ebesaklama oyunu gibi oyunlar oynanır. Örnek olsun diye bunlardan birkaçının nasıl oynadığını açıklayalım.

KALAKALA: Bu oyun bir iki yaşındaki çocukları eğlendirmek için oynanır. Anne, baba ya da abla sırt üstü yatar. Ayağının tabanını çocuğun karnına dayar ellerinden tutar. Kalakala diyerek havaya kaldırır ve küçücük tekerlemeler söyleyerek havaya zıplatır.

FİNCAN OYUNU: Bu oyunu küçüklerle büyükler birlikte oynarlar. Oyunculardan biri bir köşeye giderek fincanları baş aşağı olarak bir tepsiye dizer ve fincanlardan birinin altına yüzük koyar sonra tepsiyi getirip oturanların önüne bırakır. Herkes sıra ile (ya şunda, ya bunda keçe küllah şunun bunun başında) diyerek bir fincanı kaldırır. Yüzüğü kim bulursa, ortaya konulan ödülü o kazanır.

- TARİHİ ESERLER

Harran Ulucamii, Urfa Ulucamii, Birecik Ulucamii, Çar Melik Hanı, Han-el Bağrur, Gümrük Hanı, Urfa Kalesi, Birecik Kalesi Rum Kale, Harran Kalesi, Şehitler Abidesi, Şuayp Şehri, Harran Harabeleri, Eyüp Nebi Köyü, Germüş Köyü,

Deryakup, Karacümcüm, Nemrudun Tahtı, Kara Koyun, Hızmalı Köprü, Demir Köprü.

- URFA'DA MUSIKI

Köklü bir musiki geleneği vardır. Ta, İbni Sina'ya varan ve onun eserlerinde adı geçen Rehavi makamı ve bu makamdan türemiş dokuz tane makamdan bahsedilir. Ayrıca halk müziği ve türkülerinin de başlı başına bir okuludur Urfa. Çalgı olarak şunlar vardır: çöğür, cufa, bağlama, neşatkar, kaval, zurna, sinek kemanı, zilli maşa, çarpara, def, dümbelek nağara.

EL SANATLARI

Çok eskiye dayanan bir geçmişi vardır. Ancak günümüzde yavaş yavaş yaygınlığını kaybetmektedir. Buna rağmen hala yapılanları vardır: kanaviçe, kuyumculuk, kaffaflık, ipekçilik, çulhacılık, kürkçülük, kokacılık, yonuculuk, küpçülük.

- URFA'DA YAŞAMIŞ PEYGAMBERLER

Hz. İbrahim, Hz. Eyyüp, Hz. Şuayp, Hz. İlyasa

URFA EVLİYALARI

Şeyh Hayatı Harranı, Şıh Mesut, Dede Osman,Kaplan Dede, Hasan Köle, Şıh Şani, Abdurrahman Dede, Arış Hoca, Hacı Kirip, Bediüzzaman, Nebi Efendi.

- URFA'DA YETİŞMİŞ BAZI BİLGİNLER VE EDİPLER

Sabit İbn-i Kurra, Sinan İbn-i Sabit, Şair Nabi, Nihali, Ebu Urube El - Harrani El Rebi, El Harrani, İbn-i Sait El Harrani, El Şeyh Ömer, B. Muhammet El-Rehavi, Necmettin Ebu Abdullah El-Nemiri, Hacı Sakıp Efendi, Tahir Efendi, Şerafeddin Yahya Efendi, Rüştü Efendi, Ali El-Suruci, Ebu Muhammet el-Hanbeli, Vehbi, Lazıp, Şair Abdi, Ebu Mahammet El-Sinan, İbn-i Cabir El-Harrani, Abdullah Edip, Abdurrahman Muhibbi, Ahmet Azmi, Bedri Taaceddin El-Ruhavi, Abdülsallam B.

Abdullah, Alim Azmi, Abdülhalim El-Harrani, Abbas Vasık, İbn-i Teymiyye, Şair Hikmet.

- GÜNÜMÜZDE URFA'NIN YETİŞTİRDİĞİ BAZI İSİMLER

Kemal Edip Kürkçüoğlu, Suut, Kemal Yetkin, Selçuk Atilla, Abdulkadir Karahan, Celal Saraç, Esat Mahmut Karakurt, Mehmet Özbek, Mehmet Akif İnan, Mustafa Yazgan, A. Aydın Hatipoğlu, Mehmet Atilla Maraş, Eyyüp Uyanıkoğlu, Necip Mirkelamoğlu,

URFA İLE İLGİLİ ŞİİRLER

URFA DESTANI

Halide Nusret ZORLUTUNA

Kahraman yatağı, erler otağı
Bir eşi bulunmaz diyar bu Urfa
İç açar kırları, bahçesi, bağı,
Yılın her ayında bahar bu Urfa

Taşları cevherdir, takasım gelir;
Otunu gül gibi kokasım gelir;
Durup şen yüzüne bakasım gelir,
Gönlümden kaygıyı atar bu Urfa.

"Karakoyun" coşar, döner bir sele,
"Anzilha" sefası girinci ele,
Gamı, kasaveti verir de yele,
Cihanı bir pula satar bu Urfa.

Bülbülü susturan şakrak sesi var,
Tadına doyulmaz çiğköfte'si var.
Dünyaca bilinir efsanesi var,
Cana yakın cennet kadar bu Urfa.

Bir yüce tarihtir "11 NİSAN" ı,
Duymayan var mı o şanlı destanı?
Uğrunda sel gibi akıtır kanı,
Sonra da cana can katar bu Urfa.

Kadını, erkeği soyca kahraman...
Yurda yan bakana sillesi yaman.
Aslan yetiştirir, bağrında aslan
Yiğitler kalbinde yatar bu Urfa

URFA GECELERİ

Halide Nusret ZORLUTUNA

Gök toprağa eğilir, yaklaşır;
Sarardı onu şefkatli bir anne gibi
Karanlık.
Ilık,
Yıldızları iri iri...
Ve uzakta çöl, ezeli bir sır!

Ilık karanlık şarkı söylerdi,
Ay ışığı öperdi susamış toprağı.
Kemanlar inler,
Neyler dua eder
Ve güzel sesler avuturdu her derdi.

Güzeldi, bir güzel masal kadar
Urfa'da yaz geceleri...
Urfa'da saz
Geceleri...
O gecelere hasretim var;
Hasretim var!

URFA İÇİN

Halide Nusret ZORLUTUNA

- Oradaki bacılarıma -

Dağlardan akseden ilahi sesi
Beni toprağına bağlamaktadır.
Ey aziz yurdumun aziz köşesi!
Hasretin bağrımı dağlamaktadır.

Senin kucağında mevsimler bahar;
Göklerden dökülür inci mehtaplar.
Rüzgarında bilmem ne efsane var
Maziyi andıkça ağlamaktadır.

"11 Nisan" geldi, Kahraman Urfa!
Bayramın şen olsun! Güzel, can Urfa...
Unutmadım seni hiçbir an, Urfa.
Sevincim gönlümde çağlamaktadır.

Sarıkamış, 1948

URFAM

Halide Nusret ZORLUTUNA

- Benim Aziz Bacılarıma, Kardeşlerime, Evlatlarıma-

Ayrılık acısını yıllar boyunca duydum,
Kalbimi yaktı hasret... Gözlerime doldu gam...
Nihayet, ta.. içimden yükselen emre uydum,
Nihayet, işte geldim, kavuştum sana Urfam!

Anlatılmaz bir şey bu... ruhu saran bu huzur,
Göklerinden çağlayıp kalbi aydınlatan nur!
Şimdi bütün varlığım bu ışıkla doludur:
Bu eşsiz gönül hazzı, can katar cana Urfam!

Beraber kutluyalım şimdi büyük gününü;
Hep birlikte analım şeref dolu dününü...
Dünyaya duyuralım senin büyük ününü,
Ayrı destan yazalım her kahramana, Urfam!

Kahraman... Evet! Soydan, ta ezelden kahraman
Evlatların döktüler istiklâl uğrunda kan,
Dediler "- Yurt yaşasın! Canımız ona kurban!"
Seni eriştirdiler 11 Nisan'a, Urfam!..

Senin "11 NİSAN"ın kalblerde sonsuz bahar:
O günde kurtuluşun solmaz gülleri açar...
Dünden de, bugünden de daha güzel yarınlar!
Yarınınla çok yaşa! Ruhuma ana, Urfam!

Urfa, 1 Nisan 1950

URFA

Halide Nusret ZORLUTUNA

Seni içten tanıyan kızını biraz dinle.
Çileler çekmiş yurdum, güzel Urfa, can Urfa!...
Ayrılık acısını paylaşalım seninle,
Yüreğim dolu hasret, can Urfa, vatan Urfa!...

Hayalin parça parça gönlümde çağlar her an,
Kale... Aynızeliha... Dergah... Halilürahman...
Her köşede bir başka güzellik, elvan elvan,
Her köşen ayrı cennet, can Urfa, Vatan Urfa!...

Sen ey mübarek toprak, erenler yatağısın,
Duymayana sözüm yok, duyanlar durağısın.
Koç yiğitler, yeleli arslanlar otağısın.
Urfa, kahraman Urfa, can Urfa, Vatan Urfa!...

Ecdadın asırlarca yurt uğruna dökmüş kan,
Kurtuluş savaşın da bir ayrı, eşsiz destan...
Sönmiyecek güneştir ufkunda "11 NİSAN"
Tarihime şan Urfa, can Urfa, Vatan Urfa!...

İbrahim Nebi; Hak'kın aşkıyle yana yana,
Nemrud'un ateşini çevirdi gülistana...
Ben de ateşten bir gül getirdim, işte sana;
Kalbten armağan; Urfa, can Urfa, Vatan Urfa!...

UNUTAMAM SENİ

Halide Nusret ZORLUTUNA

Gönlüme ancak sen yarsın
Her köşende san ki, varım!
İçimde her zaman varsın.
Seni her zaman hatırlarım.
Büyüledin beni Urfam!
Unutamam seni Urfam!

Aradığım Cennetleri
"Aynızüleyha" da buldum.
İçten tanıdım bu yeri,
Ona gönülden vuruldum.
Büyüledin beni Urfam!
Unutamam seni Urfam!

ŞEHR-İ RUHADIR BU

Nâbi

Bilâd-ı hayr-ı Halkillâh olan şehr-i Ruhadır bu
Zulâl-i muciz-i cari makam-ül Enbiyadır bu

Hicaz-ı kudsiden gayrı makamlardan ulâdır bu
Letâfette zerafette müzeyyen dilkuşadır bu

Bu mevlüd-ü Halillullah bu ceddül Enbiyadır bu
Halile ateş'i "berden selâm" eden Ruhadır bu

İstanbul'un bir aşıkı ola NABİ, İstanbul'da İken Urfa sevgisini unutmamıştır. Urfalı bir sevgilisinden (Muhtemelen hanımından) almış olduğu bir mektubun heyecanı ile aşağıdaki gazeli yazmıştır.

Ey name sen ol mahlika'dan mı gelürsin
Ey hüdhüd-i ümmid sabahen mı gelürsin

Alüde-i hundur yine daman u giriban
Ey hüdhüd-i ümmid sabaden mı gelürsin

Şavkın var olup satmağa erbab-ı niyazi
Sevdageri suku mina'dan mı gelürsin

Teşrife bu şeb vadi var ol şem'i ümidin
Ey hab-ı siyeh baht işedan mı gelürsin.

Bu secde-i beyhude nedir her kademinde
Ey hab-ı siyeh baht işeden mı gelürsin

Etmiş sana dil hastaların haleti tesir
Ey çeşm-i siyeh darı şifaden mı gelürsin

Herbir yere muyindan akar ab-ı letafet
Derya-i letafette şinaden mı gelürsin

Zahid bizi tahvif ile teşvişe düşürme
Sen mahkem-i ruz-ı cezaden mı gelürsin

Bilmem ne içün varmış idin kuyına ey eşk
Tahrik-i gazabdan mı recaden mı gelürsin

NABİ gazeli gibi hoş ayendeğin var
Ey bad-ı ravanbahş REHA'den mı gelürsin.

URFA TÜRKÜLERİNDE

Behçet Kemal ÇAĞLAR

Urfa'dan buluşur derler, her gece
Yaylanın geyiği, çölün ceylanı.
Urfalı gönlünde yatar sessizce
Dağ başı kartalı, sahra arslanı.

Vaz geçemem bu elden
Güzeldir her güzelden
Değil mi, gönlüm yanık?
Urfalıyam ezelden.

Getirmiş kurdu da, kuşu da dile...
"Ne güneştir ne de soy sop vesile"
içinin sönmeyen ateşleriyle
derisi de yanan esmer insanı.

Bul Urfa'yı gizlice
Kalb ata ata, gece
Bir kolun açık kalsın:
Yar gele yata gece...

Duymadınsa, duyacaksın ununu...
Kavga Urfa'lıya yiğit düğünü
Ataların sesi tutmuş o günü.
Birleşmiş çöl ateşi, dağ dumanı.

- URFA TÜRKÜLERİ -

TÜRKÜ

Söz ve Beste: Cemil CANKAT

Urfalıyam ezelden
Göynüm geçmez gözelden
Göynümün gözü çıksın
Sevmiyeydim ezelden.

Anama olasan Ömer
Baba olasan Ömer
Yetim kalasan Ömer
Benim olasan Ömer, hey!

Urfa bir yana düşer
Zülüf gerdana düşer
Bu nasıl baş bağlamağ
Her gün bir yana düşer.

Anam olasan Ömer
Babam olasan Ömer
Yetim kalasan Ömer
Benim olasan Ömer, hey!

URFA'NIN ETRAFI DUMANLI DAĞLAR

Makam: Hicaz
Usul: Düyek
Beste: Hamza Şenses (Kel Hamza)

Urfa'nın etrafi dumanlı dağlar aman aman
İçerim yanıyor aney gözlerim ağlar
Benim zalım derdim cihanı yakar aman aman
Gezme ceylan bu dağlarda seni avlarlar
Anaydan babaydan yardan ayrı koyarlar

Urfa dağlarında gezer bir ceylan aman aman
Yavrusunu kayıp etmiş ağlıyor yaman
Yavrumun derdine bulamadım derman aman aman
Gezme ceylan bu dağlarda seni avlarlar
Anaydan babaydan yardan ayrı koyarlar

Ceylan senin gibi yüreğim yara aman aman
Bir yavru kaybettim aman gözleri kara
Cihanda derdime bulmadım çara aman aman
Gezme ceylan bu dağlarda seni avlarlar
Anaydan babaydan yardan ayrı koyarlar.

KAHVEYİ KAYNADIRLAR

Makam: Uşşak

Kahveyi kaynadırlar (havar yazı)
Fincana damladırlar (vay vay)
Sehepsiz aşıkları (havar yazı)
Vururlar ağladırlar (vay vay)

Sus emi hamı canım sus emi (vay vay)
Bozulsun tamburamın düzeni (vay vay) (vayvay, vay vay)
Sevsinler gurbet ele gezeni (vay vay)

Kahve yemenden gelir (havar yazı)
Bülbül çimenden gelir (vay vay)
Yarı gözel olanlar (havar yazı)
Hergün hamdan gelir (vay vay)

Su emi hamı canım sus emi (vay vay)
Bozulsun tamburamın düzeni (vay vay) (vayvay, vay vay)
Sevsinler gurbet ele gezeni (vay vay)

KALANIN ARDINDA EKERLER DARI

Makam: Hicaz

Kala'nın ardında ekerler darı
Ekerler biçerler yarı bayarı
Yar bana göndermiş hayvaynan narı
Kalmıya kalmıya ahım kalmıya
Beni yardan ayıran murad almıya
Kala'nın ardında ekerler küncü
Ekerler biçerler bir avuç inci
Yar bana göndermiş havaya turuncu
Kalmıya kalmıya ahım kalmıya
Beni yardan ayıran murad almıya

Sehepsiz	: Sahipsiz	Hayvaynan	: Ayvayla
Sevsünler	: Sevsinler	Küncü	: Susam
Yarı ba yarı	: Yarı yarıya		

KÖVÜN DEVELERİ

Makam: Uşşak

Kövün develeri çekilir dağa
Anası hatındır babası ağa
Kövün devesi çok bilmem kim sağa

Zalım babay beni kövden bıraktı
Derdim çok dermansız derde bıraktı.

Kövün develeri gider geç gelir
Haftadan haftıya karnı ac kalır
Elinde dedikleri bana güç gelir
(Kövün adetleri niye güç gelir)

Zalım babay beni kövden bıraktı
Derdim çok dermansız derde bıraktı.

Köyün develeri çekilir çöle
Anası hatundur babası köle
Yarim hastelenmiş korharam öle

Zalım babay beni kövden bıraktı
Derdim çok dermansız derde bıraktı.

EVLERİNDE VARDIR ARIŞ

Makam: Hicaz

Evlerinde vardır arış (sen niye gelmezsen)
Aşkın verir karış karış (sen niye gelmezsen)
Al bu gülü bennen barış (sen niye gelmezsen)
(oy) şeker oğlan dilber oğlan (niye gelmezsen)

Evlerinde var badiya (sen niye gelmezsen)
Şeker yidirdim duduya (sen niye gelmezsen)
Elinden gittim kadıya (sen niye gelmezsen)
(Oy) gözel oğlan dilber oğlan (niye gelmezsen)

Hatındır	: Hatundur	Aşkın	: Işkın
Haftıdan	: Haftadan	Bennen	: Benimle
Arış	: Asma ağacı	Babay	: Baban
Badiya	: (Toprak) tencere		

BÜLBÜLÜN GÖKSU AL OLUR

Makam: Hicaz

Bülbülün göksu al olur
Gerdanda çifte hal olur gel aman
Bülbül on dir ay lal olur

Gül açılmış gülfama gel gel aman
Şu meclis-i irfana gel gel aman

Bülbül küçücek bir kuştur
Seher örtüşü ne hoştur gel aman
Bülbül on bir ay sarhoştur

Gül açılmış gülfama gel gel aman
Şu meclis-i irfana gel gel aman

Bülbül daldan dala seker
Göz yaşını güle döker gel aman
Bülbül on bir ay yas çeker

Gül açılmış gülfama gel gel aman
Şu meclis-i irfana gel gel aman

EL ZANNEDER BEN DELİYEM

Makam: Hicaz

El zanneder ben deliyem
Dost bağının bülbülüyem
Ben o yarin meftunuyam

Gönül sabreyle sabreyle
Mevlemin muradı böyle

Gül idim sarardım soldum
Yana yana ben kül oldum
Dermansız dertlere düş oldum

Gönül sabreyle sabreyle
Mevlamın muradı böyle

URFALIYAM DAĞLIYAM

Makam: Uşşak

Urfalıyam dağlıyam
Bahçalıyam bağlıyam

Ağamda şimdi gelir
Paşamda şimdi gelir
Güzelde şimdi gelir

Urfa'nın bedenleri
Çevirin gidenleri

Ağamda şimdi gelir
Paşamda şimdi gelir
Güzelde şimdi gelir

Vurun vurun öldürün
Yari terk edenleri

Ağamda şimdi gelir
Paşamda şimdi gelir
Güzelde şimdi gelir

DARACIK SOKAKTA YARE KAVUŞTUM

Makam: Uşşak

Daracık sakakta yare kavuştum
Yar aşağı ben yukarı sovuştum, oy beni beni
Yare bir gül verdim yarnan barıştım
Bir tanecik bir dert yaralar beni oy beni beni

Beni beni beni ceylanım seni
Sürmedim sefanı neyleyim seni

Yüce dağ başında yayılan atlar
Yarımın koynuna girmesin yadlar, oy beni beni
Mezarım üstünde bir karış otlar
Bi-tanecik bu dert yaralar beni, oy beni beni

Beni beni beni ceylanım seni
Şürmedim safanı neyleyim seni

Savuştum : Geçtim, yürüdüm
Yarnan : Yar ile

KAPUYU ÇALAN KİMDİR

Makam: Hicaz

Kapuyu çalan kimdir
Aç bakım gelen kimdir
Yaram derine düştü
Belki gelen hekimdir

Oy desinler desinler
O dilleri yesinler
Halepli bahçesinde
Nesimem oynar desinler

Liverimin kaytanı
Sen geldin yarim hanı
Yüzden seven çok olur
Candan sevenim hanı

Oy desinler desinler
O dilleri yesinler
Halepli bahçesinde
Nesimem oynar desinler

AYAĞINA GEYMİŞ KARA YEMENİ

Makam: Uşşak

Ayağına geymiş kara yemeni
Sallanma sevdiğim öldürdün beni
Dünya düşman olsa severem seni
Meğer kurşun ile vurdular beni

Sen bir yana ben bir yana yan yana
Kaşlar kara gözler benzer ceylana

Dere kenarında bir ev yapmışam
Kerpicim tükendi naçar kalmışam
Bir yar için çok cefalar çekmişem
Sen bir yana ben bir yana yan yana

Sen bir yana ben bir yana yan yana
Kaşlar kara gözler benzer ceylana

Liver : Tabanca
Kaytan : İpekten yapılmış ip, bağ

URFA'DAN DERLENEN MANİLER

Ay doğar sini sini
Sevmişem birisini
Cellat boynumu vursa
Söyleme doğrusunu

Akşamlar oldu gene
Çıralar yandı gene
Ay yüzlüm-ceylan gözlüm
Aklıma düştü gene

Bu handan
Kervan işler bu handan
Kes zülfün haraç eyle
Kurtar beni bu kandan

Bağ bana
Bahçe sana bağ bana
Değme zincir kar etmez
Zülfün teli bağ bana

Ceylan düzde ne gezer
Zülüf yüzde ne gezer
Canımı siye verdim
Bende can ne gezer

Ceylan otlar düzünde
Çayın öte yüzünde
Ben o yari tanırım
Çifte ben var yüzünde

Çekmecenin kilidi
Üstünü toz bürüdü
Sen orda ben burada
Olan ömrüm çürüdü

Çay içinde eşme çok
Tabib yarem düşme çok
Ben dedim sen olasan
Bana göre aşna çok

Daldalanım
Dalım yok daldalanım
Ben feleğe neyledim
Koymadı sevdalanım

Dalda yeri
Bülbül ol dalda yeri
Elinde elimde olsa
Nedeyim dalda yeri

Elde fincan gezdirir
Kolda mercan gezdirir
Nazlısından ayrılan
Kuru bir can gezdirir

Evleri görünüyor
Gönüldün veriliyor
Çekilecek dert değil
Mevlam sabır veriyor

Garibem yolun budur
Başıma zulüm budur
Komşular kınamayın
Ecelsiz ölüm budur

Garibem yoktur arkam
Kanadım yoktur kalkam
Çıkayım şığmaksuda
Urfa'ya doğru bakam.

Her ayından
Her yılın her ayından
Önünde bir kerpiç düşer
Ömrümün sarayından

Haran önü yabanı
Saçın döver tabanı
Birgün yanında kalım
Bin yıl çekim zindanı

İnci serdim hasıra
Mektup gitmiy Mısıra
Demirden çarık giyim
Gezeyim ardırısa.

İstanbul'da bir oda
Ay gidiyor buluta
Ben öyle yarı nedim
Gide beni unuda.

Kahve piştiği yerde
Pişip taştığı yerde
Güzel çirkin aranmaz
Gönül düştüğü yerde

Kebabı köz öldürür
Sürmeyi göz öldürür
Yiğidi kılıç yıkmaz
Bir kötü söz öldürür.

Leylası var
Mecnunun leylası var
Böyle mecnun gezenin
Elbette leylası var

Lal değil
Bülbül dilin lal değil
İnsafsız insafa gel
Benim halım hal değil

Mendilim para para
Korkarım yel apara
Sen onda ben burda
Selamımı kim apara

Merdiven başak başak
Çıkma yukarı yasak
Alaydan emir gelmiş
Kızlara subay yasak.

Ne mavidir
Kız gözün ne mavidir
Avudursan sen avud
El benim nem avudur

Nere gidim
Nerem var nere gidim
Bu derdi senden aldım
Dermana kime gidim

Oda seniy
Döşenmiş oda seniy
Bir canım var hak vermiş
Dilersey oda seniy

Oğlan adı Reşittir
Gül alnına düşüptür
Gece verdiğin hatem
Parmağından düşüptır

Peştimal işle yolla
Ucun gümüşle yolla
İçine üç elma koy
Birini dişle yolla

Rahen ektim göresen
Su verdim gögeresen
Mektup benim dilimden
Durmıyasan gelesen.

Rafta altın siniler
El değmeden iniler
Gurbette yarı olan
Sağ kulağı çiniler

Seher uyanan ağlar
Derde boyanan ağlar
İki baş bir yastıkta
Evvel uyanan ağlar

Sabahtır ezana bak
Kabrimi kazana bak
Azrailin suçu ne
Deftere yazana bak

Şinazdır
İsfahandır şirazdır
Tıfil ağlar yad eder
Meme küçük şir azdır

Tepsiye kırdım narı
Ağlarım zarı zarı
Gurbet ele yolladım
Top kakül esmer yarı

Tesbihim al mercandan
Kahve doldur fincandan
Sevisen eşkere sev
Ben geçmişem bu candan

Urfalıyam ağam ben
Her derde ortağam ben
Selam edin yarime
Ölmemişem sağam ben.

Uy rezin rezine
Buğdanın ferezine
Gelin bir zılgıt çalağ
Kızların karezine

Yarı yolladım yola
Hakka emanet ola
Güneş vurur karartır
Azıcık bulut ola.

Yazı yadım kararsız
Derde düştün çarasız
Ben düştüm bir ataşa
Siz düşmeyin yanarsız

Zülüf kısa yüz örtmez
Sevda başımda gitmez
Senin bana ettiğin
Gavur islama etmez

HOYRAT

Yara benden,
Ok senden yara benden
Göz açtım seni gördüm,
Geçmez bu yara benden

Yaram sızalr,
Ok değmiş yaram sızlar,
Yaralının halinden
Anlamaz yarasızalr.

O da senin
Bezenmiş o da senin
Dünyada bir canım var,
İstersen o da senin.

HZ. İBRAHİM VE URFA

Bir gün Nemrud bütün kumandan ve vezirlerini toplayarak, sarayında büyük bir meclis kurdurdu. Hazreti İbrahim'i zindandan alıp Nemrud'un huzuruna çıkardılar. Orada bulunanlar, Hazreti İbrahim'in gelir gelmez yere kapanıp Nemrud'a secde edeceğini zannetmişlerdi. Fakat O, secde etmek şöyle dursun, selam bile vermeden, büyük bir vakarla nemrud'a baktı. Vezir ve kumandanlar Hazreti İbrahim'i Nemrud'a secde etmeğe zorladır. Etmediğini görünce, üzerine yürüyüp öldürmek istediler. Nemrud razı olmadı. Odakilerin dışarı çıkmalarını emretti. Hazreti İbrahim ile yalnız kaldılar. Hazreti İbrahim bu halden istifade ederek Nemrud'a çıkışmağa başladı:

- Halkın sana tapmasından ne kazanıyorsun. Kuru bir gururdan başka eline ne geçiyor? Secde, ancak benim Allah'ıma hastır! Benim Allahım bütün alemlerin yaratıcısıdır. Şeriki ve neziri yoktur. Doğmamış ve doğurmamıştır. Kuvvet ve kudret sahibidir. Halbuki sen nefsinin esiri bir kölesin. Sana tabi olanları karanlığa götürüyorsun.

Nemrud, bu muhteşem ihtar karşısında taş kesilmiş ve söyleyecek söz bulamamıştı. Neden sonra:

- Dinliyorum diyerek mırıldandı. İbrahim devam etti:

- Benim Allah'ım Rahman'dır! Ben de O'nun Halil'iyim. Yaratıklarını nimetinin yağmuru ile yeşertir.

Nemrud, aynı şaşkınlıkla:

- Sonra? ... diyebildi.

Hazreti İbrahim:

- Allahımın daha nice nice vasıfları vardır. Etrafına dikkatle bakınacak olursan, bu hikmetleri görür ve derhal O'na inanırsın.

Nemrud, yavaş yavaş kendine geldi:

- Bu kadar methü sena ettiğin Allah'ın nasıl şeydir? Sen O'nu hiç gördün mü? diye, Hazreti İbrahim'den sordu.

Hazreti İbrahim, O'nu görmeğe insanın gözü ve gönlü tahammül edemez. Eserleri karşımızdadır, diye cevap verdi ve bunlara benzer daha birçok telkinlerde bulundu ise de, onun katı yüreğine tesir edemedi. Bir kulağından girip diğirenden

çıktı. Nemrud, Hazreti İbrahim'i tekrar zindana attırdı. O'na ceza tayin edecek heyetin acele toplanmasını emretti. Süratle toplanan jüri, bir gün evvel cerayan eden hadiseleri tespit edip Nemrud'a sundular. Hazret İbrahim'in putları kırdığını inkar etmediğini de ilave ettiler.

Nemrut

-İbrahim bunu benden de gizlemedi, dedi ve onlardan Hazreti İbrahim'e verilecek en ağır cezanın neler olabileceğini açıklamasını istedi.

o anda, her kafadan bir ses çıkmaya başlamıştı:

-Aç ve susuz bırakılmalıdır!

-Derisi yüzülmelidir!

-Gözleri oyulmalıdır!

-Kemikleri kırılmalıdır, diyenler oldu.

İran'dan gelmiş olan Merzen ismindeki aza sona kalmıştı. Nihayet o da fikrini açıkladı. Daha evvel, puthanede verdiği kararı tekrarlayarak;

İbrahim'i ateşe atalım, dedi.

Nemrud, bunun sebebini sorduğunda;

-Ateşe atmada, arkadaşlarımın teklif ettikleri cezaların hepsinden acısı vardır, dedi ve anlatmaya başladı.

-Yakılacak insan korkar. Günlerce uyuyamaz. Atılacağı ateşe yaklaşınca gözleri kamaşır ve kör olur. Dumandan boğulur.Etindeki su kurur. Susuzluktan çıldırır. Saçları ve yağları yanmaya başlayınca, kendi kandini yakar. Böylece çok acı duyar.

Daha devam edecekti ki, duyduklarından ürperen Nemrud, onun sözünü kesti ve :

- İbrahim ateşe atılacaktır! diye emir verdi.

Nemrud, Hazreti İbrahim'in ateşe atılma merasiminin çok parlak ve muhteşem bir şekilde tertiplemesini, kıyamete kadar insanların unutamayacağı bir dehşet arzedecek nitelikte olmasını istemişti. Nemrud'un bu kararını halk büyük bir sevinçle karşıladı. Genç , ihtiyar, kadın, erkek herkes putlarını parçalayan Hazreti İbrahim 'den öc almak için civardaki ormanlara koştular. Odunların en kuru ve en büyüğünü sırtlayarak taşımaya başladılar. Rivayet edildiğine göre, yük hayvanları

içerisinde katırdan başka diğerleri odun taşımadılar. Yüklerini atıp kaçıyor, sahiplerine bir türlü itaat etmiyorlardı.

Bugün hala büyük bir kısmı ayakta duran kale ve etrafı o zaman kupkuru bir vadiden ibaretti. Ur halkı, dört gün dört gece taşıdıkları odunları bu dereye yığdılar. Beşinci günü odunlar ateşlendi. Kısa bir zamandan sonra alevler gökyüzünü yalamağa başladı. Ateş o kadar büyüdü ki , şiddetinden gökyüzündeki kuşlar kebap oluyor, etraftaki insanların başlarına düşüyorlardı.

Ateş o kadar şiddetlenmişti ki yüzlerce metre uzaktaki çevresine yaklaşmak mümkün olmuyordu. Nihayet Nemrut'un adamları bir çare buldular. Ordunun muharebede kullandığı seyyar mancınıklardan birisini getirip halen kalenin bulunduğu tepeye kurdular. Hz. İbrahim'i bu aletle ateşe atmak kolay olacaktı.

Hazreti İbrahim, günün en sıcak bir saatinde zindandan çıkarıldı. Elleri bağlı olduğu halde, halkın arasından mancınığa doğru getirildi. Hazreti İbrahim, yol boyunca Allah'ı zikrediyor, yüzünde en ufak bir korku ve endişe belirtisi görülmüyordu. Bu halinde bile, halka hitap ediyor, onları Yüce Allah'a iman etmeğe çağırıyordu.

Hazreti İbrahim, Nemrud ile kendisine bu hükmü veren heyetin önünden geçirildi. Bir bayram havası içerisinde sevinç ve neşe ile bu merasimi temaşaya gelen binlerce insan arasında Hazreti İbrahim'in annesinden, Sara ve Lut'tan ve iman etmiş olan birkaç köleden başka acıyan ve gizli gizli ağlayan kimse yoktu.

Hazreti İbrahim, kendisini ateşe fırlatacak olan mancınığın yanına getirilmişti. Bu anda bile, etrafındaki insanları doğru yola çağırmaktan fariğ olmuyordu. (Kavmine dedi ki, Allah'a tapın. Ve O'ndan sakının. Bu sizin için daha hayırlı olacaktır. Eğer bilseniz. Siz Allah'ı bırakıp putlara tapıyorsunuz ve yalan uyduruyorsunuz. Sizin Allah'tan başka taptıklarınızın size rızık vermeğe güçleri yoktur. O halde rızkı Allah katında arayınız. O'na kulluk ediniz O'na şürkediniz. O'na döneceksiniz. Eğer, yalan sanıyorsanız sizden evvelki nesiller de yalan sanmışlardı. Resulların vazifesi sadece ap açık telkindir. Kavminin cebavı bundan başka olmadı. O'nu öldürün veya yakın. Kur'anı kerim, Ankebut Süresi 16-14).

Hazreti İbrahim, küftür içinde yüzen kavminin cevabını işitti ve devam etti. O dedi ki, siz bu dünya hayatında birbirinize dostluğunuz yüzünden Allah'ı bırakıp putları aldınız. Fakat kıyamet gününde birbirinize lanet edeceksiniz dereceniz ateştir. Hiçbir yardımcı bulamayacaksınız. Kur'anı kerim Ankebut Süresi 25).

İş uzadıkça halk sabırsızlanıyor, çağırıp bağırıyorlardı. Memurlar Hazreti İbrahim'i mancınığın kemerlerine yerleştirmek üzere iken, Cebrail Aleyhisselam kendisine göründü:

- Ya İbrahim! Sana yardıma geldim, dedi.

Hazreti İbrahim kabul etmedi.

- Ben Tanrıma teslim oldum. O beni korur, dedi.

Nihayet, aleti çalışıtırdılar. Hazreti İbrahim havalandı. Bu anda (Ey ateş, İbrahim'e karşı soğuk ve salim ol! Kur'anı Kerim, Enbiya Süresi 69). Hitab-ı İzzeti vaki oldu. Bu emri alan ateş, derhal suya, odunlarda balığa dönüşür. Bugünkü Halilürrahman gölü meydana gelir.

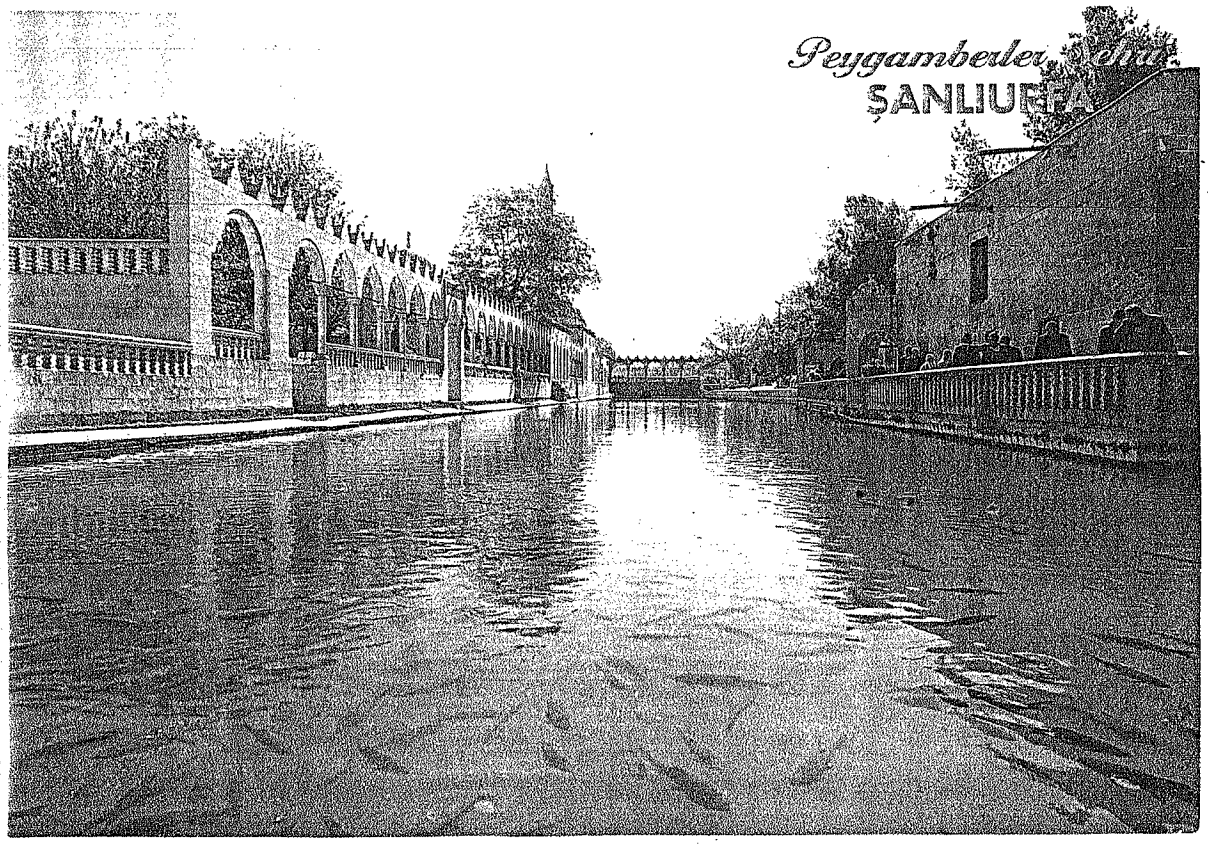

Halilürrahman Gölü

Hz. İbrahim'de güllerden yapılmış tahtın içine Cebrail tarafından oturtulur. Aynı anda Nemrud'un müslüman olan kızı Aynuzuleyha Hz. İbrahim'in ateşe atılmasına dayanamaz oda kendini aşağıya atar ve ikinci göl olan Aynuzüleyha gölü meydana gelir.

Ancak Hz. İbrahim'in el ve ayaklarını bağlayan ipler yanmıştı. Çağlayan su sesleri, ötüşen kuşların sevinç nağmeleri başta Nemrud olduğu halde, bu zalim, sapık ve yürekleri katılaşmış kavmi hidayete getiremedi. Bu ulu mucizeyi Hazreti İbrahim'in büyü ve sihirle tertip bir oyun sandılar.

Halk arasındaki, bir inanışa göre bu olay üzerine Hz. İbrahim beddua eder "Urfa dağlarında ağaçlar yetişmesin, katırlarda yavrulanmasın diye (dağlardan odun taşıdığı için) Urfa dağlarında ağaç yetişmemesi ve katırların yavrulamaması bu rivayete bağlanır.

URFA'DAN DERLENMİŞ BİR HALK HİKAYESİ

TEMBELO

Sür sürenin., var varanın. Destursız bağa girenin yımşah yımşah zoppa yimesi vardır. İnce koyun, çifte basma, olır olmaz sözlere kulağ asma. Meşe kömirinin dumanını üstinden kesme, yanmadısa gene mal benim seleye sen gir, sepete ben, dereden sen get, teppeden ben. Dokkız kuruş nikeh parasının sekkizini sen ver, birini ben. Anam kızken babam oğlanken, ben mabenlerine otırmış beşiklerini tingir mingir salliyken, illehi babamın küllehi. Ben tikerem o sökılır, mabeninden yımırta keder bitler tökilir, mabeninden yımırta kadar bitler tökilir. Zaman zaman içinde harbıl saman içinde deve dellallığı eder, sıçan berberlığ eder, heç birinin aslı yoh. O yalansa bı da mı yalan? Karınçıya vurdum palan. Ottıziki yerinden çektim kolan. Minariy elime aldım borıdır deye eşşegi ögime kattım meridir deye, beni tuttup delige attılar delidir deye, müfti ferman etti velidir deye.

Vahtında memleketin birinde bi dul arvat varmış bı arvadın Tembelo adında da bir oğlı varmış. Tembelo heç bi yere getmez, heç bi iş te yapmazmış. Bı dul arkvat sebbehnen birabar şehere işe gider, onın bının evinde hizmetkerlığ eder, aldığı paranan öteberi alıp evine gelir. Tembelo'ya kazan kaynadırmış. Aş bişer kaşşıh tikilir, Tembelo'yın ögine yimek gelirmiş. O da yimegi yattığı yerden bi ucdan, yir, bi taraften de işer, sıçarmış. Evin ne kapısı ne takası var. Altı üstü haraba bi ev içeri ne gün giriy ne yel. Evin içi pis pis koharmış.

Bı memlekette bi de padişah varmış. Bı padşahın da bir kızı... Kız babasına her Allah'ın günü: "Babo, erkeği erken eden arvattır, arvat istese erkegi rezzil de eder, vezir de..." demiş. Bir, iki, üç, beş bigün padşah artıh illalah etmiş. Memleketin bütün dellalalırını çağırtmış, nerde pis, tembel, pohınnan gülle oynıyan biri varsa bulın biye getirin demiş. Dellallar memleketi deş etmişler. Padşaha gelmişler demişlerki: "Padşahım aradıh daradıh bi tene buldıh, adı Tembelo. Dul bi arvadın oğlı. Eyni dediğiz kimin pohinnan gülle oyniy. Padşah kahtı kızının gelinlığını geydirdı. Cehezini bi ata yükletti. Mücevheratını bi ata yükletti, kızını da bi ata bindirdi, Tembelo'yun evine yolladı.

Padşah kızıdır, kederine boynını bükti. Evden içeri girdi bahtı ki, kohı, bi kohı. Evin cüngünde de bi adam yan gelmiş yatiy. Kız hemin etegini çemredı, evi sildi süpürdı. Tembelo'yı kaldırmağ istedi. Tembelo heç oralı olmadı.

Dul keri gene her zamanki kimin hizmerlığ etti, parasını aldı, öteberi düzdı, evine geliydi ki daha yarı yolde gendine söledilerl, hal mesele bele bele deye.keri inanmadı, geldı ve bahtı ki haket padşahın kızı genlere gelmiş, evi silmiş, sürüpmiş, otiriy...

Kız kahtı kerinin elini öpti, elindeki öteberiyli aldı. sukızdırdı, arvadı arı sili yahadı. Getirdığı heletleri geydirdi. O gece ele yattılar. Sebehten kız keriye bi kaç altın verdi. Keri getti, öteberi aldı, kız aş pişirdi. Kerinen birabar yidiler, kalanını da Tembelo'yın ögine attılar.

Gel zaman, get zaman bi gün kız keriye gene birkaç altın verdi, çarşıya gönderdi, birezim öteberi al, bi kaç tene de mıhlı degenek yaptır dedi. Keri getti altınları pozdırdı, kızın istedıhlarını aldı geldi. O gün de ele geçti. Devirsi gün kız keriyi bi mahanadan çıharı yolladı. Degenegi eline aldı, Tembelo'ya yanaştı. Yirmisen yimezmisen... Vur Allah vur.. Tembelo canının korhısınnan gendi gendini çıharı attı. Bu yandan kusiy bi yanda da bagıriydi: "Yoh mı biye sehep çıkan?" bi herif Tembelo'yu yanına çağırdı, gennine iş gösterdi, gösterdiği iş bi ayda zor biterdi. Elli altına uyıştılar. Tembelo mıhlı degenegin korhısından iş yarım günde bitirdi. Herifin ağzı açıhta kadı. Tembelo elli altını aldı eve geldi. Paralı mıhlı dengene verdi. Tembelo kızın adını Mıhlı Degenek komıştı.

Devirsi gün Tembelo gene yan geldi işe getmağ istemedi. Kız gene mıhlı değenegi eline aldı. gene yir misen yimez misen? Tembelo gene bir iş buldu, bı hatıra yüz altın kazandı. getirdi, pariy gene mıhlı degeneg'e verdi. Mıhlı degeneg'in korhısından her gün işe getmağa başladı.

Gene bi gün kız, Tembelo'ya bi marhama verdi, götir bını sat dedi. Tembelo ne etti, etti, bı marhamiy on altına sattı. O mabende bi adama rasgeldi. Adam: "Akıl satıyam, akıl satıyam" deye bağıriydı. Kaça sattığını sordu, adam on altına dedi. Tembelo on altını verdi, adam genine bi akıl sattı: "Hersnen kahan ziyanan otırır" Adam: "bi aklım var onıda aliy mısan?" dedi. Tembelo on altın daha verdi. Adam bı sefer de gennine bı aklı söledi: "Göyün kimi severse gözzel odır." Bı akılları adı eve geldi.

Bi başka gün gene çarşıda geziyken çarşıya bi bezirgan kondı. Bezirganın yüki beşyüz devenin üstine yeklenmişti. Tembelo bı yükleri on dekkede yere endirdi. Develeri hana çekti, bağladı. Bezirgan Tembelo'yu çoğ begendi: "Yanımda çalışır mısan" dedi. Tembelo da: "Gidim ben mıhlı degeneg'e sorum gelim, o zaman coğabımı verrem... deye coğapladı. Kahtı eve geldi. Kıza bezirganın dedihlarını aynattı.

Kız: "Get o bezirgana söle, on senelıh zehremizi, on senelıh haşlığımızı verisye, bu iş olur de..." dedi. Geldi. Bezirgana söyledi. Bezirgan kabıl etti. Tembeloyun evine on senelıh zehresinnen, on senelıh haşlığını gönderdi. bezirgan emir verdi, kervan düzildi, yola çıhtılar Mısır'a dorğı haraket ettiler.

Tembeloyun avradı yanı padşahın kızı ustalar, emelyeler tuttı. Babasının serayının karşına yeddi katlı bi seray yaptırdı. Bı serayın kapıları takaları heppi altındandı. Her takada bi yakut parliydi, görenlerin gözi kaliydı. Padşahın serayı bı serayın karşında mum kimin sönik kaldı. Kızım ayı geldi, günü çattı, nur topı kimin bi oğlan dağırdı. Tembeloyun tebi bı işlerden heç heberi yoh. O gendi kafasında Mısır'a gidiy.

Tembelo kervandan birabar bı kaç sene yol getti, bi gün bi yere geldiler, bi hebbe yeşıllıh yoh. Aynim Kerbela kimin bi yer. Develer, azaplar susızlıhtan nerdese çatlıyacah. Birez irahta bi kıyı gördiler, bin emek, bin zehmet kuyının başına geldiler...

Kuyunun yanına geldiler, bi azabı kuyunun içine salladılar su çıhatmağ üçün. Azab aman yandım beni çekin dedi, başka bi şe söylemedi. Azabı çıharı çektiler. Başka bir azab daha bırahsız dedi. Azaplar Tembeloyun dedi, onı da çıharı çektiler. Velhasıl kelam bütin azapları salladılar, heç biri dayanamadı. Tembelo bahtı olacah kimin değil, beni sallayın, eger ben yandım diyersem ipi birezim daha bırahırsız dedi. Azaplar Tempeloyu beline ipi bağladılar. Kuya salladılar. Tembelo yandım deye deye kuyyın dibine endi. Bi de ne görsin? Bıralıh bi seray. Bi serayda megersem bi dev otıriymiş. Devin adamları Tembelo'yı yahalayıp devin hüzurına çıhattılar. Dev, ben seniy ne üçün geldiğiy biliyem. Benim bi suvalık var eğer onı bilirsey siye su verrem, yohsam seni bi çeynem sakkız ederem dedi. Tembelo bunu kabul etti. Dev yanında otıran bi kurbağıy göstertti. Ben bınlardan birini seviyem, hindi bil bahım ben bınardan hangısını seviyem. Tembeloyun eklına hemen o çarşıdan aldığı söz

geldi. Göyilkimi severse gözzel odur dedi. Bı söz devin hoşına gitti. Zatana ben bı kurbağıya eşiktım, dedi, kızı bi terefe fırlattı. Efferim siye, get istedığiy keder su al dedi. Tembelo suyı devin kokalarına doldırdı. Azaplar yuharı çektiler. Atlarını suvardılar, doyana çiğ içtiler, bütin tuluhları su doldırdıar. Kuydahki kız mısır kralanını kızıdı. Tembelo'yın boynına sarıldı. Eger biye gözzel deseydiy dev beni yiyecahtı sen benim heyatımı kurtattiy dedi, çıhattı yüzigini Tembolu'ya verdi. Hindi Mısır kralının kızı bı kuyda ne geziy deyacahsız. Dev Mısır kralından herp etmiş, zornan bı kızı alıp getirip bı kuya kapatmıştı. Her nese, Tembola yüzigi barmağına tahtı, kıznan helallaştı, gennini çıharı çektiler.

Tembelo kervanan beraber, az gittiler çoğ gittiler, gelip Mısır içinde konahladılar, bezirgan mallarını satıp savdı. Bı mabende ahalinden biri Tembeloyun elinde yüzigi gördi, getti padişaha haber etti. Padişah oğlanı yanına çığırdı. Bı yüzigi nerden buldiy deye suval etti. Oğlan da hal mesele bele beledey padşaha gördıhlarını nekletti. Padşah ben siye kırh gün mühlet veriyem, ya kızımı getirsen ya da seni öldirrem dedi. Tembelo bı padşahtan kırh adam istedi, kırh erabana istedi, vurdu, geldi kuyın başına adamları gennini kuya salladılar. Kız Tembelo'yı görir görmez geldi, boynuna sarıldı. Tembelo sıfatiyden bah başıma ne işler geldi dedi, ne gördi, ne duydısa kıza aynattı. Soyra geldi devin yanına. Bahtı ki dev yatiy. Dev yuhidan uyattı. Dev Tembelo'yu görene çin şaşırdı. Bıra nerden geldiy dedi. Tembelo, senden kralın kızını istiyem. Gel senden teke tek vurışah, ilk derbiy de sen vur, dedi. Dev kabul etti. Kılıcını ele bi savurdu ki etraf fuzul dumana boğıldı. Tembelo kahtı, bi vuruşta devin başını kesti, devin eşyalarını altınlarını, mecevheratını kırh erabaniya yükletti, kızı yanına aldı, savıştı, Mısır'a geldi. Padişah kızını gördi, ele bi sevindi, ele bi sevindi.

Padişah bını kabıl etti. Tembelo Bezirganbaşınnan, azaplarından ayrıldı, onları başka bi melmekete yolçı etti. Soyna devin kuyısından aldığı kırh eraba eşya, altın, mücevharatnan mel meketine dorgı yola çıhtı. Tebi padşahın kızı da yanında.

Hindi bir gelah Tembelo'yın anasına, avradına, oğlına. Bı mabende Tembel'yın oğlı böyimiş, on yaşına girmişti. Padşah bi gün serayından çıhtı, tebdili kıyefet etti. Kızının serayını gördi. Adamlarına ecebe bu kimin serayıdır deye suval etti. Adamları padşahım bı seniy kızıyın serayıdır deye çoğap verdiler. Padşah bunı duyana çin şaşırsın mı, sevin mi? ecele adamlarını gönderdi. Kızını serayına de'vet

etti. Tembelo'yın vardıdır kırh hembal tuttı, genninin serayının babasının serayı mebenine halı döşetti. Oğlının birabar babasının serayına geldiler. Babası genneri kapıd akarşıladı. Kız başında geçenleri bele degil bele deye babasına nekletti. Padşah tornınıı kucağına aldı, bi öptı, iki dişledi, enve, türli oyuncahlar verdi. Bi sırfa kurdırdı, ne ararsay var, kuş südi can dermeni. Güvegisini sordı, kız Mısır'a getti dedi, onında yaptıhlarını bir bir aynattı. Padşah ferman etti, bından soyra kim benim güvegime Tembelo deyerse onın boynını vırdırram. Bından soyra güvegimin adı Paşadır dedi. Biz gene gelah Tembelo'yun yanına Tembelo kervanından biraber mel meketine yetişti. Deyah ki Ehber'in düzine gece vahtı çadırları kurdırdı. Mısır padşahının kızınan eyni çadırda bacı kardaş kimin birabar yattılar. Yarın gece Tembelo kahtı, geyinde şehere geldi, evine getti. Bahtı ki evi ortada yoh. Yerine bi seray yapmışlar. Bi herife sordı. Tembelo'yın evi nerde deye. Herif, kardaşım sen caniydan mı ecizdiy? Bı memlekette tembelo deenin boynını vuriylar, onun adı hindi Paşa'dır dedi. Serayı göstetti Aha bı da Paşa'nın serayıdır dedi.

Serayın kapısına geldi. Bahtıki iki tene aslan kapıda nöbet tutiy, aslanların ögine birezim et attı, seraya girdi, yuharı çıhtı. Bahtı anası bi köşede altından bi karyola içinde yatiy. Bi köşede de avradı bi gençnen koyın koyına. Nammısımı temizleyim dedi, kılcını çekti. Tam o mabende keri oyandı havarı, hahoyu bastı. Avradı da uşağı da oyandı. Birbirlerine sarıldılar. Tembelo, avradına ben sizi hemin öldirirdim. Ama siz düe edin a çarşıdan aldığım söze dedi. Avrat nedir o söz deye suval etti. Tembelo: Hersnen kahan ziyannan otırır deye çoğap verdi.

Tembelo başından geçenleri bir aynattı. Sözinin arasına Mısır padşahının kızını da sıhıştırdı. Tembelo'yun avradı madam ki bu kızı sen getirdiy, başımın üstinde yeri vardır. Get getir o kız ölim bitim benim kuman değil bacımdır deyi. Tembelo sevine sevine geri döndi. Soyındı, heç bi şe olmamış kimin yatağına girdi, yattı Sebbehnen kahtı. Kervanı yengiden düzdi. Şehere geldiler. Ahalinin bini bi ayahta. Nağara zurna bi karşılamah ki tarih yazmamış.

Kırh gün kırh gece dügin oldı, Tembelo Mısır Padişahının kızınan gerdege girdi. Padşah gennini yanına çağırdı. Ben artıh ihtiyor oldum, melmeketimin işlerini çeviremiyem. Seniy kimi bi güvegim varken benim bitahta tormağım heramdır dedi. Çıhattı tacını Tembelo'yın başına kodı. Tebelo da iki avradınnan ümrinin sonuna çig şen şadıman yaşadı. Ağbatı bizim Helle'yin başına.

URFA'DAN DERLENMİŞ ATASÖZLERİ

Ağaç dalıyla gürler

Allah var gam yok

Azca neriye? Çokçanın yanına

Azıcıh aşım, ağrısız başım

Böyigiy yohsa böyük daşa danış

Çağrılan yere erinme, çağrılmayan yere görünme

Çerçi ölbedekini satar

Çingene kızı hatın olmaz, dilenmese karnı doymaz.

Düşenin dostu olmaz

Düşmez kalkmaz bir Allah.

Dünya malı dünyada kalır.

Doğru divar yıhılmaz, eğri kaçan kurtılmaz.

Emanete hıyanet olmaz

Etme bulursun,ingildeme ölürsen

Evlat aziz, terbiye daha aziz

Garip kuşın yuvasını Allah yapar.

Gezen tilki yatan arslan eyidir

Gök gürlemeyince,kul "Allah Allah" demez

Gönlü namazda olanın kulağı ezanda olur.

Güvenme varlığa, düşersen darlığa.

Hazıra dağlardayanmaz

Hacıdan kork, hocadan kork karanlık geceden kork

Hekim hekim değildir, başına gelen hekimdir

Her deliğe barmah uzatılmaz

Her gözelin bir kusurı vardır

Kurda "Neden boynıy kalın" demişler. Gendi işimi gendim görürem de ondan demiş

Katırın ardısıra getme, babası eşektir.

Kaz kaznan baz baznan kel tavuk kel horıznan

Keri kızın derdi var içerisinde kurdu var

Kırnıznan comardın malı bir gider, kırnazın ki bi ahça ziyade gider.

Korhah bezirgan ne kar eder, ne zarar

Köti konşı adamı eyi mal sahebi eder

Laligin dilinden sehebi oynar.

Leglegin ümri laklaknan geçer

Lohma karın doyurmaz, mühübbet artırır

Meramın elinden heç bi şe kurtılmaz

Mılla evinden aş kör gözden yaş umma.

Nacarın kapısı sırımnan bağlıdır

Ne oldum dememmli, ne olacağam demeli

Otu çek, köküne bak

Oliyse yer begensın kalırsa el begensin

Ölmiş eşşek kurttan korhmaz

Pisiğin elli ete yetmezse, babası herine sayar

Pohlu yerin kömeci çoğ olur.

Sabırnan korıh havla olır.

Sağ gözün sol göze faydası yoh

Sevilmeyen gelinin yerişi serpşürp eder.

Şaşkın ördek suya tersten dalarmış

Şeytan ne kadar şeytan olsa toh ne'let baynındadır

Tahta tahtıya uymazza mıh çahılmaz

Tavuh gider ziçi (pisliği) de birabar gider

Tilki vardır baş keser kurdın adı yemana çıkmış

Ulısının sözini tutmayın ulıya ulıya ölir.

Üz verme üzsiz edersen, aç koma hırsız edersen

Var evi kerem evi yoğ evi verem evi

Variydır elem seniy yariydır, yoğidir külhan damı yeriye

Yel kayadan ne aparır

Yi yidir didar gör, yeme yidirme divar gör.

Yükü yere düşenin sehebi kuvvetli olmalı

Zengine yanaş, yağına suvaş

Zenginin malı zügirdin çenesini yorar.

URFA'DAN DERLENMİŞ DEYİMLER

Adımız çıkmış dokkuza enmez sekize: Şansızlığı ifade için.

Ağzı açıh ayran delisi: Densiz

Ağzında kan olsa tükürmezsin: sır saklayan ketum

Alnın damarı çatladı: zahmetli iş.

Arının deliğine çöp sohiy: Fitne çıkaranlar için.

Aş bişti, kaşşık tıkildi: herşey hazırlandı anlamında

Aşşağı tükür sakel, yuharı tükür bıyık: çaresizlik için kullanılır.

At suratlı: yüzü gülmeyenler için.

Atların yerine iheri bağlamışlar: işin ehıl ellerden çıkması

Ayağı çukurda: yaşlı, sağlıksız kişiler için kullanılır.

Ayağı yanmış it kimin geziy: başıboy fazlaca dolaşanlar için kullanılır.

Ayın günün parası, karannin günün çırası: aşırı güzelliği ifade.

Babayın halısı mi serilmiş: gelişi güzel yerlere oturan kişilere söylenir.

Bahtiy mi aş. durma yanaş; bahtıy mi iş durma siviş: obur ve tembeller için söylenir.

Bamya kimin açıhta kalmak: yalnız, terkedilmişler için kullanılır.

Ben aridım mi binecah, allah verid aparacah: kar umarken zarar etmek.

Beş barmağın beşi bir mi?: yaratılışın farklı olduğu anlamında.

Bi dilliyde olmassa gazi karkalan oyar: dilinden başka marifeti olmayan kimseler.

Bi ayağı çuhırda: çok yaşlı olanlar için.

Bi gözını kör, bi kulağını sağır etmek: Hoşgörü sahibi olmak

Bi harbıl samanı iki eşşeğe bölemez: Beceriksiz insanlar için kullanılır.

Bi inne bi iplik zayıflamak

Bi mertek kırh ortah: Çok hisseli az mal

Bi mıhı eksik: Yarı deli

Bişmiş aşa savıh su katmak: Bitmiş bir işi bozmak

Bizim it size balta getirdi mi?: Mevzu dışı münasebetsizce lafa karışan kişilere kullanılır.

Borç hırtlekte: Borcu çok.

Caniye ataş düşe: Belalı kişiler hastalığa uğraması dileğindeki beddua.

Caniye karim ola: nankör kişilere karşı söylenen beddua

Ceftnen nar kabuğı ye: Yemekleri beğenmeyen, davetsiz misafirlere söylenen acı söz.

Cıfıt mahlesi: Hilesi çok.

Cırrık etti: Bir işten, bir oyundan, bir iddiadan acz içinde mecburen bıkıp kaçmak.

Ciğeri göziki: Yoksul kişiler için kullanılır.

Cınıbıt kimin adam: Fazla hareketli kişiler için kullanılır.

Çamura bastı çalıya astı: Özensiz çamaşır yıkayan kadınlar için söylenir.

Çapıt başta çarpanar ayahta: Çok gezen kadınlar için kullanılır.

Çarhına ohımak: Dünyasını zindan etmek.

Çarıpana suratlı: Çirkin kişiler için kullanılır.

Çek çındır: Zayıf ve fakat kuvvetli kişiler için kullanılır.

Çirpisi seyrek: Gerizekalı, patavatsız.

Daş attıh kolımız mı yoruldı: Bu işte ne emek sarfettik ki, anlamında kullanılır.

Değirmenin alt tayı rehet,l üsti rehet değil: işin sahibi sakin, başkası telaşlanır anlamında kullanılır.

Deli deliye deli kengere uydı: Anlaşması imkansız olan kişilerin anlaşması

Deli deyende damarına yayılıy: Şımarık kişilerin üzerine gittikçe daha da şımarır anlamında kullanılır.

Dellalın devesi yitinmiş: Çığırtkan bir kişinin başına bir felaket gelmesiyle takınacağı tavır için söylenir.

Dilin gemiği mi var: Dil durmaz ve diline hakim olmazsan her şeyi söyler anlamında kullanılır.

Diliy de olmassa göziy karkalar oyar: Tatlı dilinden başka bir özelliği olmayan için kullanılır.

Dirhemini yiyen it kudırır: Ağır bir sözü veya hareketi ifade etmek için kullanılır.

Dongızdan bi kıl çek: Cimri bir kişiden birşeyler kopar anlamında.

El iyisi ev delisi: başkalarına iyi yakınlarına kötü davranan kişiler için kullanılır.

Elifi görse mertek zanneder: Cahilin tekidir anlamında kullanılır.

Elli işte gözi oynaşta: Yaptığı işle meşgul olmayan kişiler için kullanılır.

Ekli bi kariş yuharda: Havai kişiler için kullanılır.

Erzi kırıh: Namusiz anlamında kullanılır.

Eşkimişiy mi var: Bizimle görülecek bir hesabın mı var anlamında kullanılır.

Gavur parasından beş kurış etmez: Değersiz mal ve insanlar için kullanılır.

Geçi kimin pöçiğimiz açıhta: Her şeyimiz meydanda yaptığımız hiç gizli kalmaz anlamında kullanılır.

Gemik torbası: Cılız kişiler için kullanılır.

Göziyi toprah doyıra: Aç gözlüler için kullanılır.

Göziyin elifi söne: Kör olasın anlamında kullanılır.

Gün görip mıraz almıyasan: iyi bir gün görmeyesin mutlu olmayasın anlamında kullanılır.

Her sekkele bi darah vuriy: İki yüzlüler için kullanılır.

Hessir altı ekrabı: Sinsi kişiler için kullanılır.

Hessir cüriti: ziyaretini lüzimundan fazla uzatmak anlamında kullanılır.

İki çini yanına düşmek: Çaresiz kalmak, şaşırmak anlamında kullanılır.

İki kapının iti: Çok kişiye hizmet edenler için kullanılır.

İnne atsay yere düşmez: Kalabalığı ifade eçin kullanılır.

İnneden kuyı kaz: İnce ve zor iş yapmak anlamında olup terziler için kullanılır.

İt sineği kimin bulaşma: Askıntı olanlar için kullanılır.

Karıncanın kavumı çıhtı, bi ayağı toppal çıhtı: Tutulacak tarafi olmayan birine arka çıkan için kullanılır.

Karıncaya binsebelini incitmez: Sinsi ve usta kişiler için kullanılır.

Kabir suali: Cevabı bilinmeyen veya cevaplanması hesaba gelmeyen zor soru anlamında kullanılır.

Lelb demeden leblebiy ayniy: Zeki kişiler için kullanılır.

Leğleği ayahta gördi: Çok seyahat edenler için kullanılır.

Mehsedi hamanda çimmah değil delleği döğmah: Asıl maksadı kavga olan kişiler için kullanılır.

Mılla elli tetirbesinden yol çıkmaz: Bu işin sonu yok anlamında kullanılır.

Ne istiysen baciydan, baciy oliy acından: Sen ondan umuyorsan ama onda da yok ki anlamında kullanılır.

Ne tez cin oldiy, ne tez adam çarpisan: Bu işi ne çabuk kavradın, anlamında kullanılır.

Nuhi nebi'den kalma: Kullanılmaz, hurdası çıkmış eşya anlamında kullanılır.

Ökız öldı, kanı sindi: Biten ortaklıklar için kullanılır.

Öliler zannedermiş ki diriler hergün havla yiyiy: Tok acın halinden bilmediği gibi, açlar da tokun halinden anlamaz anlamında kullanılmıştır.

Ömir törpisi: Üzüntü kaynağı anlamında kullanılmıştır.

Paranan alıp daşnan öldıressen: Öfke duyulan kişiler için kullanılır.

Pilavdan dönenin kaşığının sapı kırılsın: Bu işten vazgeçilir mi anlamında kullanılır.

Rafa sehen mı düziysen: Bu geçkin yasında ne tedarik görüyorsun anlamında kullanılır.

Rehet yatacağımız gece konşının eşşeğine hırhız geliy: Lüzumsuz şeyleri kendilerine dert edinenler için kullanılır.

Sehen aştan sıccah mı?: Bana ne seni daha çok ilgilendirir, anlamında kullanılmıştır.

Sıccah ahır sallama yem: Ekmek elden su gölden anlamında kullanılır.

Sıfatını gören hamam parasını itiriy: Uğursuzlar için kullanılır.

Soyda soytarı çıhtı: Ailenin yüz karası olan kişiler için kullanılır.

Söle söle bi söz yuvala yuvala bı koz: Hep aynı söz anlamında kullanılır.

Südi sümiği mırdar: Kötü kalplı olanlar için kullanır.

Şeşibeş gör: Yanlış görmek anlamında kullanılır.

Şeytan kör göziye le'net: Kötü bir için yapılmasına ramak kalmış kişiler için söylenir.

Talandan mal mı kaçırıysan?: Yağma mı var ne oluyor anlamında kullanılır.

Tapı kıl: Oturduğu yerde uyuklamak anlamında kullanılır.

Teppesine vur, elinden ekmeğini al: Zavalı kişileri nitelemek için söylenir.

Tivi pozıh: Saç rengi sarı ve angudi olanlar için kullanılır.

Top at: İflas etmek anlamında kullanılır.

Toppal karınçanın kör kavımı çıhtı: Arka çıkılmaması gereken birine arka çıkanlar için kullanılır.

Uda boğıl: Utanmak anlamında kullanılır.

Unımı eledim, eleğimi astım: İşimi bitirdim veya iş yapacak çağı çoktan geçtim anlamında kullanılır.

Uşacıh başı deli ümer: Toplumdaki düzensizlikler için kullanıldığı gibi başı bozuk bir gruba önderlik yapmaya kalkışan kişiler için de kullanılır.

Üç urıb arşın uzan: Boylu boyunca uzanmak anlamında kullanılır.

Üstine bi tas sı iç: Sen bu işi unut anlamında kullanılır.

Üziy gören hecı ola: Nerelerdesin anlamıda kullanılır.

Verin yiyim örtin yatım: Hazır yiyicileri nitelendirmek anlamında kullanılmıştır.

Vursay öliy vurmasay ekmegiy eliyden aliy: Güçsüz fakat hilekar birini nitelemek anlamında kullanılır.

Yağ içmiş: Vurdumduymaz anlamında kullanılır.

Yıhılcah kapı mı geziysen: Oturacak bedava sofra, yatacak bedava yatak mı arıyorsun anlamında kullanılır.

Yıldızı hefif: Çabuk kananlar veya çok korkanlar için kullanılır.

Yola yağırt mı ahttıyız?: Bize ne menfaatin olduki anlamında kullanılır.

Zingilli ziyarat: Ağacına caput bağlanan yatır anlamında olup, başına her bulduğunu bağlayan kadınlar için kullanılır.

Zurnanın zırt dediği yerden: İşin en ince tarafından, insanın zaafından anlamında kullanılır.

URFA'DAN DERLENMİŞ DUALAR

Allah işi rast getire

Allah bol rızk vere

Allah'a amanat olasan

Allah seni ev bahtıdan güldire.

Allah kısmetiy geniş ede.

Allah yuvayı dağıtmıya

Allah kazayı belayı def'ede.

Allah seni haca nasip ede

Allah çocuklarıy bağışlıya.

Allah ele ayaga bırahmıya

Allah seni kimseye muhtaç etmeye.

Allah heri bari anaya yidire.

Allah siye ağbeht vere.

Allah seni dünyada da ahrette de yormıya.

Allah evlatlarıy siye ömirli ede,

Allah size akıl fikir vere

Allah kazancıy anaya babaya yidire

Allah ataşiy anaya babaya göstermiye.

Allah size sabır vere.

Allah seni çocukları içinden eksik etmiye.

Allah şifasını gerkeyleye

Allah analı babalı büyüde.

Allah salih kullarından eyleye

Allah taziyenizi mübarek etsin.

Allah ömrini kavi etsin.

Allah seni oğıliydan, kızıydan komşı ede

Allah mırazı vere

Allah muini ola

Alla seni var ede

Allah heyri vere

Allah biri bin ede

Allah senden razı ola

Allah siye hayırlı evlat vere

Allah yardımcı ola

Anaya babaya rehmet

Ağbatı siye ola

Ben senden razıyam Allah senden razı ola

Babaya rahmet

Berhudar olasan

Babayın köruna nur yağa

Cani argı sızı görmiye

Dünya durdukça durasan

Eliye sağlık

Elmaslar, inciler, ahıtmalar takasan, saraylarda otırasan.

Gün göresen, devran süresen

Günahlari kefaret olsın.

Hanay memur ola

Hocayı hızır yardımcı ola

Hazreti peygambere konşı olasan

Her bar göresen

İfleh olasan

İfleh berhudar olasan

İşi güci rasgele

Kazay, belay defola

Köruya nur yağa

Nur gölünde yata

O gün ola hac şerbeti içah.

Soni gele

Su gibi aziz olasan

Sen beni yormadiy Allah da seni yormıya.

Tuttiği altın ola.

Yeri cennet ola

Yetişip yeterser, göğerip bitesen.
Yukarıda otırasan aşağı buyırasan
Yedi oğlan babası olasan

URFA FOLKLORUNDA BEDDUA

A- SAĞLIKLA İLGİLİ BEDDUA

Allah siye dert vere derman vermiye
Alti aha gözi baha dört ayaği haviye baha
Betrey söne
Beyniye şiş çahla (Mıh çahıla)
Canıya ataş düşe
Canidan bizar olasan
Canidan bulasan
Canıyın bedeniyin üstine inliyesen
Cigeriy ağzıya gele
Deli olasan dağlara düşeşen
Deli olasan derman bulamıyasan
Dermensiz derde düşesen
Dert tuta sizi
Diş dırnah bulmıyasan
Eski derdiye dönesen evvel derma bulindi şimdi bulamıyasan
Epriyesen çüriyesen
Epriyesen çüriyesen lap lap tökilesen
Epriyesen çüriyesen firenk zehmetli tökesen
Gidesen bi zalımın eline düşesen cigeriy yüreğiy hestehana silepçesini doldıra
Göti yerde gözi kapıda kala
Her tikey bi dağda kala
Hespe tökesen
Hepse tökesen hespir yiyesen
İnce ağrıya düşesen
Kan ağlıyıp kara bağlıyasan

Kanıya pohıya bölenesen

Kaniy pohiy bi delikten gele

Kani pohi bi gele

Kan kusasan irin ahtarasan

Kan sıçasan kan işiyesen

Kızken kızdırasan

Kızken kızdırasan kızamıhlar tökesen

Köşelerde kalasan

Ölmiyesen örneg olasan

Pohiynan gülle oyniyasan

Sen olasan parça pirtik olasan

Sen olasan parça tike olasan

Sen olasan bi deri bi gemik kalasan

Sesiy kesile

Sesi söne

Soyi sopi kuriya

Tike tike olasan - Lime lime olasan

Yidiği yimek birnidan gele

Yiyisen sıçmayasan

B - ÖLÜM DİLEĞİNDE BULUNAN BEDDUALLAR

Ağ gidesen, kara gelesen

Allah belayı vere

Allah canımı ala

Allah cani ala

Allan seni vura

Allah'ın tufanına gidesen

Balıhlara yem olasan

Başıya bomba düşe

Başıya bomba düşe, gülley avcuma düşe

Beni vuranı Allah vura

Beni yidiz, Allah ta sizi yiye.

Beyni tökile, torbayı gire, biye gele

Bi avıç torpah ver, beni kurtar

Cehennem ataşına yanasan

Dah kimin durasan, duz kimin eriyesen

Dört gişinin çininde gidesen

Eviy yıhıla

Gençlığıya doymıyasan

Gidesen dönmiyesen

Gidisiy ola, dönişiy olmıya

Kapılara bitmiyesen

Kapiy kilitli kala, kör baykuş takayda yuva yapa

Kapiy kuş pohınnan suvana

Kara heberiy gele

Kara yer yeriy ola, cehennem deliğiy ola

Kıran süpire

Kıran süpire seni

Kurda, kuşa yim olasan

Küller başıya

Metiy kaha

Mezarında tik otıra

Mezariy ola, sen olmıyasan

Nakış tahtasına gelesiz

Nakış tahtasından düşesiz

Ocağiy söne

Parça tike olasız

Sen olasan mezariyda tik otırasan

Sen olasan, ortalıh sensiz kala

Sıccah yatasan, savıh kahasan

Soyi sopiy kurıya

Şitilken devrilesen

Şitilken gidisen

Üstize ağlıyım

Yatasan kahmıyasan

Yerişip yetmiyesen

Yerişip yetmiyesen, gögerip bitmiseyen

Yer ucızken yere giresen

Yıldırım başıyıza düşe

Yirre giresen

Yurdiy yuvay dağıla

Zeher ehlayın yiyesen

Zir zeber olasan

C- GELİNLERLE İLGİLİ BEDDUALLAR

Aliy yeşiliy üstiye atıla

Çolıh çocıh hesretinde kalasın

Dügin eviy değil öli eviy ola

Etegiyze oğlan südig degmiye

Gün görmiyesen mıraz almıyasan

Körocah kalasan

Mezin mıraz almıyasan

Sen olasan ağ beht görmiyesen

Teliynen duvağiynan gömilesen

Yidiğiy ekmek, geydiği köynek bı kapıda kala.

Ç- BIKKINLIK VE HAKKI HARAM ETMEKLE İLGİLİ BEDDUALLAR

Beni kınıyan bi avıç ta ziyada kınamdan yaha.

Benim kimin olasız

Bi mememden emdiğiy süd, birinen emdiğiy irin ola

Hekkım siye heram it kanı ola

Hekkım siye heram olsın, kat kat katıran olsun.

Kınıyan kınamdan yahsın

Nasıl yağdan kıl çekilir, Allah'ta beni içiyizden ele çeke

D- YOKSULLUĞA DÜŞME İLE İLGİLİ BEDDUALLAR

Beni unudıp canıyın derdi derdine endüşesen
Böginden geri kalasan
Böginleri arıyasan bulamıyasan
Caniyden bedeniyden her görmiyesen
Derbeder olasan
Dilenmez dilençi olasan
Ekmek atlı sen yayan olasan
Ekmek ekmek dilenesen
Eviy başıya yıhıla
Farşı malamat olasan
Hanay harabola
İt eliyden ekmek almıya
İtten ac ilandan çılpah kalasan
Maliynan malamat olasan
Rezzil rüsvay olasan
Sabır selam görmiyesen
Sen olasan dört öksiznen bi mağarada kalasan
Sen olasan noldım delisi olasan
Tahtiy taci döne
Yavrum dünyanın keyti kederi seni bırahmıya

E- MÜNFERİT KONULU BEDDUALLAR

Allah beni sizin eliyize düşirmiye
Allah kimsiy sizin şeriyize düşirmiye
Allah seni çarpa çalındıra
Anaydan emdığiy süd bırniydan gele
Çırnağa çalınasan
Dağ ceyranı olasan
Deli olasan dağlara düşesen

Elim et yahayada kala
Ettığiy yolıya gele
Ettığiy keder bulasan
Evladiydan çekesen
Gettığiy bet seni çarpa
Hekimdede sipirgesinnen siprilesiz
O boyda kalasan
Ölmiyesen örneğ olasan
Sıfatiya ne'let gele
Tehsineh olasan
Töremiyesen
Yurdiyda baykuşlar öte

BİLMECELER

Allah yapar yapısını, adam açar kapısını .....(Karpuz)

Avratların dizinde, alem onın içinde .....(Ayna)

Annası Leyla Hatın

Babası büklım Hoca

Oğlı gurbette gezer

Kızı sultan bazarda ....(Bağ)

Allah'ın işi

Karnındadır dişi .....(Kabak)

Allah yapar yapısını

Dıçağ açar kapısını ..... (Karpuz)

Altı ataş üsti daş .....(Hamam)

Altı daş

Üstı talaş

Bu nedir bilin

On ayah üç baş .....(Döğen)

Ben yeniyem, o yeniy .....(Gölge)

Bir kuru kafa, koydım rafa

Yemesi datlı, maymun suratlı .....(Nar)

Bal üstinde kitli sondıh .....(Ceviz)

Beyaz evin içinde küçik yavrı.....(Civciv)

Bı küçik mezer, dünyi gezer .....(Ayakkabı)

Başı darrah kunığı orah .....(Horoz)

Başı bende

Ortası eşşekte

Dibi yerde .....(Buğday)

Bı Urfa dedıhları

Nedir coh sevdıhları .....(Çığ köfte)

Ben giderem o gider

Yanımda tık tık eder .....(Çöğen-Baston)

Bı yüzi var. Bin tene gözi var.....(Elek)

Bah bı Allah'ın işine

İplik tahmış dişine

Külleh koymış başına .....(Gaz Lambası)

Bi çüt pencerem var

Gece kopanır, gündız açılır.....(Göz)

Ben beslerem o süsler .....(Gül)

Benim bi kuşım var enginden

Haber alır beginden

Ecep bı kuş ne kuşıdır

Tene yır göbeğinden .....(Değirmen)

Cevri cevahir tarlasında

Ne çiçeği

Nar çiçeği

İçinde bir serçe var

Seklım narınç çiçeği .....(Arı)

Dört ayağı var, üstünde dayağı var ..... (Masa)

Doğdan gelir lek kimın, kolları bilek kimın

Eğilir su icmağa, bağrırır oğlak kimin ....(Ceylan)

Dam üstünde yağlı külinçe ..... (Ay)

Dam üstünde otırmış

Dumanı gözinden kaçırmış.....(Baca)

Dışı kan kimin

İçi kan kimin .....(Karpuz)

Doğa gider seslenir

Eve gelir yaslanır.....(Balta)

Dağdan gelir ehtene

Daştan gelir ehtene

İşallah seni tutene

Darağacında sıhtene.....(Bit)

Dağdan attım kırılmadı

Daştan attım kırılmadı

Suya attım kırıldı.....(Sigara kağıdı)

Dam üstünde boynı kırık.....(Dom loğu)

Denizi var suyı yok

Yolları var izi yok.....(Harita)

Daştandır demirdendir

Yediği hamırdandır

Bütün dünyi doyırır

Gendi doymaz nedendir.....(Değirmen)

Dört ayahlı, iki külahlı.....(Ekmek tahtası)

Ev kimindir, kapasını açarsay konışır

Açmassay konışmaz.....(Soba)

Ektım nohıt, çıhtı sögıt

Yaprağı dut, kendi armut.....(Pamuk)

Etten şiş, demirden kebap.....(Parmak - Yüzük)

Ebdes alır namaz kılmaz

Cemeetten geri kalmaz.....(Cenaze)

Evin ardında bi bağ siyena..... (Hırsız)

Elimde Kitlı mezer

Dünya alem gezer.....(El feneri)

Gülım gülım mık'ab içinde

Ne hocalar ohımış, ne de kitap içinde.....(Alın yazısı)

Gettım gettım bi mağara

Gettım gettım iki mağara

Gettım gettım iki lamba

Gettım gettım iki ilan

Gettım gettım meydan

Gettım gettım bı orman.....(Kafa)

Gözzelde Kırmızı nar

Çirkinde okla zerar.....(Dudak)

Hesel mesel maliki

Kurığı va on iki.....(Horoz)

Hanım oyandı

Cama dayandı

Cam kırıldı

Kana boyandı.....(Karpuz)

İki direkli bin keremitli.....(Horoz)

İçi bitli dışı kitli.....(İncir)

İçi ataş üsti daş

İçinde binbir ataş.....(Hamam)

Kaç kat içinde kaç kitap içinde

Ne mılla bilir ne kitap içinde.....(Alın yazısı)

Kara tavıh kakkılar kanatları sıkkılar.....(Kapı)

Karadır katran değil

Sarıdır safran değil

Boynızı var koç değil..... (Çekirge)

Kıl torba içinde gümüş yüzük.....(Göz)

Kabığı var içi yok

Dayım kötek yir sucı yoh.....(Davul)

Kandilde var mumda yok

Mendilde var çulda yok.....(Dil)

Kara tavıh karnı yarık.....(Ekmek ocağı)

Kel kitabı keser sapı

Bi ayağı var beş çiçeği.....(El)

Lezzet verir dadıya

Tutacahsay yavaş tut

İki eliy kan olır.....(Kara dut)

Mantozu yeşil, ayzesi kırmızı, pulı kara.....(Karpuz)

Mine mine minesi

Altın düğmesi

Ya bı gece ölirsen

Yada bunı bilirsen.....(Çiğdem)

Mes tahtası, Mestane tahtası

Topuk tokuşturan

Mıraz kavıştrına.....(Tandır)

Mineradan attım kılıcı

Halep'ten çıhtı ucı.....(Gök kuşağı)

Oy Hüriye Hürriye

Esker dizılmış geriye

Ya bını bilecahsan

Ya bı gece ölecahsan.....(Cenaze)

Sıra sıra durmışlar, hek yoluna girmişler

Vahtı gelmiş ermişler, sararmışlar, solmuşlar.....(Buğday)

Sende var bende var

Kurı çöpte bile var.....(İsim)

Uzun uzada gidiy ölü mezara gidiy

Babası üç aylıktan oğlu bazara gidiy .....(Patlıcan)

Uzadıhça uzanır

Heftada bir bezenıy .....(Germeç)

Yer altında gümış düğme .....(Çiğdem)

Yazın geyinir, kışın soyınır .....(Ağaç)

Yer altında burgıl kayniy .....(Karınca)

Yer altında altın sikke .....(Havuç)

Zerre zerre bal alır

Yesermişken al olır

Meyledince karıya .....(Üzüm)

BİBLİYOGRAFYA

- AÇANAL Hasan, *Urfa Tarihi*, Şurkav Yayınları (Nurol Matbaacılık Sanayi Ve Tic. A.Ş) Ekim 1997.

- AKALIN Müslüm, *11 Nisan Gazetesi*, "Kurtuluş Savaşımızdan Belgeler," Güneydoğu Gazetesi, Nisan 1981.

- Ali Rıza (Yayına Hazırlayan Müslüm Akalın) Ahfada Yadigar, *Urfa Mücahedesi*, Şurkav Yayınları, (Ajans Türk Matbaacılık Sanayi A.Ş.) Urfa 1995.

- BEYAZGÜL M. Emin, *Harran Kültür Folklor Dergisi*, "Dualar" Sayı 16, Karakoyun Matbaası, Temmuz 1980.

- BİLLURCU İ. Halil, *11 Nisan Gazetesi*, "Şebeke Olayı" Güneydoğu Matbaası, Nisan 1981.

- BOZTEPE Bülent, *Hürriyet Gazetesinin Urfa eki*, "Urfa, Nuh'un Kurduğu 18 Şehirden Biri," 11 Nisan 1982.

- DÜŞMEZ Hanifi, *Harran Kültür Folklor Dergisi* "Urfa Bilmeceleri", Sayı: 23, Kurtuluş Matbaası, Eylül 1983.

- ERGİN M. Emin, *11 Nisan Gazetesi*, "Nafi Gün (Budak)," Güneydoğu Matbaası, Nisan 1981.

- ERGİN M. Emin, *11 Nisan Gazetesi*, "Teyfur İle Mağmiko," Güneydoğu Matbaası, Nisan 1981.

- ERGİN M. Emin, *Urfa'dan Derlenmiş Hoyratlar Maniler*, Kemal Matbaası Adana 1972.

- GİRAY Adil, *Harran Kültür Folklor Dergisi* "Urfa Folklarında Kargış", Sayı: 1 Güneydoğu Matbaası, Nisan 1979.

- GİRAY Adil, *Harran Kültür Folklor Dergisi* "Urfa Folklorunda Kargış", Sayı: 2 Güneydoğu Matbaası, Mayıs 1979.

- GİRAY Adil, *Harran Kültür Folklor Dergisi* "Urfa Folklorunda Kargış", Sayı: 3 Güneydoğu Matbaası, Haziran 1979.

- *Harran Kültür Folklor Dergisi*, "Urfa'dan Derlenmiş Halk Hikayeleri", Sayı: 4, Güneydoğu Matbaası, Temmuz 1979.

- İPEK Naci, *Şiirlerde Urfa*, Töyko Matbaası, Ankara 1969.

- KAPAKLI Kemal, *11 Nisan Gazetesi*, "İzollu Bozan Ve Kurtuluş Savaşı," Güneydoğu Matbaası, Nisan 1981.

- KÜRKÇÜOĞLU A. Cihat, *Ruha'dan Urfa'ya,* Şanlıurfa Belediyesi, Kültür Ve Eğitim Müdürlüğü Yayınları, 1990.

- KÜRKÇÜOĞLU Cihat, *11 Nisan Dergisi*, "Urfa Kurtuluş Savaşında Düşmanın Kullandığı Binalar Ve Mevkiler," Güneydoğu Gazete Ve Matbaası 11 Nisan 1983.

- MESTÇİ Ahmet, *11 Nisan Gazetesi (Özel Sayı)*, "Kurtuluş Savaşında Urfa," Urfa Halk Eğitim Merkezi, 11 Nisan 1973.

- MESTÇİ Ahmet, *11 Nisan Gazetesi*, "Urfa'nın Kurtuluşu," Güneydoğu Matbaası, 11 Nisan 1981.

- OYMAK Mehmet, *11 Nisan Dergisi*, "Folklor Tarih Ve Müziği İle Urfa," Güneydoğu Gazete Ve Matbaası, 11 Nisan 1983.

- ÖCAL H. Mehmet, *11 Nisan Dergisi*, "Urfa Kurtuluşun Kronolojisi" Güneydoğu Gazete Ve Matbaası 11 Nisan 1983.

- RASTGALEDİ Reşit, *Hz. İbrahim Ve Urfa*, Gencay Matbaası, Ağustos 1976.

- RASTGELDİ Reşit, *11 Nisan Gazetesi*, "Kurtuluş Savaşımızda Anılar," Güneydoğu Matbaası, Nisan 1981.

- SARAÇ Adil *Harran Kültür Folklor Dergisi*,"Urfa Ağzı Deyimler Sözlüğü", Sayı: 18 Karakoyun Matbaası, Eylül 1980.

- SARAÇ Adil, *Harran Kültür Folklor Dergisi* "Urfa Bilmeceleri" Sayı: 30 Kurtuluş Matbaası, Mayıs 1989.

- SARAÇ Adil, *Harran Kültür Folklar Dergisi* "Urfa Ağzı Deyimler Sözlüğü", Sayı: 19, Hizmet Matbaası, Ekim 1983.

- SARAÇ Adil, *Harran Kültür Folklor Dergisi* "Urfa Ağzı Deyimler Sözlüğü" Sayı:22, Kurtuluş Matbaası, Ağustos 1983.

- SARAÇ Adil, *Harran Kültür Folklor Dergisi* "Urfa Ağzı Deyimler Sözlüğü" Sayı: 23, Kurtuluş Matbaası, Eylül 1983.

- SARAÇ Adil, *Harran Kültür Folklor Dergisi* "Urfa Ağzı Deyimler Sözlüğü" Sayı: 24, Kurtuluş Matbaası, Ekim 1983.

- SARAÇ Adil, *Harran Kültür Folklor Dergisi* "Urfa Bilmeceleri" Sayı: 29 Kurtuluş Matbaası, Nisan 1989.

- SARAÇ Adil, *Harran Kültür Folklor Dergisi*, "Urfa Ağzı Deyimler Sözlüğü" Sayı: 20 Kurtuluş Matbaası, Kasım 1983.

- SARAÇ Adil, *Harran Kültür Folklor Dergisi*, "Urfa Ağzı Deyimler Sözlüğü" Sayı: 21. Kurtuluş Matbaası, Aralık 1983.

- SÖYLER Asil, Beyazgül M. Emin, Kazzaz Ali, Okur Ergin, *Harran Kültür Folklor Dergisi*, "Urfa'dan Derlenmiş Atasözleri" Sayı: 14, Güneydoğu Matbaası, Mayıs 1980.

- SÖYLER Asil, Beyazgül. M. Emin, Kazzaz Ali, Okur Ergin, *Harran Kültür Folklor Dergisi*, "Urfa'dan Derlenmiş Atasözleri" Sayı: 13, Karakoyun Matbaası, Nisan 1980.

- TANIŞIK Refet Halil, *Urfa İli Yakın Çevre İncelemeleri*, Öğretmen Matbaası M.E. B. Yayınevi, Ankara 1974.

- USLUSOY Şeref, *Harran Kültür Folklor Dergisi* "Urfa Türküleri", Sayı: 24 Kurtuluş Matbaası, Ekim 1983.

- YAZGAN Arif, *11 Nisan Gazetesi*, "Bir Mücahidin Anısı," Güneydoğu Matbaası, Nisan 1981.

* FOTOĞRAFLAR, Cihat KÜRKÇÜOĞLU arşivinden